

TAMPEREEN YLIOPISTO

Markku Nykänen

USKOMATTOMAN USKOTTAVAA

Faktan ja fiktion retoriikka ja hahmottuminen Enkeli-Elisan mediatapauksessa

Tiedotusopin pro gradu -tutkielma

Mediakulttuurin maisteriohjelma

Joulukuu 2013

Viestinnän, median ja teatterin yksikkö

Mediakulttuurin maisteriohjelma

NYKÄNEN, MARKKU: Uskomattoman uskottavaa: faktan ja fiktion retoriikka ja hahmotuminen Enkeli-Elisan mediatapauksessa

Pro gradu -tutkielma, 116 s., 15 liites.

Joulukuu 2013

Tutkimuksessa tarkastellaan faktan ja fiktion retoriikkaa keväällä 2012 mediassa esillä olleen Enkeli-Elisan tapauksessa. Tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on kartoittaa niitä tekijöitä, jotka vaikuttivat tekstien lukutapaan ja tulkintaan tavalla, jonka seurauksena lopulta fiktiiviseksi paljastunut tarina Enkeli-Elisasta uskottiin aluksi todeksi. Pohdintaa on tarkoitus laajentaa kysymykseen, voiko faktaa ja fiktiota erottaa toisistaan.

Tutkielma jakautuu kahteen osaan: teoreettiseen pohdintaan faktasta ja fiktiosta sekä tapaustutkimuksen aineiston analyysiin. Teoreettisen osan tavoitteena on muodostaa käsitys siitä, kuinka fakta ja fiktio hahmottuvat ja kuinka ymmärrys niistä muodostuu sekä pohtia onko niitä mahdollista erottaa toisistaan. Teoreettisen rakennelman keskeisenä haasteena on faktan ja fiktion tunnistamisen problematiikan kattava hahmottaminen. Tutkimuksen teoreettisena viitekehystenä on Paul Ricoeurin hermeneutiikka, keskeisimpänä Ricoeurin kertomuksen kolmiportainen mimesis-malli. Mimesis-mallin kautta tutkimuksessa pyritään hahmottamaan faktan ja fiktion ymmärrystä relevanssin rakentumisena retoristen keinojen avulla. Pyrkimyksenä on hahmottaa tekijöitä, joiden kautta lukija rakentaa tekstin relevanssia joko faktana tai fiktiona.

Analyysiosiossa tarkastellaan Enkeli-Elisan relevanssia ja retoriikkaa kolmen kontekstuaalisen kerroksen lävitse. Kontekstuaaliset tasot ovat Elisan merkitysten rakentuminen Enkeli-Elisablogeissa ja sosiaalisessa mediassa, merkitysten rakentuminen perinteisen median journalistisessä käsittelyssä sekä tapauksen paljastuminen huijaukseksi *Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen* (7/2012) jutun myötä. Analyysiosuus keskittyy kerroksista kahteen ensimmäiseen: Enkeli-Elisan tarinaa kertoneisiin blogeihin sekä Enkeli-Elisaa käsitelleisiin lehti- ja televisiojuttuihin. Analyysi toteutetaan tekstien ja audiovisuaalisen aineiston retorisen analyysin avulla.

Tutkimuksessa havaitaan, että Enkeli-Elisan kasvaminen mediailmäksi rakentui sosiaalisen ja perinteisen median välisessä vuorovaikutuksessa, jossa sosiaalisen ja perinteisen median julkisuudet ruokkivat toisiaan. Keskeisiä tekijöitä Elisan tulkitsemiselle todeksi oli kuitenkin perinteisen median lähdekritiikin puute. Perinteinen media siis vahvisti sosiaalisesta mediasta kummunneet väärät oletukset todeksi. Elisan tapauksessa tapauksen relevanssi muodostui lukijan, tekijän, tekstin sekä kontekstin moninaisissa suhteissa. Tutkimuksen keskeisenä päätelmänä on se, että lukija ei kykene käsittelemään tekstiä samanaikaisesti faktana ja fiktiona, koska teksti tai kertomus voi olla relevantti vain jompanakumpana kerrallaan.

Avainsanat: fakta, fiktio, mimesis, kertomuksen teoria, Paul Ricoeur, retoriikka, relevanssi, uskottavuus

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto	1
2. Teoriasta ja metodista tutkimuskysymyksiin	5
3. Mitä on fiktio, mitä on fakta?	8
3.1 Fiktion merkityksistä.....	8
3.2 Faktan merkityksistä.....	11
4. Lähtökohtia faktan ja fiktion eron tarkasteluun	14
4.1 Totta vai tarua?	14
4.2 Jako muodon ja sisällön välillä.....	20
5. Faktan ja fiktion erottamisen vaikeudesta	24
5.1 Fakta ja fiktio toisistaan erottamattomina.....	24
5.2 Fakta ja fiktio toisistaan erotettavina.....	31
5.3 Voiko faktaa ja fiktiota koskaan täysin erottaa?	40
6. Tapaus Enkeli-Elisa	57
6.1 Enkeli-Elisan vaiheet.....	57
6.2 Tutkimusaineiston esittely	61
7. Faktan ja fiktion rajapinnat: Enkeli-Elisan kolme kerrosta	64
7.1 Kuinka blogeista tuli faktaa? Uskottelun anatomiaa Elisa-blogeissa	68
7.2 Median kiinnostus ja toden leima	82
7.2.1 Verkkouutiset: Enkeli-Elisa koulukiusaamisen ääritapauksena	85
7.2.2 Enkeli televisiossa: draaman keinoilla todemmaksi	88
7.3 Suuri epäily.....	100
8. Enkeli-Elisan merkitysten rakentuminen totena	102
9. Lopuksi: faktan ja fiktion erottamisesta ja ymmärryksestä	109
Lähteet	113
Liitteet	117

1. JOHDANTO

Truth is stranger than fiction, but it is because fiction is obliged to stick to possibilities; Truth isn't.
Mark Twain

Miltä mahtaisi näyttää maailma, jossa ei tehtäisi eroa faktan ja fiktion välille? Tilannetta olisi vaikea kuvitella siitä huolimatta, että fakta ja fiktio sekoittuvat kaiken aikaa. Kuulostaa paradoksilta, ja sitä se eittämättä osin onkin. Mediavälitteisessä todellisuudessa fakta ja fiktio pounoutuvat yhteen moninaisin keinoin ja äänin, mikä vaikeuttaa rajojen tunnistamista. Viimeisimmän haasteen ovat rajan tunnistamiselle asettaneet uudet digitaalisen ja sosiaalisen median palvelut.

Viestintämedioille fiktion ja faktan erottaminen toisistaan on toisaalta erityisen tärkeää. Tämä pätee erityisesti journalistisesti suuntautuneisiin medioihin, sillä niille todellisuus on pääomaa ja sen välittäminen niiden tärkein tuote. Faktan ja fiktion erottaminen on kirjattu myös journalistin ohjeisiin: ”Yleisön on voitava erottaa tosiasiat mielipiteistä ja sepitteellisestä aineistosta” (Journalistin ohjeet 2011).

Toiselle puolelle, viihteeseen suuntautuvalla kulttuuriteollisuudelle, fiktion ja faktan ero on enemmänkin yksi rajapinta, jota voidaan hyödyntää kaupallisessa mielessä. Todellisuus myy hyvin, minkä voi todeta jo vilkaisemalla mediakenttää. Tosi-tv on muuttanut televisioviihdettä, ja jokainen suoria viitteitä todellisuuteen sisältävä kirja tuntuu saavan aikaan pieni-muotoisen kohun tuoden samalla ilmaista näkyvyyttä kirjalle ja kirjailijalle. Samaten monet tositapahtumiin perustuvat elokuvat värittävätkin toden uudelleen ja vaikuttavat siihen, kuinka hahmotamme kuvattuja tapahtumia. Internetin ja sosiaalisen median palvelut sekoittavat entisestään toden ja kuvitelman tasoja muuttaen ne fragmentaariseksi ja elämäkerrallisiksi lajityypeiksi.

Ei kuitenkaan voida väittää, ettei todellisuuden kuvauksilla olisi väliä. Jos osa mediasta elää kertomalla siitä ”mitä todella tapahtui”, toinen puoli elää keskittymällä kuvitteluun, siihen ”mitä olisi voinut tai voisi tapahtua”. Molemmat pyrkivät kertomaan ”totuudesta”. Ja se, kenellä on ”totuus” tai sen määritelmä hallussaan, sillä on myös tiedon valtaa. Voisi väittää, että kieltämällä ”totuuden” kieltäisimme myös kyvyn uskoa. Kykyyn ja haluun uskoa perustuu myös faktan ja fiktion suurin viehätys.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kartoittaa niitä murtumispisteitä, joiden kautta fakta ja fiktio piirtyvät näkyviin. Sivujuonteena tutkimuksessa kulkee myös pohdinta, kuinka

fakta/fiktio-jako toimii tapana hahmottaa mediatodellisuutta siinä missä tutummat dikotomiat kuten asia/viihde tai korkea-/populaarikulttuuri. Tutkimus etenee teoriapainoisesti pohtien faktaan ja fiktion liitettyjä näkemyksiä, jotka peilaavat niiden suhdetta todellisuuteen ja erityisesti mediatodellisuuteen. Näitä näkemyksiä käytän seinänä, jota vasten heittelen tapaustutkimuksen esiin nostamia kysymyksiä. Tämän tutkimuksen tapaustutkimukseksi olen ottanut Enkeli-Elisan tapauksen, koska sen kautta kyetään tarkastelemaan monia kiintoisia kysymyksiä, jotka koskettavat faktan ja fiktion hahmottamisen vaikeutta nykyhetken mediaympäristössä.

Enkeli-Elisa oli kertomus tai sarja kertomuksia koulukiusaamisen seurauksena itsemurhaan päätyneestä työstä, joka alkoi sosiaalisen median ilmiönä, paisui tunteisiin vetoavaksi koulukiusaamisen vastaiseksi kampanjaksi ja nousi keväällä 2012 uutisiin ja ajankohtaisohjelmiin kerättyään tarpeeksi suuren seuraajajoukon sosiaalisessa mediassa. Kysymys faktasta ja fiktiosta Enkeli-Elisan tapauksessa nousi otsikoihin vasta myöhemmin saman vuoden heinäkuussa *Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen* jutun *Uskomaton murhenäytelmä* myötä. Myöhemmin *Suurella journalistipalkinnolla*¹ palkitussa jutussa tapauksen todellisuuspohja kyseenalaistettiin Suomen suurimman lehden auktoriteetilla. Tämän seurauksena faktan ja fiktion raja oli lyhyen hetken median ja yleisön huomion keskipisteenä. Tämä on myös tutkimukseni ajallinen päätepiste, sillä minua kiinnostaa, kuinka tarina luo omaa todellisuuttaan jopa siinä määrin, että se uskotaan totena.

Enkeli-Elisan tapausta ei voida pitää ainutlaatuisena, sillä faktan ja fiktion välillä vallitseva hedelmällinen jännite nousee esiin aika ajoin. Monesti mainittu esimerkki on Wolfgang Hildesheimerin kuvitteellisen aatelisherran elämäkerta *Marbot*, joka 1980-luvulla hämmensi ja hämäsi useita faktan ja fiktion sekoituksellaan. Hildesheimer, joka tunnettiin arvostettuna elämäkerturina, kertoi kuvitteellisen elämätarinan hyödyntäen elämäkerran keinoja ja tyyliä. Lähimenneisyydestä löytyy myös muita omaelämäkerrallisia teoksia, jotka sittemmin ovat paljastuneet väritetyiksi tai jopa täysin keksityiksi. Tällaisten teosten kirjoittajina ovat tulleet tunnetuiksi muun muassa JT Leroy, James Frey, Margaret Seltzer sekä keksittyjä holokaustimuitelmia kirjoittaneet Misha Defonseca, Herman Rosenblat ja Benjamin Wilkomirski. James Freyn kohdalla kustantaja jopa maksoi korvauksia itsensä petetyiksi kokeneille kirjan ostajille.² Tässä, kuten monessa muussakin tapauksessa, verkossa syntynyt liikehdintä nosti aluksi tapausten esiin ja lopulta syöksi sen tuhoon totuuden paljastuttua.

---

¹ <http://suurijournalistipalkinto.fi/fi/palkitut/index.html>, katsottu 18.11.2013

² http://www.today.com/id/14715706#.UcxeE_n0GvN, katsottu 27.6.2013

Kaikkia edellä mainittuja ja Enkeli-Elisaa yhdistää tarina vääryyksiä ja kauheuksia kohdanneesta yksilöstä, jonka traagisen elämän tai lapsuuden varaan väitetty faktuaalisuus rakentuu.³ Kaikkia edellä mainittuja teoksia yhdistää myös niiden saama julkisuus, erityisesti huijauksen paljastumista seurannut suuri mediakiinnostus. Kun vielä tiedetään, että mainittujen esimerkkien kohdalla on käyty lukuisia oikeustaisteluita, on selvää, että kyseessä ovat myös suuret taloudelliset hyödyt. Kaikkien tapausten kohdalla voidaan puhua huijauksista, mutta samalla ne avaavat näkymän kulttuurissa hahmottuvaan faktan ja fiktion eroon, joka tuntuu tapausten valossa muuttuvan hahmottomaksi.

Enkeli-Elisan tapausta voidaan tarkastella myös verkkohuijausten kehityksessä, sillä tapauksessa oli kyse valehenkilöllisyyksien käytöstä – joskin ne olivat fiktiivisiä. Verkko ja erityisesti sosiaalinen media tarjoavat tilan, jossa käyttäjien oletetaan esiintyvän omana itsenään. Silti verkkominänsä on mahdollista modifioida, ja jokainen verkon käyttäjä päättää itse, mitä verkon monituisissa palveluissa itsestään jakaa. Tämä koskettaa myös faktan ja fiktion rajaa, sillä verkkominänsä voi pitkälle sepittää.

Tutkimuskohde on siis haasteellinen, sillä Enkeli-Elisan kohdalla faktan ja fiktion rajankäynti hahmottuu paitsi tiedotusvälineiden ja tapauksesta kirjoitetun *Jonakin päivänä kaduttaa* -kirjan konteksteissa myös internetin ja sosiaalisen median kautta. Tapauksessa nousevatkin monitasoisesti esiin faktan ja fiktion tunnistamista koskevat kysymykset, jotka koskettavat niin tekstiä kuin sen suhdetta todellisuuteen. Näin tapauksessa nivoutuvat yhteen niin tekstin tuottajan, sitä välittävän median kuin sitä tulkitsevan yleisön näkökulmat.

Tutkimusaihe ja -kohde siis asettavat oman haasteensa tutkimuksen toteuttamiselle. Kun lähtökohtana on rajanveto faktan ja fiktion välille, se tarjoaa tutkimukselle suunnattoman määrän näkökulmia lähestyä aihetta. Myöskään tapaustutkimuksena käsiteltävä Enkeli-Elisa ei helpota tutkimuksellisen näkökulman valintaa, sillä siinä näkyvät hyvin pitkälle ne ongelmat, joita monimediallinen ympäristö asettaa faktan, fiktion ja niitä kuljettavan kerronnan hahmottamiselle. Aloitankin tutkimuksen paneutumalla faktan ja fiktion määritelmiin luvussa 3.

Yhdeksi tutkimuksen lähtökohdaksi voidaan ottaa ajatus, että yleensä on jo olemassa jokin ennakkokäsitys, kuinka esitettyä ja kerrottua maailmaa tulkitsemme. Tiedämme, onko lukemamme teksti faktaa vai fiktiota jo yleensä ennen kuin kohtaamme tekstin ja uppoudumme siihen. Jokainen teksti välittyy kulttuurin kontekstissa ja kulttuuriin rakentuneet luokittelu-

---

³ Traagisille ja tunnustuksellisille tarinoille on viime vuosina syntynyt myös oma genre, ”mislit”, misery literature, johon Enkeli-Elisankin voisi jossain mielessä lukea. Lajityypin saama nimi viittaa sen vakiintumiseen, vaikka termiä ei vielä tunnetuista sanakirjoista löydykään, Wikipediasta kylläkin (http://en.wikipedia.org/wiki/Misery_lit, katsottu 11.9.2013).

järjestelmät toimivat tienviittoina hahmottaessamme maailmaa tekstien kautta (kts. esim. Cohn 1990 & 2006; Nünning 2005; Heyne 2001). Voidaan puhua tyyllilajeista, genreistä ja niiden luomista odotuksista. Nämä luokittelujärjestelmät ovat kuitenkin moninaisia ja muuttuvia. Lähtökohdaksi voidaan kuitenkin ottaa, että on olemassa niin ulkoisia kuin sisäisiä ominaisuuksia, jotka määrittävät tekstiä tai teosta. Kauhukirjat näyttävät kauhukirjoilta, katsoipa niitä kannen perusteella tai tutkiva niiden juonirakenteita. Ne ovat siis kauhua sekä muodon että sisällön tasolla. Kysymykseen muodosta ja sisällöstä palaan tarkemmin luvussa 4.

Luvussa 5 tarkastelen faktaa ja fiktiota diskursseina. Siinä käsitellään kahta näkemystä siitä, millainen suhde fakta- ja fiktioidiskursseilla on toisiinsa. Näkemykset jaotellaan usein integrationistiseen ja segregationistiseen näkemykseen.⁴ Ensin mainitussa fakta ja fiktio nähdään toisistaan erottamattomina ja sitä kautta niiden väliset rajat keinotekoisina. Vastakkaisen, segregationistisen näkemyksen mukaan faktalla ja fiktiolla on perustavanlaatuisia eroja, jotka pitävät yllä ja alleviivaavat niiden rajoja. Lähestyn kysymystä tarkastelemalla molempien näkemysten keskeisiä ajattelijoita. Luvun lopuksi pyrin määrittelemään oman kantani kysymällä, voidaanko faktaa ja fiktiota koskaan täysin erottaa.

Tämän jälkeen tutkimus etenee lukuun 6 aineiston ja tapauksen esittelyn kautta tapaus-tutkimukseen ja aineiston analyysiin luvussa 7. Lähtökohtana on tarkastella retorisia elementtejä ja kumuloituvaa relevanssia, joiden kautta Enkeli-Elisan merkitykset rakentuivat kerroksittain sosiaalisen median ja perinteisen median vuorovaikutuksessa. Tarkasteluni etenee kolmen määrittelemäni kerroksen lävitse: kuinka Enkeli-Elisa rakentui totena sosiaalisessa mediassa, kuinka perinteinen media vahvisti tätä merkityskehystä ja kuinka *Kuukausiliitteen* juttu lopulta käänsi koko rakennelman ylösalaisin. Analyysi tulee luonnollisesti painottumaan näistä kahden ensimmäiseen. Elisan tapauksessa sosiaalinen ja perinteinen media toimivat siis eräänlaisina tulkintakehyksinä toisilleen. Kehykset eivät ole erillisiä, vaan limittyvät ja kerrostuvat: jokaisen kehyksen muodostama kerros toimii pohjana sitä seuraavalle. Näin ne myös ohjaavat sitä, kuinka Enkeli-Elisan merkitykset tapauksen eri vaiheissa rakentuivat suhteessa faktaan ja fiktion.

Kaksi viimeistä lukua on jätetty johtopäätöksille. luvussa 8 on tarkoitus koota yhteen tapauksen aineistosta esiin nousseet keskeisimmät huomiot ja johtopäätökset. Luvun tarkoituksena on muodostaa jäsennelty kokonaiskuva Enkeli-Elisan merkitysten rakentumisesta. luvussa 9 pyrin vielä laajentamaan johtopäätöksiä faktan ja fiktion ymmärrykseen laajemmin ja pohtimaan teoreettisten olettamusten suhdetta aineistosta nousseisiin seikkoihin.

---

⁴ Jako integrationisteihin ja segregationisteihin on alun perin Thomas G. Pavelin (1986, 11–31).

2. TEORIASTA JA METODISTA TUTKIMUSKYSYMYKSIIN

Faktan ja fiktion käsitteet kuvailevat ensisijassa kielellistä ilmaisua; ne ovat kielellisiä työkaluja todellisuuden määrittelyyn. Myös tämä tutkimus hahmottaa todellisuuden kielellisesti rakentuneeksi sosiaalisen konstruktionismin mukaisesti; todellisuutta tuotetaan, muokataan ja uusinnetaan kielen kautta (kts. Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Kielen kautta tuotettuina fakta ja fiktio määrittyvätkin teksteissä ja teksteinä, mutta yhtäläillä myös kuvina ja ääninä. Tämä tarjoaa myös toimivan tavan lähestyä faktaa ja fiktiota laajemmin mediakulttuurin ilmiöinä, ei vain kaunokirjallisina kategorioina. Kyse on kielellisen todellisuuden hahmottamisesta. Median kautta välittyvä maailma syntyy ja elää teksteissä, ja nuo tekstit ovat meidän porttimme maailmaan.

Tutkimuksessa, myös media- ja kulttuuritutkimuksen kentässä, faktan ja fiktion välistä rajaa on lähestytty kirjallisuudentutkimuksellisista ja narratologisista näkökulmista. Kerronnan kautta faktan ja fiktion rajaan pääseekin käsiksi jo valmiin käsiteapparaatin kautta. Tosin tällöin koko asetelma kääntyy helposti nojaamaan fiktion suuntaan ja jättää faktan ja faktapohjaisen kirjallisuuden eli ei-fiktion vähälle huomiolle. Ei-fiktio on taas tarjonnut näkökulman aiheeseen useille journalistisesti suuntautuneille tutkijoille esimerkiksi kaunokirjallisen journalismin tutkimuksen parissa (kts. esim. Lassila-Merisalo 2009; Lehman 1997 & Frus 1994). Enkeli-Elisan tapaus on kuitenkin ei-fiktio-fiktio dikotomiaa kimurantimpi tapaus monestakin syystä. Se ei ensinnäkään sijoitu puhtaasti yhdenkään median tai tekstityypin alueelle, vaan se rakentuu sosiaalisessa mediassa, blogeissa, Facebookissa, kirjassa ja perinteisen median uudelleen esityksissä. Näin ollen selkeää vertailukohtaa on vaikea löytää varsinkaan fiktiota käsittelevän kirjallisuuden- ja kertomuksentutkimuksen parista. Palaan tapauksen problematiikkaan tarkemmin aineiston esittelyn yhteydessä luvussa 6.

Kirjallisuudentutkimuksen ja narratologian näkökulmissa jakoa faktaan ja fiktion on tehty lähinnä yksittäisten teosten kautta. Tulokulmat aiheeseen ovat siis useasti rajoittuneet muotoon ja lajityyppiin, jolloin fakta ja fiktio määrittyvät formaaleina ja kerronnallisina rakenteina. Muita pääsuuntauksia fiktion tarkastelussa ovat olleet semanttinen ja pragmaattinen suuntaus (Mikkonen 2006, 251). Näistä ensin mainittu lähestymistapa keskittyy referentiaalisuuteen, jolloin puhutaan siitä, missä suhteessa teksti kohtaa todellisuuden. Jälkimmäisen painopisteenä on tekstin tekeminen fiktioksi vastaanotossa eli fiktionisointi (emt. 252). Enkeli-Elisan kohdalla tosin voitaisiin puhua myös faktualisoinnista, sillä fiktiivinen sisältö saatiin tuotua esiin todeksi uskottavana.

Nämä lähestymistavat tarjoavat kukin yhden tavan hahmottaa fiktiota ja täydentävät tämän tutkimuksen tapaa hahmottaa aihettaan. Kuitenkin tekstin sisäisten ja sisältä ulos kurottavien ominaisuuksien kautta faktan ja fiktion määrittely mediakulttuurin ilmiönä jää väkisin-kin vajaaksi. Tällöin toki voidaan kysyä, tarkoitetaanko faktalla ja fiktiolla enää samaa asiaa kuin kirjallisuuden ja narratologian tutkimuksessa. Tässä tutkimuksessa on kuitenkin mielekäs-tä tarkastella myös tekstin ulkopuolelle asettuvia faktaa ja fiktiota määritteleviä tekijöitä. Tekstit eivät ole stabiileja olioita, vaan niitä kirjoitetaan uudelleen ja uudelleen, ja näin ne välittyvät useissa muodoissa, useista näkökulmista. Tässä tutkimuksessa on katse käännettävä yksittäis-ten tekstien ulkopuolelle, tapoihin, jolla niitä käsitetään ja hahmotetaan mediavälitteisen todellisuudenkuvan kerroksellisuuden kautta. Tällöin tärkeiksi käsitteiksi nousevat siis tekstin ja sen muodon lisäksi konteksti ja lukutapa.

Enkeli-Elisan tapaus ja sen fakta ja fiktio hahmottuvat monimediaisesti. Näin ilmiön tarkastelu vaatii jäsenneltyä tulkintaa. Koska kokonaiskuvaa ei voi tässäkään tapauksessa määrittää tarkastelematta sen osasia, tämä tutkimus lähestyy aihettaan hermeneuttisin menetelmin seuraten Paul Ricoeurin näkemystä, jonka mukaan tulkintaa muodostettaessa on otettava huomioon niin teos, tekijä kuin lukijat (Ricoeur 1983, 53; kts. myös Dauenhauer & Pellauer). Tutkimuksen tarkasteluosuus etenee hermeneuttisen kehän periaatetta noudattaen kokonaisuudesta osiin ja osista kokonaisuuteen; osien tulkinta määrittää kokonaisuuden tulkintaa ja kokonaisuus puolestaan osien tulkintaa.⁵ Hermeneuttinen kehä on omiaan hahmottamaan myös Enkeli-Elisan materiaalien, eli blogien, Facebook-yhteisön ja mediatekstien, suhteita ja niissä rakentuvaa kokonaisuutta, jossa faktan ja fiktion raja sekoittui tavallista hämärämmäksi.

Hermeneutiikassa käytän viitteellisenä ohjenuorana Paul Ricoeurin (1983) kolmiportaisen mimesiksen mallia, jossa tarinat hahmottuvat figuraatiosta konfiguraation kautta refiguraatioon⁶. Malli on Ricoeurin versio hermeneuttisesta kehästä, joka on sovitettu ajan ja tarinamuodon ymmärtämistä avaavaksi teoreettiseksi rakennelmaksi. Tiivistettynä malli, niin kuin sen ymmärrän, lähtee liikkeelle mimesis₁:stä, joka on esiyymmärrys maailmasta ja ymmärryksen mahdollisuuksista muuttaa tapahtumat tarinaksi. Mimesis₂ tarkoittaa toisaalta kulttuurista ja toisaalta intuitiivis-mielikuvituksellista kykyä havaita nuo tapahtumat järjestyksessä, jossa ne peilautuvat suhteessa kokonaisuuteen; toisin sanoen kyse on epäjärjestyksen muuttamisesta järjestykseksi ja koherenssin luomisesta. Mimesis₃ tarkoittaa kehän sulkeutumista ja tarinan ja lukijan maailman kohtaamista. Kehää paremmin Ricoeurin mallia voisi ehkä kuvaila spiraalin

---

⁵ Kokonaisuuden ja osien välisen suhteen hahmottaminen *hermeneuttisen kehän* kautta on keskeisiä lähtökohtia hermeneuttisessa ajattelussa. Lisää hermeneutiikasta esim. Ramberg & Gjesdal.

⁶ Walsh käyttää kolmannen portaan kohdalla termiä "transfiguration". Kts. esim. Walsh (2007, 48).

muotoiseksi, sillä tulkitut merkitykset toistuvat ja uusintuvat jatkuvasti. Ajan ulottuvuuden ottaminen huomioon ottaminen on olennaista, sillä aiemmat tulkinnat joutuvat uudelleen arvioitaviksi (Ricoeur 1983, 52–87.)

Koska median kautta välittyvä maailma punoo yhteen faktaa ja fiktiota moninaisin keinoin ja äänin, pyrkii tämän tutkimuksen tapa havainnoida ongelmaa asettumaan faktan ja fiktion käsitteiden väliin, faktalle ja fiktiolle yhteisiin ominaisuuksiin. Ricoeurin hermeneuttinen malli toimii pitkälle käsitteellisellä tasolla ja tarjoaa suuntaviivat tutkimuksen kululle. Voisi sanoa, että Ricoeurin malli toimii tässä tutkimuksessa pikemminkin tulkintaoppaana kuin orgaanisesti noudatettavana käyttöohjeena. Tässä tutkimuksessa tarkoitukseni ei ole nojautua yhteen oppirakennelmaan, oli se sitten narrativistien fiktio-käsitys tai historiantutkimuksen faktakäsitteistö, vaan pyrin yhdistelemään näkemysten yhteisiä piirteitä ja rakentamaan oman näkemykseni faktan ja fiktion monisyisestä suhteesta mediatodellisuutta halkovana ilmiönä. Tarkoituksena on irtautua puhtaasti kirjallisuuteen liitettävistä fiktiomääreistä ja laajentaa perspektiiviä monimediaisen ympäristömme suuntaan.

Aineistoni tarkastelussa pyrin erittelemään niitä rajapintoja, joilla faktan tai fiktion merkitykset rakentuivat Enkeli-Elisan tapauksessa. Keskeisenä käsitteenä läpi tutkimuksen kulkee *kertomuksen* käsite. Vaikka *kertomuksen* sijasta voitaisiin useissa kohdin puhua yhtä lailla *representaation* tai *performatiivin* käsitteen kautta, olen päätenyt *kertomuksen* käsitteeseen, sillä sen kautta kykenen paremmin huomioimaan tarinalliset elementit, jotka olivat keskeisessä roolissa Enkeli-Elisan merkitysten rakentumisessa. Elisan tapauksessa oli oleellista, että se oli jonkun jollekin kertomaa ja lisäksi jossakin tarkoituksessa. Lisäksi suurin osa käyttämästäni lähdekirjallisuudesta lähestyy faktaa ja fiktiota *kertomuksen* käsitteen kautta.

Analyysissä käytän tekstianalyttisiä ja retorisia menetelmiä, joiden avulla on tarkoitus hahmottaa niitä tekijöitä, joiden kautta ymmärrys Enkeli-Elisasta faktana rakentui, sekä hahmottaa näiden tekijöiden roolia merkityskokonaisuudessa. Lähtöolettamuksena on, ettei faktan tai fiktion merkitysten voida nähdä rakentuvan yksittäisten tekijöiden kautta, vaan kyse on pikemminkin jatkuvasta relevanssin rakentumisen prosessista. Näin pyrin luomaan käsityksen siitä, kuinka ymmärrys Enkeli-Elisasta faktana rakentui, ja vastaamaan tutkimuskysymyksiini:

1. Mitkä tekijät saivat lukemaan Enkeli-Elisan tapausta faktana?
2. Onko fiktio erotettavissa faktasta Enkeli-Elisan tapauksessa,
3. ja jos on niin, millä tasolla?

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen antamien vastausten kautta on tarkoitus pohtia kertomusten ja tekstien kerroksellisuutta Enkeli-Elisan tapauksessa. Tätä kautta hahmottuvat ne tulkinnalliset kehät, jotka tapauksessa johtivat joko uusien merkitysten syntyyn tai jo annettujen merkitysten toistamiseen. Näin ensimmäisen kysymyksen ja sen antamien vastausten asettaminen hermeneuttiseen kehään toimii pohjana toiselle ja kolmannelle tutkimuskysymykselle. Kysymysten kautta on tarkoitus hahmottaa niitä tekijöitä, jotka vaikuttivat tekstien lukutapaan ja tulkintaan niin, että Enkeli-Elisan tapaus hahmottui totena.

3. MITÄ ON FIKTIO, MITÄ ON FAKTA?

3.1 FIKTION MERKITYKSISTÄ

Sanan *fiktio* tarkka määrittely on hankalaa, sillä arkisessa kielenkäytössä sitä käytetään useissa eri merkityksissä. Se voi olla etuliitteenä määrittelevässä merkityksessä, kuten sanassa *fiktio*-elokuva, tai sitten voidaan yleisesti puhua fiktiivisistä asioista tarkoittaen niiden luonnetta keksittyinä. Fiktiota voidaan käyttää myös yleiskäsitteenä tarkoittamaan kaikkia keksittyjä kertomuksia. Kielitoimiston sanakirja tarjoaa sanalle *fiktio* kolmea eri merkitystä: 1) kuvitelma, epätodennukainen olettaus, sepite; 2) kaunokirjallisuus tai muu mielikuvitukseen perustuva kirjallisuus (tietokirjallisuuden vastakohtana); 3) filosofinen käsite, joka ei vastaa todellisuutta, mutta mahdollistaa tietyn asian kuvailemisen (Kielitoimiston sanakirja)⁷. On kuitenkin huomattava, että siinä missä kaunokirjallista teosta voi kuvata *kaunokirjalliseksi*, ei sana *tietokirjallinen* ole käytössä vastaavassa vakiintuneessa merkityksessä.

Suomen kieleen sana *fiktio* on kulkeutunut alun perin latinasta. Se on johdettu verbistä *fin*go, *fin*gere, *fin*xi, *fin*ctus, jonka merkityksiä ovat muun muassa 'muokata', 'muotoilla', 'muovaila', 'muodostaa', mutta myös 'sepittää', 'sepustaa' ja 'jalostaa'. Sitä on käytetty esimerkiksi tarkoitettaessa (saven) muovailua, johon myös monet sen johdannaiset viittaavat (Pocket Oxford Latin Dictionary; Vaan 2008, 221). Etymologisesti sen merkitys siis juontuu yhtä lailla työstämiseen kuin luomiseen. Tästä kulmasta katsoen fiktion nykymerkitys keksitynä on myöhempää perua. Epätotena fiktion merkitykset palautuvat samasta verbistä passiiv-

---

⁷ Sanakirjan tarjoamista merkityksistä tuorein on fiktion merkitys kaunokirjallisena, joka on lisätty sanakirjaan vasta vuoden 2004 jälkeen (ks. Lassila-Merisalo 2009, 48).

vin partisiippiin *fictus, ficta, fictum*, jonka merkityksiä ovat 'keksitty', 'väärennetty' ja 'epäaito' (Pocket Oxford Latin Dictionary). Etymologisesti fiktion merkitykset siis palautuvat olemassa olevaan, jota muokataan. Kuten Mikko Lehtonen on huomauttanut (1998, 44), myös sanan *fakta* etymologia johtaa samankaltaisiin merkityksiin; se on johdettu latinan *tehdä* verbistä *face-re*, jonka muoto *factus* merkitsee 'muovailtua', 'valmistettua' tai 'jalostettua'.

Toinen tärkeä käsite, jonka voi liittää fiktion merkitysten määrittelyyn, on *mimesis* – erityisesti merkityksissä, joissa Aristoteles käsitettä käytti.⁸ On tärkeä huomata, että tässä kohdassa palataan aikaan ennen fiktion käsitettä, sillä Aristoteleen aikana faktan ja fiktion käsitteitä ei vielä ollut olemassa. Aristoteleen teoksista erityisesti *Runousoppi* on ollut vaikutusvaltainen tarkasteltaessa kerronnan keinojen kehittymistä. Kaunokirjallisuuden ohella sen perintö näkyy laajasti länsimaisissa esittävän taiteen lajeissa teatterista oopperaan ja elokuvaan. Puhutaan mimeettisistä esityksistä, jopa mimeettisestä fiktiosta. *Runousoppi* ja mimesiksen käsite ovatkin vaikuttaneet laajasti kerronnallisten ja esittävien taiteiden kentässä.

Mimesiksen kautta fiktion käsitettä voi lähestyä toisen merkitysulottuvuuden kautta. Aristoteleen käytössä *mimesis* voi merkitä esittämistä', 'ilmaisemista', 'kuvaamista', 'representaatiota', 'jäljittelyä', 'matkimista', 'uskottelua' tai jopa 'hyväntahtoista huijaamista'. (Heinonen et al 2012, 77). Useimmiten Aristoteleen teosten käännoöksissä *mimesis* onkin käännetty 'matkimiseksi' tai 'representaatioksi' – näin on myös useimmissa *Runousopin* käännoöksissä.

Tästä huolimatta mimesiksen käsitettä on kuitenkin tulkittu fiktioksi (esim. Cohn 2006, 20–21). Myös se tapa, jolla Aristoteles käyttää *mimesis*-termiä, on tulkittavissa hyvin lähelle kirjallista fiktiota (Heinonen et al 2012, 80), vaikka sen merkitykset tuntuisivatkin palautuvan enemmän esittämiseen kuin kertomiseen. Ehdotus mimesiksen tulkittamisesta fiktioksi ei ole kuitenkaan kiistaton, kuten Dorrit Cohn omissa alaviitteissään huomauttaa (2006, 208–209). Aristoteles käyttää *mimesis* useimmiten asiayhteyksissä, joissa sen merkitys voidaan tulkita luovaksi ja toisaalta tulkitsevaksi toiminnaksi. Mutta kuten edellä mainittu mimesiksen toinen merkitysulottuvuus liittyy juuri realismiin, sillä mimeettisten esitysten on aina nähty jäljittelevän jotakin olemassa olevaa tai tapahtunutta.⁹ Mimesiksen käsitteen kautta fiktiota on siis mahdollista lähestyä esittämisen aktin kautta, jolloin se avaa fiktion merkityksiä esittämisen ja esittävien taiteiden suuntaan.

---

⁸ Myös Platon käytti mimesiksen käsitettä, mutta eri merkityksissä ja erilaisissa yhteyksissä kuin Aristoteles *Runousopissaan* (Heinonen et al 2012, 76).

⁹ Yksi ensimmäisistä teoksista fiktion ja mimesiksen käsitteiden yhteenpunomisessa on ollut Erich Auerbachin teos *Mimesis: Todellisuudenkuvaus länsimaisessa kirjallisuudessa* (1946/2000).

Tässä tutkimuksessa ei ole syytä mennä tarkemmin mimesiksen käsitteen tarkkaan määrittelyyn, sillä se on kokonaan oman tutkimuksensa paikka – niin problemaattinen mimesiksen käsite kaikessa monimerkityksellisyydessään on. Tarkoitus on vain nostaa esiin mimesiksen käsite sukulaiskäsitteenä fiktiolle ja sen merkityksille, sillä merkitysten samankaltaisuus ja käyttöympäristö ovat hyvin lähekkäisiä. Voidaan nähdä, että mimesiksen käsite limittyy jossain määrin fiktion käsitteen muotoutumiseen, tai ainakin käsitteen uudelleenmuotoiluihin esittäviin taiteisiin sopivaksi; näin se on ollut osaltaan vaikuttamassa kehityskulkuun, jossa nykymääritelmät faktalle ja fiktiolle ovat muotoutuneet.

Fiktion käsitteen merkitysulottuvuudet siis palautuvat etymologisesti muovaamiseen ja muokkaamiseen ja toisaalta mimesiksen kautta esittämiseen ja jäljittelyyn¹⁰. Mimesiksen kautta fiktion käsitteeseen on liitetty ulospäin suuntautunut esittämisen ulottuvuus. Nämä yhdistämällä ollaan lähellä fiktion merkitystä tarinankerrontana, joka sekin on ensin muovattu tai muotoiltu tapahtumien ketju, joka sitten esitetään valitulla tavalla. Tämä on lähellä määritelmää, jonka Ricoeur antaa mimesikselle omassa mimesis-mallissaan: Ricoeurin mimesis-mallissa mimesiksen merkitysyhteys hahmottuu ensisijassa toiminnan ymmärryksenä, siis ajallisen kokemuksen eräänlaisena juonellisena rekonstruointivälineenä. On myös mielenkiintoista huomata, että molempien termien, sekä fiktion että mimesiksen, etymologia paljastaa, että toiminnan edellytys on jonkin alkuperäisen olion tai toiminnan olemassaolo. Fiktio on siis tässä mielessä muovattua todellisuutta, jota esitetään.

Vaikka fiktion merkitys oli ainakin osin tiedossa mimesiksen käsitteen muodossa, on modernin jaon faktaan ja fiktion erillisinä lajityyppeinä katsottu syntyneen vasta 1700–1800-lukujen taitteessa (Lehtonen 1998, 41). Lennard J. Davis on esittänyt, että ennen tätä fakta ja fiktio kuuluivat aikanaan samaan diskurssiin, tiedonvälityksessä käytettyyn suulliseen arkiveisuun (1983, 68). Vaikka fiktio- ja faktadiskurssien välistä erottelun raja-aitaa ei ollutkaan olemassa, tämä ei tarkoittanut, etteivät ihmiset olisi erottaneet totta epätodesta, kuten Davis muistuttaa (emt. 10). Ottaen huomioon esimodernin ihmisen maailmankäsityksen laajuuden tämä tuskin kuitenkaan oli tehtävä helpoimmasta päästä, jos se on sitä tänäkään päivänä.

Kaunokirjallisuuden vakiintuessa omana taiteenlajinaan fiktio vakiintui nimityksenä kaunokirjallisuudelle proosakertomukselle Englannissa 1800-luvun kuluessa (Cohn 2006, 21). Samaa aikaa tieteesä vallitsi vahva positivistinen suuntaus. Jos fiktio nähtiin nyt omana lajityypinään, se erottui erityisen jyrkästi empiristisestä todesta, joka peilautui vahvasti positivis-

---

¹⁰ Mikko Lehtosen mukaan fiktion etymologiaan liittyy myös 'esittämisen' merkitysulottuvuus (1998, 44).

tisen tiedenäkömyksen kautta. Positivismin suuntaus tieteessä taas oli vaikuttamassa faktan ihanteen syntyyn (objektiivisena) totena. Kirjallisuuden kehitys omana taiteenalanaan ja positivistinen tiedenäkemys loivat tahoillaan asetelmia, joissa fiktio ja fakta kääntyivät vastinpareiksi, todeksi ja epätodeksi. 1800-luvun mediamaisemasta on kuitenkin hyvä mainita, että populaarilehdistö oli hyvin viihteellinen (kts. Lehtonen 1998; myös Conboy 2006, 1–13). Jatkokertomuksia oli paljon ja monet kuulut kirjailijat Dickensistä Dumas’han julkaisivat teoksiaan osissa sanomalehtien kautta. Näin lehdistö jatkoi tietyssä mielessä arkiveisujen tiellä pitäten faktan ja fiktion samalla alustalla.

Sittemmin fiktion määritelmiä on esitetty useita. Tutkimukseen eniten vaikuttaneita ovat ainakin John Searlen (1975) puheaktiteoria, David Lewisin (1978) mahdollisten maailmojen teoria sekä Dorrit Cohnin (2006) näkemys fiktion tunnusmerkeistä. Sittemmin tutkimuksessa keskeiseksi on noussut pragmaattis-kontekstuaalinen käsitys fiktiosta, jossa keskeimmälle sijalle on nostettu merkitysympäristö, jossa fiktiota – tai faktaa – tuotetaan. Palaan näistä Cohnin näkemykseen tarkemmin luvussa 5.2, sillä Cohnin näkemys edustaa selvimmillään segregationistista näkemystä faktan ja fiktion erosta ja määrittää näin fiktiota juuri tämän eronteon kautta. Pragmaattis-kontekstuaalisen näkemys fiktiosta palaan luvussa 5.3.

3.2 FAKTAN MERKITYKSISTÄ

Fakta on käsitteenä jostain syystä jäänyt fiktion jalkoihin, varsinkin pohdittaessa faktan ja fiktion välistä rajaa. Syynä tähän lienee se, että faktan on katsottu olevan helpommin käsitettävissä kuin monitulkintaisen fiktion (kts. esim. Lassila-Merisalo 2009, 48). ’Tosiasiaa’ on vaikea lähteä kyseenalaistamaan edes käsitteen tasolla: fakta peilautuu ’toteen’ ja fiktio ’epätoteen’. Tämä on myös yleisin tapa tehdä ero faktan ja fiktion välille.

Kielitoimiston sanakirjan mukaan *faktan* merkityksiä on suomen kielessä kolme 1) tosiasiassa, 2) seikka ja 3) tosio (Kielitoimiston sanakirja). Fakta on siis nykymääritelmiensä mukaan enemmän kiinni todellisuuden selittämisessä kuin muokkaamisessa. Tämä on ehkä yksi syy sille, miksi käsite on jäänyt jokseenkin harmaaksi alueeksi pohdinnoissa, joissa faktan ja fiktion rajaa on pyritty määrittelemään. Totta voi olla vain yhdellä tavalla, epätotta monella. Tähän perustuu myös faktan painoarvo, niin sanottuna *kovana tietona*. Faktaan uskotaan totena.

Kuten edellisessä luvussa todettiin, sanan *fakta* etymologia johdattaa kuitenkin samankaltaisiin merkityksiin kuin *fiktion*. Se juontuu latinan *tehdä* verbistä *faciō, facere, fēcī, factum*, jonka

partisiipin perfektin muodoista *factus, facta, factum*, juontuu myös suomen kieleen lainauksien kautta päätynyt sana *fakta*. *Factus* on passiivin partisiipin perfekti 'tehnyt' ja *factum* puolestaan saman verbin supiinimuoto (on) 'tehty'. Verbistä johdettuina *factus, facta, factum* saavat merkityksiä myös substantiiveina ja adjektiiveina. Substantiivina *factum* saa merkityksen 'teko' ja sanan *factus* merkityksiä ovat Mikko Lehtosenkin mainitsemat merkitykset 'muovailtu', 'valmistettu' tai 'jalostettu' (1998, 44). Nämä muodot tuovat siis myös *fakta* sanan etymologiaan teon ja tekijyyden merkitykset, jotka löytyvät yhtäläillä fiktion merkitysten takaa.

Juuri tunnistettavan tekijyyden kautta tekstillä on ollut painoarvoa totena niinä aikoina, jolloin nykyistä jaottelua faktan ja fiktion välillä ei ollut. Kun muita keinoja varmistaa tekstin luotettavuutta ei ollut, ilmoitetun tekijyyden kautta saatettiin tekstille todentaa edes jonkinlaisia luotettavuutta. Michel Foucault'n mukaan keskiajalla ainoastaan tunnistettavan tekijän nimeen, kuten Hippokrates tai Plinius, yhdistettävä teksti saatettiin hyväksyä totena. Mutta kuten Foucault jatkaa, tekijän nimi ei kuitenkaan merkitse auktoriteettia, vaan se toimii tunnukseksi diskurssin sisäisesti tukien tekstin tulkitsemista totena. (1984, 109).¹¹

Vielä askeleen monimutkaisemmaksi faktan määrittelyn vie pohdinta faktan suhteesta toteen. Tällöin päädytään ikuisiin filosofisiin keskusteluihin muun muassa siitä, voidaanko faktaa tosiasiana pitää vain kielellisesti tuotettuna. Tätä reittiä etenee myös Roland Barthes, joka on käsitellyt aihetta kuuluisassa esseessään *Historian diskurssi* (1993). Barthesin mukaan tosiasialla on aina vain kielellinen olemassaolo. Voidaan myös nähdä, että sen minkä Barthes liittää esseessään historian diskurssiin koskettaa myös laajemmin faktadiskurssia. Barthes ikään kuin asemoi historiallisen diskurssin uudelleen ja toteaa sen rakentavan "toden tunnun" sekoittamalla referentin ja merkityn, jolloin historiallinen diskurssi esittää "kopion" toisesta, diskurssin ulkopuolisesta "todellisuudesta". Tai kuten Barthes asian tiivistää "historiallinen diskurssi ei seuraa todellisuutta, se vain merkitsee todellisen". (1993, 92–93.)¹² Kuten huoma-

---

¹¹ Foucault'n pointti on yllättävän ajankohtainen edelleen. Tekijyydellä merkittyä viestiä saatetaan käyttää myös tavalla, jossa tekijän nimi toimii retorisenä työkaluna viestin esittämisessä halutulla lailla, jonka kautta teksti voidaan ankkuroida toden merkityksiin. (Kts. s. 42 ja esimerkki Hildesheimerin *Marbotista*.) Kysymyksessä tekijyydestä Foucault tuntuisi asettuvan vastoin Barthesin näkemystä "tekijän kuolemasta" ja näkevän tekijän roolin kaksijakoisena. Foucault toisaalta hyväksyy tekstin monimerkityksellisyyden (Foucault'lle tämä pikemmin merkitsee tekijän esittämän diskurssin kuolemaa), mutta toisaalta kuitenkin näkee tuon merkitysulottuvuuden jatkuvan laajenemisen rajallisena, erityisesti suhteessa fiktion. Foucault'lle tekijä tuntuu toimivan myös eräänlaisena tunnukseksi diskurssille sen tulkinnassa. Loppupäätelmissään Foucault jättää kuitenkin auki mahdollisuuden tekijän merkityksen kaventumiselle, mutta sillä ehdolla, että diskurssi itsessään kyetään määrittelemään jollakin tavoin. (1984, 118–120.)

¹² Barthesin ajatusrakennelma on kuuluisa esimerkki siitä, kuinka fakta- ja fiktiodiskurssien on nähty sekoittuvan. Myöhemmin luvussa 5.1 käsiteltävän Hayden Whiten ajattelussa voi nähdä samoja kaikuja kuin Barthesin historian diskurssiin liittämistä merkityksistä. Ehkä voidaan todeta Mikko Lehtosen tavoin, että faktan ja fiktion välinen ero ei löydy tekstuaaliselta vaan pikemminkin kontekstuaaliselta tasolta (1996, 123). Palaan tähän ja Barthesiin myöhemmin pohtiessani fakta ja fiktiodiskurssien erottamisen yhteydessä luvussa 5.3.

taan, kysymys siitä, mitä voidaan pitää tosiasiaina, ei ole yksiselitteinen. James Phelanin mukaan diskursiivisten kehysten muuttuessa myös faktat muuttuvat. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että faktan voisi heittää menemään diskursiivisen luontonsa vuoksi.¹³ Jos hyväksymme faktat diskurssin tuotteina, joudumme myöntämään, ettei ole olemassa yhtä faktaa, vaan faktoja sekä monia tapoja, joiden kautta nuo faktat rakentuvat ja rakennetaan. (Phelan 1996, 17.)

On myös otettava huomioon, kuten Mikko Lehtonenkin toteaa, että ”yksikään ‘tosiasia’ ei ole irrallinen siitä, että se on kerrottu, tuotettu tietyllä tavalla” (1998, 44). Tässä mielessä faktatkin ovat tuotettuja tosiasioita, jäljiteltäviä todellisuutta, jotka eivät itsessään ole pysyviä. Näin ajateltuna faktakin on manipuloitavissa. Tässä mielessä olisikin syytä erottaa positivistisen ihanteen tieteellisen faktan käsite historiallisen tiedon faktan käsitteestä. Historialliseen tietoon perustuvan faktan propositio nojaa todistusaineistoon, jonka pätevyyden lukija viime kädessä todentaa. Ricoeur toteaa, että ei ole muuta kuin todistusaineisto ja sen kritiikki, ja niiden kautta historioitsijan esitys menneestä uskotaan totena (Ricoeur 2004, 278).¹⁴ Ne ovat myös ainekset, joiden kautta historioitsijan luotettavuus lopulta arvioidaan.

Tämän tutkimuksen puitteissa ei kuitenkaan ole mielekästä täysin luopua faktan käsitteestä ‘faktana’. Jako faktaan ja fiktion, toteen ja epätoteen elää vahvana kulttuurisena rakenteena. Näin myös se tapa, jolla kiinnitymme maailmaan, nojaa juurikin tietoon, joka hahmotuu joko totena tai epätotena. Tarkemmin ottaen, vain tieto on totta, siinä missä informaatio voi olla myös epätotta (Lassila-Merisalo 2009, 49). Tietoteoreettisesti faktaa, tarkemmin sitä mitä voidaan pitää totena, voidaan toki lähteä määrittämään hyvin monin tavoin, mutta tässä voitaneen todeta, että fakta syntyy tiedon ja kokemuksen vuorovaikutuksessa. Tämän tutkimuksen piirissä siis riittää, että fakta määritellään tosiasiaksi, joka on riittävästi todennettu, jotta sen voi uskoa todeksi. Tämä pätee myös faktadiskursseihin, joita voidaan pikemminkin pitää uskottavina ja luotettavina kuin varmoina todistuksina tapahtuneesta. Nähdäkseni tämä pätee kaikkeen lähdetietoon nojaavaan tietoo

---

¹³ Tälle näkemykselle löytyy kosketuspintaa myöhemmin luvussa 5.1 käsiteltävän Hayden Whiten ajatuksesta historiallisen faktan luonteesta ”verbaalisena artefaktina”.

¹⁴ Tässä kohdin on kuitenkin huomautettava, että Ricoeur ei ole valmis heittämään faktaa totena romukoppaan historiankirjoituksen yhteydessä. Tämä ajatus nousee hänen työssään vahvasti esille. Ricoeuria kääntäneet ja laajemmin tutkineet Dauenhauer ja Pellauer toteavat historiallisesta esityksestä seuraavasti: ”A well made substitute is faithful to the available evidence and so deserves to be called true even though it is always amendable or reformable.” (”Paul Ricoeur”, The Stanford Encyclopedia of Philosophy). Kts. myös Cohn (2006, 19–20)

4. LÄHTÖKOHTIA FAKTAN JA FIKTION ERON TARKASTELUUN

4.1 TOTTA VAI TARUA?

Yksi lähtöpiste faktan ja fiktion välisen eron havainnointiin on siis lähteä liikkeelle niiden suhteesta toteen. Voidaan kysyä, mitä fakta ja fiktio kertovat meille todellisuudesta ja mikä niiden ero on tässä suhteessa? Mitä ne ylipäättään kykenevät kertomaan? Kuten edellä todettua, fiktion hahmottaminen epätotena ja faktan totena on perinteinen lähtökohta, jolla eroa on tehty. Tällöin päädytään perustavanlaatuisen keskusteluun, jota on käyty taiteen ja tiedonvälityksen merkityksestä maailmassa sekä kysymyksestä kirjallisuuden totuusväitteistä. Tämän työn piirissä ei ole tarkoituksellista mennä syvälle kysymyksen filosofis-ontologisiin ulottuvuuksiin, vaan pitäytyä pääosin epistemologisella tasolla. Rajoitan tässä tarkastelun fakta- ja fiktiodiskurssien referentiaalisiin ominaisuuksiin, eli pohdin niiden viittaussuhteita todellisuuteen sekä fakta- ja fiktiodiskurssin eroja näissä viittauksissa. Jotta käsittely olisi mahdollinen, käsitän tässä referentiaalisuuden kielellisenä ilmiönä, jolloin myös viittaavuus kohdistuu kieleen. Näin ollen myös faktat palautuvat lopulta toisiin teksteihin.

Hyvä, joskin poleeminen aloitus tälle tarkastelulle voisi olla Roland Barthesin essee *Historian diskurssi*. Barthes (1993, 92) toteaa esseessä seuraavasti merkitsemisen arvoisesta, toisin sanoen kielen saattamisesta tekstiksi:

Näin päädytään paradoksiin, joka häiritsee historiallisen diskurssin relevanttiutta (suhteessa muihin diskursseihin): tosiasialla on aina vain kielellinen olemassaolo (diskurssin osana). Kaikki tapahtuu kuitenkin ikään kuin diskursiivinen olemassaolo olisi vain puhdas ”kopio” toisesta olemassaolosta, joka on struktuurin ulkopuolella – ”todellisuudessa”. Epäilemättä vain historiallinen diskurssi voi tavoitella referenttiä diskurssin ulkopuolelta ilman, että sitä olisi koskaan mahdollista saavuttaa sieltä.

Faktan objektiivinen referentiaalisuus on siis Barthesin mukaan tavoittamattomissa ja paradoksi, sillä kokemuksen kielellisen muodon sekä tekstin välissä on katkos. Loppujen lopuksi myös historian kirjoitus nojaa tulkintoihin tapahtumista, jotka ovat ajassa tavoittamattomissa. Myöskään historiankirjoituksessa tutkittavat ilmiöt eivät ole stabiileja yksiselitteisiä ilmiöitä, vaan on hyväksyttävä, että niiden tulkinta muuttuu, sillä olemme toisen käden lähteiden varassa. Verrattuna fiktiodiskurssiin faktadiskurssilta voidaan kuitenkin odottaa järjestelmällisem-

pää suhdetta todellisuuteen, koska sillä on oltava näyttöä, toisin sanoen olemassa olevat viitteet, mihin se väitteensä perustaa. Kerronnan taustalla on oltava todennettavia faktoja. Voitaan siis todeta, että faktadiskurssin puolella todennettavaa referentiaalisuutta on oltava ainakin jossain muodossa, jotta ylipäättään voidaan puhua tiedonvälityksestä faktamielessä; niin historioitsijalla kuin journalistillakin on lähteensä, vaikka niiden käyttökonventiot ja ilmaisun tavat poikkeavat journalismin ja historian diskursseissa.

Juuri journalismin ja historiankirjoituksen perinteessä toden merkityksiä on haettu referenttien materiaalisuudesta. Esimerkiksi Daniel W. Lehman (1997) kirjoittaa seuraavasti ”– nonfiction depends on a materiality of its characters’ bodies and on reference to outside events that is more powerful than most forms of fiction”, ja myöhemmin ”– truth matters because of materiality of its referents” (emt. 3, 39). On selvää, että suhtaudumme tekstin tuottamaan maailmaan eri tavoin jos tiedämme sen kertovan todellisista henkilöistä, kuten Lehman tuntuu implikoivan. Kysymys kertomuksen henkilöiden aktuaalisuudesta on myös keskeinen faktan ja fiktion erottamisessa toisistaan. Ongelmaksi kuitenkin muodostuu, kuinka me kykenemme tunnistamaan tuon referentiaalisuuden tai sen mahdollisen poissaolon, kuten Roger Edholm toisessa yhteydessä huomauttaa (2012, 41).¹⁵ Voimmeko tietää, että kyse on aktuaalisista henkilöistä, vai onko kyse enemmän oletuksesta tai uskomisesta todeksi?

Marie-Laure Ryanin (1997) mukaan olisikin perusteltua luopua liitosta, jossa fiktio/epätosi ja fakta/tosi asetetaan vastakkain, sillä kyse on lopulta totuusväitteistä. Ryanin mukaan ei-fiktiivinen teksti on aina asetettu osaksi tekstuaalista kilpailua, sillä faktatekstit jakavat saman referenssimaailman – maailman, josta ne kertovat. (1997, 166.) Tällöin jokainen journalistinen tai historiankirjoituksen teksti asettuu vastakkain tai rinnan toisten samaa aihetta kuvaavien kanssa ja täydentää, korjaa tai korvaa niitä. Tekstit ovat siis tässä mielessä eräänlaisessa kilpailusuhteessa. Tämä huomio tuntuu vievän jo lähemmäs käsitystä siitä, mikä on totta. Yhden tekstin tasolla objektiivisen toden ihanne on tavoittamattomissa. Vastausta todesta lienee parempi etsiä tekstien verkostoista.

Jos faktan puolella kysymys referentiaalisuudesta on näennäisen selkeä, on fiktion puolella referentiaalisuuden määrittely sen sijaan ongelmallisempaa ja kiinnittyy kysymykseen mahdollisista fiktiomaailmoista. Yksi keskeisimpiä kysymyksiä fiktion määrittelyssä ja sen erottamisessa muista diskursseista on ollut sen referentiaalisuuden asteen määrittäminen: viittaako fiktioteksti aktuaaliseen maailmaan (ts. heijastaa sitä), viittaako se vain itseensä (ts. rakentaako se itse oman maailmansa) vai onko kyseessä jonkinlainen välimuoto? Kysymys on

---

¹⁵ Siihen kuinka Edholm itse lähtee tätä ongelmaa purkamaan, palaan luvussa 5.3.

erityisen oleellinen kirjallisuuden tutkimuksen parissa, sillä sen piirissä fiktion määrittelyä koskevat ongelmat keskittyvät juuri tämän kysymyksen kautta hahmottuvaan tekstin maailman ja aktuaalisen todellisuuden suhteeseen.

Yhdeksi kaunokirjallisen fiktion selvimmäksi tunnuspiirteeksi tarjotaan kertomuksen ei-referentiaalisuutta, eli sitä ettei tarina viittaa itsensä ulkopuolelle. Kirjallisuustieteen piirissä vahvana elävän näkemyksen mukaan jokainen kaunokirjallinen teos luo ensisijaisesti oman eheän maailmansa. Näkemys fiktion autonomisuudesta merkitysjärjestelmänä tulee esiin muun muassa Cohnin (2006), Pavelin (1986) ja Ryanin (1997) fiktiomääritelmässä. Usein tällaisiin määritelmiin sisällytetään kuitenkin poikkeus, että fiktion autonominen maailma saattaa muistuttaa käsitystä todellisesta maailmasta. Määritelmä on kirjallisuustieteellisestä näkökulmasta pätevä, sillä tarkastelun kohteena ovat ensisijassa kertomukset suljettuina rakenteina, teoksina. Tämä tutkimus kuitenkin pyrkii hahmottamaan faktan ja fiktion välistä eroa intermediaalisena ilmiönä, sillä en näe syytä tarkastella Enkeli-Elisan tapausta yksin teoksena. Niinpä tämän tutkimuksen piirissä on myös oleellista nostaa esiin kaunokirjallisen fiktiomääritelmän pätevyys tarkasteltaessa mediatekstejä, joiden fiktionaalisuus ei välttämättä ilmene ainoastaan teoksen sisäisen maailman kautta.

Dorrit Cohn (2006) määrittelee omassa tarkastelussaan fiktion kaunokirjalliseksi ei-referentiaaliseksi kertomukseksi.¹⁶ Ei-referentiaalinen kertomus kertoo henkilöistä ja tapahtumista, jotka ovat kuvitteellisia, ja ei-referentiaalisuus ilmenee kertomuksen viittauksissa teoksen luomaan maailmaan (emt. 22–24). Teos siis luo oman sisäisen viitekehjensä. Cohn kuitenkin muistuttaa, että puhtaasti sisäiset viitekehjekset ovat myös kirjallisuudessa harvinaisia, vaikkakin mahdollisia. Toisin sanoen *vain* teoksen sisäisissä viitekehjissä pysyttelemine on fiktiossakin vaikeaa, sillä myös kirjallisuus on suhteessa aktuaaliseen maailmaan ja usein kertoo juuri siitä.¹⁷ Näin Cohnin mielestä ei voida sulkea pois mahdollisuutta, että teksti viittaisi myös todelliseen maailmaan. Näillä perusteilla hän määrittelee ei-referentiaalisen kertomuksen tekstiksi, jonka ei tarvitse viitata ulkopuoliseen maailmaan, ja lisähuomioina 1) tekstin ulkopuoliseen maailmaan kohdistuvien viittausten ei tarvitse olla tosia ja 2) teksti ei viittaa yksistään ulkopuoliseen maailmaan. (Emt. 25.) Näin siis kaunokirjallisuudessa referentiaalisuus määrittyy ensisijaisesti tekstin sisäiseksi todellisuuden luomiseksi. Ehkä voisi todeta, että kau-

---

¹⁶ Pohdittaessa fiktioksi määrittelemistä kaunokirjalliseksi ei-referentiaaliseksi kertomukseksi, on tärkeää pohtia onko määrittely referentiaalisuudesta essentialistinen suhteessa kaunokirjallisuuteen ja teospohjaiseen ilmaisuun ylipäätään? Toisin sanoen, voidaanko se todentaa vain tietämällä, että kyseessä on kaunokirjallinen teos?

¹⁷ Lisää kaunokirjallisen diskurssin viittauksen tasoista esim. Harshaw (1984), joka määritteli fiktion referentiaalisuuden kaksitasoisen mallin avulla: fiktio rakentuu sisäisen ja ulkoisen viitekehjyksen varaan. (Kts. Cohn 2006, 24–25)

nokirjallisuuden, tai laajemmin taiteen, tehtävä ei usein olekaan välittää totuuksia yksityiskoh-
tien vaan pikemminkin yleistysten ja esimerkkien kautta.

Myös Marie-Laure Ryan määrittelee fiktion erityispiirteitä fiktion referentiaalisen suh-
teen kautta: 1) Fiktio ei väitä mitään ulkopuolisesta todellisuudesta. Keskeistä on fiktion oman
todellisuuden eheys; 2) Fiktio voidaan käsittää vain oman todellisuutensa kautta, koska fiktio
ei jaa referenssimaailmaansa toisten tekstien kanssa; 3) Koska fiktion referenssimaailma on
uniikki, se ei voi suoraan esittää väitteitä tästä maailmasta tai muista teksteistä; 4) Tämä ei
kuitenkaan tarkoita, ettei fiktion maailma voisi olla osin sama tai päällekkäinen muiden vas-
taavien tai todellisuuden kuvan kanssa. (Ryan 1997, 167.) Määritellen fiktion erityispiirteet
näin, Ryan tuntuu sivuuttavan täysin intertekstuaalisuuden tai mahdollisuuden intertekstuaali-
siin tulkintoihin. Myös neljännen erityispiirteen myönnytykseltä vaikuttava, mahdollisuus osit-
taiseen päällekkäisyyteen, tuntuisi tässä suhteessa merkityksettömältä, sillä se oikeastaan kiel-
tää mahdollisuuden todelliseen intertekstuaalisuuteen, ja termi *päällekkäisyys* tuntuisikin impli-
koivan viittauksen mahdottomuutta. Fiktiossa olevien intertekstuaalisten viittaustenkin olisi
siis tämän ajattelumallin mukaan tapahduttava vain fiktion tasolla.

Ryanin mukaan fiktio tuntuisi siis rakentavan toden merkityksiä vain omassa merkitys-
järjestelmässään, mikäli kertojaa voidaan pitää luotettavana. Ryanin mukaan fiktion näkemi-
nen itsenäisenä merkitysjärjestelmänään johtaa kuitenkin yhdenlaiseen paradoksiin, sillä kut-
suessaan lukijan uskotteluun, jossa tarina näyttäytyy totena, fiktio Ryanin mukaan kiistää it-
sensä epätotena (Ryan 1997, 168).¹⁸ Tätä tosin voi pitää ongelmana ainoastaan tilanteissa, jois-
sa merkitysjärjestelmä ei ole selvä. Ryan tuntuisi siis päättelevän, että retorisella tasolla fiktio
toimii faktan tavoin.¹⁹

On totta, että uskomusrakenteen kautta myös fiktionaaliset tapahtumat voitaisiin faktu-
alisoida, tai toisin päin faktuaaliset fiktionalisoida, ilman ongelmia. On kuitenkin tehtävä ero
uskottelun (make-believe) ja uskomisen välille, joista ensimmäinen hahmottuu pikemminkin
fiktion lukemista koskevana asenteena kun jälkimmäinen määrittää asennetta toteen yleensä.
Fiktiota lukiessa tiedämme sen olevan fiktiota, vaikka uskottelisimme itsellemme sen olevan
totta. Fiktion hahmottuessa uskomuksen ja mielikuvituksen kautta totena (make-believe), on
tosin huomattava, että fiktio lakkaa olemasta fiktiota, mikäli sen hahmotus uskotteluna katoaa

---

¹⁸ Ryan yhdistelee tässä useita lähestymistapoja fiktion: näkemyksen fiktiosta mahdollisina maailmoina (possi-
ble worlds) ja näkemyksen fiktiosta uskotteluna (make-believe) sekä kysymystä fiktion totuus väitteistä (truth
claim). Näkemyksiä yhdistää fiktion esittämien väitteiden näkeminen totena fiktion omassa merkitysjärjestel-
mässä; tosin sanoen väite, että "Elvis elää" voi olla totta fiktiossa (sen mahdollisessa maailmassa), kun taas ak-
tuaalisessa maailmassa se on puhtaasti fiktiota.

¹⁹ Kysymyksen fiktion retoriikasta palaan myöhemmin luvussa 5.3.

(Glezakos 2011). Uskomuksen kautta fiktio voikin kytkeytyä faktaan, kun taas tietämisen kautta fiktio asettuu suhteeseen faktan kanssa, jolloin se voidaan erottaa tästä.

Thomas G. Pavel puolestaan esittää teoksessaan *Fictional Worlds* (1986), että fiktio luetaan fiktiona, mikäli se viittaa mahdottomiin objekteihin, jolloin se rakentaa selkeän eron aktuaalisen ja fiktiivisen maailman välille. Näin Pavel erottaa fiktion referentiaalisuuden faktan referentiaalisuudesta. Pavelin mukaan fakta voi kuitenkin fictionalisoitua kahdella tavalla: ensiksi tapauksissa, joissa yleinen asenne tekstin validiteettiä kohtaan muuttuu. Tästä Pavel mainitsee esimerkkinä myyttien muuttumisen todesta taruksi. Toiseksi fakta voi Pavelin mukaan fictionalisoitua lukijan päätöksen kautta, jolloin kulttuuriset rajoitteet saavat lukemaan tekstin fiktiona esimerkiksi tekstuaalisiin tekijöihin vedoten. (Pavel 1986, 71.) Kuten Kai Mikkonen huomauttaa, molemmissa tapauksissa kyse on tekstin viittauksellisen kerroksen katoamisesta (2002, 318). Tällöin siis tekstiä ei kyettäisi varmistamaan enää todeksi, koska siteet faktadiskurssiin ovat kadonneet referenssin tasolla. Jos näkemys käännetään ympäri ja puhutaan fiktion faktualisoitumisesta, pitäisi prosessin toimia toisinpäin ja tuoda poissaoleva viittauksellisuus jotenkin näkyviin. Enkeli-Elisan kohdalla tätä fiktion faktuaalistumista voidaan hahmottaa sekä muodon että välineen tasolla: aluksi Elisan olemassaolosta todistivat nimimerkkien takaa Elisan vanhemmiksi esittäytyneet referentiaalisilta vaikuttavat hahmot, ja lopulta uutismedia rakensi esityksillään uskottavan faktuaalisuuden verhon alla piilottelevan fiktion päälle.

Tämä on juurikin referenssin määrittelyn ongelma fiktiossa. Keinot viitata tapahtumiin ja henkilöihin ovat samat, puhutaan sitten kuvitelluista tai aktuaalisista olennoista. Vaikuttaisi siltä, että emme voi erottaa referenssin tasoja kuin oman esiyymmärryksemme kautta paikantamalla käytössä oleva merkitysjärjestelmä, oli se sitten fakta tai fiktio. Kai Mikkonen mainitsee amerikkalaiset filosofit Hilary Putnamin ja Saul Kripken, joiden mukaan erisnimet voivat toimia viittauksellisesti huolimatta siitä, kykeneekö puhuja identifioimaan kohteen vai ei. Nimi liitetään kohteeseen sosiaalisen toiminnan ja diskursiivisten käytäntöjen tuloksena. (Mikkonen 2002, 318–319.) Vaikka kielellinen olemassaolo luo vahvan olettamuksen metafysisestä olemassaolosta, se ei kuitenkaan sitä kykene todentamaan. Tutkimusaiheen Enkeli-Elisaa ja tämän vanhempia voi pitää vastaavina referentiaalisina illuusioina. Voitaneen siis todeta, että kieli toimii referentiaalisesti riippumatta siitä, liikutaanko fiktion vai faktan merkityksissä.

On myös muistettava, että fiktiodiskurssi usein sekoittaa referentiaalisuuden tasoja, jolloin myös verifioidut historialliset tapahtumat voivat olla taustana kuvitteellisille henkilöille ja heidän kuvitteellisille elämilleen. Näin on esimerkiksi useissa historiallisissa romaaneissa, elokuvissa ja sarjoissa, joissa referentiaalisuutta on hyvin vaikea määritellä. Tällöin todentuntu yleensä mitataan yksityiskohtien oikeellisuudessa – ja niissäkin yleensä erikoistuneen harrastu-

neisuuden avulla. Fiktiodiskurssissa tuntuisi, että referentiaalisuus on osin piilotettuna sen muotoon. Fiktiokerronnalla ei ole rajoja: ei ole fiktiota koskevia lakeja tai sääntöjä, joiden mukaan fiktio tulisi erottaa faktasta. Fiktiokerronnassa fiktio ja fakta voivat sekoittua ja kuvitteelliset henkilöt seikkailla todellisiksikin todennettavissa ympäristöissä. Faktadiskursseissa sen sijaan referentiaalisuuden on oltava näkyvää ja todennettavaa. Yksityiskohtien on oltava totta ja todennettavissa.

Lisäksi on huomioitava kysymys mimeettisestä esityksestä, kysymys jäljittelyn ja alkupe-
räisen erosta kun kuvataan tapahtumia. Jos kyseessä on erittäin luotettava esittäjä ja uskottava esitys, eikö ole mahdollista, että kumpikin vaikuttaisi olevan yhtä totta? Ero on siinä, että toinen on esitettyä ja toinen havaittua. Mutta ovatko esitys ja havainto samanarvoisia? Vaikka ne tuntuvatkin varmistavan toistensa merkityksiä, sekoituessaan ne myös väistämättä vaikuttavat toisiinsa, esimerkiksi vahvistamalla, kumoamalla ja täydentämällä toisiaan. Voidaanko niitä enää erottaa? Vaikein kysymys on, voiko todellisuutta jäljittelevän esityksen todistaa olevan fiktiota?

Marie-Laure Ryanin mukaan teksti ei kykene itse todistamaan totuudellisuuttaan vaan todellisuusvaikutelma syntyy tekstien suhteista toisiin teksteihin ja havaittuun todellisuuteen. Ryanin mukaan ei-fiktio suhdetta toteen ei määritä tekstin (objektiivinen) suhde todellisuuteen vaan pikemminkin tekstin käyttöympäristö ja -tapa, jotka sitovat tekstin tekijän ja käyttäjän toisiinsa. (Ryan 1997, 166.) Nämä samat parametrit pätevät fiktion: teksti ei kykene itse todistamaan olevansa fiktiota. Ympäristöllä ja kontekstilla on huomattavasti merkittävämpi rooli.

Puhtaasti referentiaalisten tunnusmerkkien tarkastelu ei aina tuo vastausta kysymykseen tekstin luonteesta. Selvyyttä ei tuo myöskään kerronnan keinojen tarkastelu narratologisessa mielessä, vaikka useissa tapauksissa kerronnan positioinnin ja fokalisaation kautta niin tekeekin.²⁰ Sen lisäksi, että osa kerronnan keinoista kykenee piilottamaan tai minimoimaan diegeettisen – siis ilmeisen fiktionaalisen – funktion tekstistä, on otettava huomioon myös tekstin ulkopuolinen. On selvää, että tekstin ulkopuolinen konteksti voi vaikuttaa vastaanottoon, mutta voiko esimerkiksi tekstin tulkintakehikko ohjata lukemaan tekstiä toisella tavalla kuin sen ”aito”, (piilotettu) luonne edellyttäisi? Kerrontarakenteet, erityisesti suhteessa aikarakenteeseen ja referentiaalisuuteen, määrittävät diskurssin fiktionaalisuutta. Kuitenkin tämä kaikki tapahtuu suhteessa esiyymmärryksemme sen luomasta tai kuvaamasta maailmasta. Onko siis niin, että

---

²⁰ Kysymykseen fiktion tekstuaalisista tunnusmerkeistä palaan tarkemmin luvussa 5.2.

asenne tekstiä kohtaan, lukutapa tai ympäristö, sanelevat sen, kuinka teksti hahmottuu: faktana vai fiktiona?

4.2 JAKO MUODON JA SISÄLLÖN VÄLILLÄ

Historioitsija ja runoilija eivät eroa toisistaan siksi, että toinen kirjoittaa mitassa toinen proosaa. Esimerkiksi Herodotoksen teokset voisi kääntää runomittaan, eikä tulos olisi runomitassa yhtään vähempää historiaa, kuin ilman mittaa. Ero on siinä, että toinen kertoo tapahtunutta, toinen sitä mitä voisi tapahtua.

Aristoteles 9, 1451b, 1–7

Tämän luvun tarkoituksena on nostaa esiin niitä tekijöitä, jotka problematisoivat faktan ja fiktion erottamista muodon ja sisällön suhteen kautta ja näin laajentaa edellisen luvun avaamaa näkymää faktan ja fiktion hahmottamiseen. Voidaan ylipäätään kysyä, onko mahdollista erottaa fakta fiktiosta. Entä fiktio faktasta. Näyttävätkö ne erilaisilta, ovatko ne luonteeltaan erilaisia? Jotta näitä kysymyksiä olisi mielekästä lähestyä, on tehtävä selväksi, puhutaanko faktasta ja fiktiosta puhtaasti tekstin sisäisinä ominaisuuksina vai laajemmassa merkityksessä, jolloin kysymys kiinnittyy tekstien tarkasteluun osana jotakin kontekstia. Tekstin sisäisiä ominaisuuksia hahmotetaan tekstin muotoon liittyviä ominaisuuksia tarkastellen. Tällöin myös fiktio määrittyy selkeästi sanan kaunokirjallisessa merkitysyhteydessä. Tekstien kontekstien tasolla fiktiossa ja faktassa on taas enemmänkin kyse lukutavasta, joka taas voi kyseenalaistaa tekstin muodon.

Kun faktaa ja fiktiota hahmotetaan suhteessa toisiinsa, voidaan niiden merkityksiä tarkastella myös muodon ja sisällön välillä. Kun puhutaan faktasta ja fiktiosta, tai totuudesta ja realismista, on hyvä alkuun todeta, että ne ovat kaikki historiallisia konstruktioita ja elävät ajassa (Søndegaard 2010, 79–80). Yleispätevää ja kaiken kestäväää määritelmää on siis vaikea, ellei mahdoton löytää. Yleisiä olettamuksia faktan ja fiktion luonteesta voidaan kuitenkin tehdä. Tarkasteltaessa faktaa ja fiktiota lajityypeinä viitataan yleensä niiden muodollisiin ominaisuuksiin kaunokirjallisuutena ja tietokirjallisuutena ja toisaalta niiden sisältöön totena ja epätotena. Muodollisista ominaisuuksista puhuttaessa tarkoitetaan yleensä kerrontaa ja sen keinoja. Sisällöstä puhuttaessa on kyse edellisessä luvussa käsitellystä tekstien suhteesta todellisuuteen; tarkemmin siitä, viittaako teksti itsensä ulkopuoliseen todellisuuteen.

Kysymyksessä hahmottuvat fiktion hahmottamisen formaali ja semanttinen ulottuvuus. Kyse on siis toisaalta siitä, miltä teksti näyttää ja toisaalta siitä, mitä teksti on, tai paremmin, mikä on sen suhde todellisuuteen. Kuinka sitten tekstin suhde todellisuuteen ja toteen hahmotuu? Yleensä ensisijaisena apuna tässä on oma kokemuksemme. Ensinnäkin vaikutuksensa on sillä, miltä teksti näyttää – onko se muodoltaan faktaa vai fiktiota. Lisäksi tekstin suhde todellisuuteen määrittyy usein kontekstin tai kontekstien kautta. Tätä kautta olemme siis totuuden muodostamisessa toisten tekstien varassa.

Voidaankin esittää kysymys, onko niin kuin Aristoteles *Runousopissa* edellä toteaa, että *muoto* ja *sisältö* olisivat täysin erotettavissa toisistaan. Narratologinen tutkimus on lähestynyt kysymystä fiktion näkökulmasta tarina/juoni (eli fabula/sjuzet; story/discourse) dikotomian kautta, jolloin tapahtumien kulku erotetaan niiden kerronnasta.²¹ Tämä on oletettava näkökulma, jos ei ole erityisesti tarpeen ottaa huomioon tekstien suhdetta todellisuuteen. Koska tämä tutkimus käsittelee sekä fiktio- että faktadiskurssiin tai niiden määrittelemättömälle rajalle asettuvia tekstejä, eikä tutkimuksen tarkoituksena ole uppoutua syvemmin narratologian teoriaan, pitäydyn tässä tutkimuksessa narratologisen käsitteistön sijaan edellä mainitussa käsiteparissa muoto ja sisältö. Se tarjoaa nähdäkseni paremmat lähtökohdat pohtia diskurssien ominaisuuksia neutraalein käsittein, eikä näin luo kuvaa, että tutkimuksen näkökulma teksteihin olisi puhtaasti fiktiotekstien näkökulmasta hahmotettu.

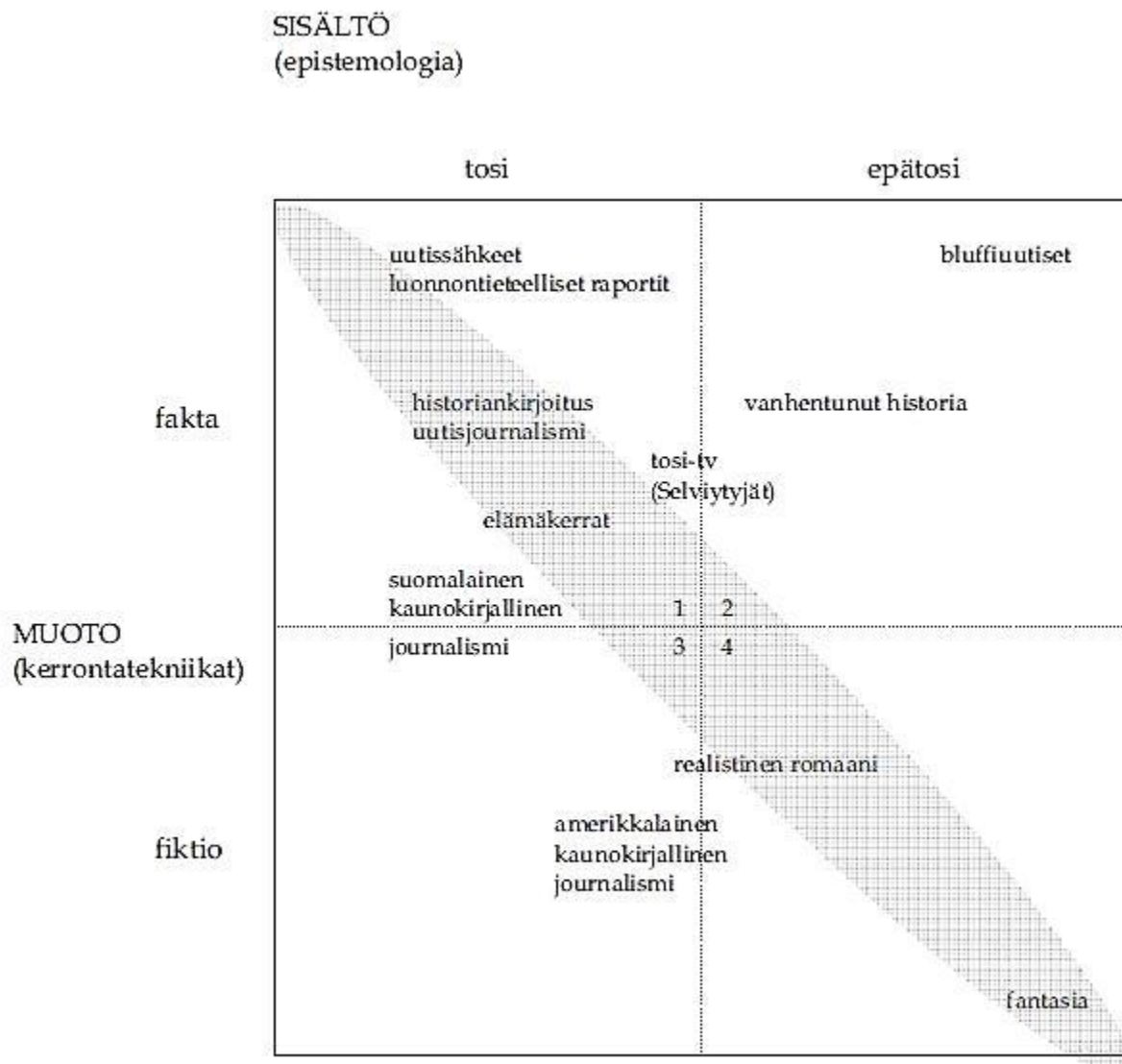
Samaa käsiteparia muoto-sisältö on käyttänyt myös Lassila-Merisalo kaunokirjallista journalismia käsittelevässä väitöskirjassaan *Faktan ja fiktion rajamailla. Kaunokirjallisen journalismin poetiikka suomalaisissa aikakauslehdissä* (2009). Lassila-Merisalon nelikentässä (kuvio 1, seuraava sivu) vastakkain on asetettu fakta ja fiktio muotona (kerronta) ja tosi ja epätosi sisällönä (epistemologia). Kuvion vasemmasta yläkulmasta oikealle alakulmaan sijoittuu oletusalue, jolla sisältö ja muoto ovat keskenään sopuissa. (2009, 32–35.)

---

²¹ Laajemmin dikotomian vastaavuuksia ja variaatioita tutkimuksessa on erotellut esim. Cohn (1990, 777).

KUVIO 1: Lassila-Merisalonen nelikenttä: Fakta ja fiktio: sisältö ja muoto (2009, 33)

Nelikentässä muodon ja sisällön suhde hahmottuu lajityyppien eli tekstilajien kautta. Läheskään aina muodon ja sisällön suhdetta ei kuitenkaan kyetä tunnistamaan. Esimerkkinä voisi kuvitella tilanteen, jossa muoto on tunnistettu, mutta sisällön totuudellisuudesta ei voida olla varmoja. Ohjaako tällöin muoto tulkitsemaan sisältöä? Entä toisinpäin, jos sisällön totuudellisuus on tiedossa, mutta muoto ei vastaakaan sisällön tulkinnalle asetettuja odotuksia? Tällöin sisältö ja muoto ovat ristiriidassa, joten liikutaan pois Lassila-Merisalonen määrittelemältä oletusalueelta. Koska lajityyppien esityskonventioita voidaan vapaasti hyödyntää myös toisessa lajissa, tapahtuu väkisinkin väärinkäsityksiä. Tällaisten väärinkäsitysten tunnetuimpia esimerkkejä lienee Orson Wellesin radiokuunnelma H.G. Wellsin teoksesta *Maailmojen sota*, joka oli osin toteutettu uutisreportaasin formaatissa. Seurauksena osan kuulijoista väitettiin todella

uskoneen marsilaisten hyökänneen maahan.²² Vaikka edellä mainitun tapauksen saama julkisuus on suurelta osin liioiteltua ja kyseenalaistettu monesti, ei tapaus suinkaan ole ainoa laatuun ja herättää kysymyksen siitä, kuinka pahasti harhaan muodon ja sisällön sekoittaminen voi johtaa.²³

Sisältö/muoto-dikotomian lähtökohtana voi kuitenkin pitää sitä, että faktatekstin kerronta pohjaa todellisuuteen, kun fiktiotekstin taas ei tarvitse pohjata siihen, ainakaan tavalla, joka edellyttää suorien viittaussuhteiden olemassaoloa tekstin ja todellisuuden välillä²⁴. Aristoteleen aikana ei faktan ja fiktion käsitteitä ollut olemassa vielä sellaisenaan. Siksi hänen kommenttinsa tulee ymmärtää tästä perspektiivistä – jos sen tavoittaminen ylipäättään on mahdollista. Faktan ja fiktion erot kuitenkin liittyvät toisaalta muotoon ja toisaalta sisältöön, jotka yhdessä ja erikseen määrittävät kunkin tekstin luokittelun tällä asteikolla. Näin periaatteessa on mahdollista erotella (ei)fiktiomaisuus (muoto) ja (ei)fiktiivisyys (sisältö) toisistaan. Tässä fiktiomaisuus viittaa kerronnallisuuteen ja kertomukseen tekstin piirteenä. Fiktiivisyys taas viittaa toisaalta kuvatun asian luonteeseen sepitettynä ja keksittynä sekä toisaalta epätotena.²⁵

Aristoteleen esittämä havainto historioitsijasta ja runoilijasta ei vielä toistaiseksi tuntuisi kohdanneen parasta ennen -päiväystään. Muoto ei nimittäin itsessään vaikuta sisällön totuuteen, joskin se voi vaikuttaa siihen, kuinka totena sisältöä luetaan. Voidaankin kysyä, mikä on muodon ja sisällön suhde. Johdattaako muoto tulkitsemaan sisältöä – vai sisältö muotoa? Oliko jambimitassa kirjoitettu Pieksämäen kunnan historia yhtä lailla historiallisesti varteenotettava teos kuin perinteiseen tyyliin kirjoitettu opus? Oleellisempi kysymys on, pidettäisiinkö sitä historiankirjoituksena vai runoutena. Kyse on lukijan näkökulmasta ja tulkintakehyksestä, joka johdattaa lukemaan tekstiä tietyn lukutavan mukaan. Sanomalehteä ja tietosanakirjaa luetaan eri näkökulmasta kuin sarjakuvaa tai runokokoelmaa. Niillä on myös erilainen suhde ja tehtävä totuudellisuuteen nähden. Lukijan ja tekstin suhteen määrittämiseen palaan tarkemmin myöhemmin, mutta tässä totean, että lukutapa on tekstin, konventioiden ja ympäristön summa. Ne kaikki vaikuttavat siihen, millainen asenne luettavaan tekstiin syntyy.

---

²² Wellesin radiokuunnelmasta esimerkiksi Mikkonen (2002, 322–325). Katso myös Slate-lehden artikkeli: http://www.slate.com/articles/arts/history/2013/10/orson_welles_war_of_the_worlds_panic_myth_the_infamous_radio_broadcast_did.2.html, katsottu 21.11.2013.

²³ Muotokokeilujen aiheuttamaa hämmennystä on aiheuttanut myös esimerkiksi faktakanaviksi miellettyillä Animal Planetilla ja Discoverylla esitetty ”dokumenttielokuva” *Mermaids: The Body Found* (2012). Arvostetuilla dokumenttikanavilla esitetty elokuva yhdisti tieteelliseltä vaikuttavan dokumentin muodon ja aidonoloisten CGI-tehosteiden avulla onnistui huijaamaan joitakin katsojia.

²⁴ Myös Cohn (1990) pohtii, tulisiko kaksitasoisista story/discourse -dikotomiaa täydentää referenssin käsitteellä, jotta se toimisi myös tarkasteltaessa faktatekstejä kuten historiankirjoitusta. Myöhemmässä fiktion määrittelyssä Cohn (2006) ottaa referenssin käsitteen kiinteämmin mukaan pohtiessaan fakta- ja fiktiotekstien eroja.

²⁵ Lisäksi yleisessä käytössä on vielä käsite *fiktionaalinen*, lainasana, jota voinee pitää jokseenkin neutraalina, sillä se ei tuntuisi kuvaavan suorasti vain muotoa tai sisältöä.

Näin kysymys muodosta ja sisällöstä ohjaa tulkitsemaan tekstejä toisaalta sen mukaan miltä ne näyttävät ja toisaalta sen mukaan mitä ne ovat – tai niiden oletetaan olevan. Muoto-sisältö-dikotomia johdattaa uusien, tarkemmin muotoiltujen kysymysten pariin, jotka koskevat lajityyppiä, kontekstia ja lukutapaa. Voidaan kuitenkin todeta, että muodon ja sisällön sekoittaminen hämärtää paitsi lajityyppien, myös faktan ja fiktion rajaa.

5. FAKTAN JA FIKTION EROTTAMISEN VAIKEUDESTA

5.1 FAKTA JA FIKTIO TOISISTAAN EROTTAMATTOMINA

Kysymys muodon ja sisällön suhteesta nousi esiin jo Aristoteleen *Runousopin* myötä. Aristoteleelle faktan ja fiktion ero hahmottui ontologisella tasolla: fakta kertoi tapahtuneesta, fiktio siitä mitä voisi tapahtua. Näin Aristoteleen tarkastelussa, draaman viitekehyksessä, kysymys muodosta ja sisällöstä ei myöskään muodostunut keskeiseksi; muoto ja sisältö eivät olleet suhteessa toisiinsa, vaan ainoastaan tiedon olemuksella oli merkitystä. Kuitenkin Aristoteleen määrittelystä asti kysymys faktan ja fiktion erosta on ollut kirjallisuudentutkimuksessa keskeinen. Dikotomiaan liittyvä problematisointi on myöhempää perua, ja kysymys muodon ja sisällön, tai toisaalta faktan ja fiktion, suhteesta on ollut yksi keskeisiä lähtökohtia kirjallisuudentutkimukseen ja narratologiaan suuntautuneille tutkijoille, jotka ovat pohtineet faktan ja fiktion eroja. Muodon ja sisällön välisen suhteen problematisointi on nostettu esiin faktan ja fiktion erona historiankirjoituksen ja kaunokirjallisuuden välillä. Tällöin siirrytään käsitteiden tasolta diskurssien tasolle tarkastelemaan fakta- ja fiktiodiskurssia.

Vaikka kysymys fakta- ja fiktiodiskurssien eroista kaunokirjallisuuden ja historiankirjoituksen välillä on ajaton, ei kysymys faktan ja fiktion erottamisesta kuitenkaan enää yksistään kosketa näitä aloja. Jos ajatellaan faktan ja fiktion alagenrejen monipuolisuutta ja niiden sekoittumista tämän päivän mediakulttuurissa, voidaan todeta, että monipuolistunut ja -mutkaistunut mediamaisema on tarkoittanut faktan ja fiktion suhteen problematisoitumista moninaisista näkökulmista tarkasteltuna. On selvää, että Aristoteleen aikana kerrontamuotojen ja lajityyppien moninaisuus ei ollut lähellekään niin laajaa kuin nykypäivänä. Kyse on yhtäläillä tekstin sisäisistä kuin tekstin ulkoisista ominaisuuksista, jotka viime kädessä määrittä-

vät sen asettumisen fakta-fiktio-akselilla. Tekstien monimutkaistumisen ja monipuolistumisen kautta faktan ja fiktion suhdetta on hahmotettu karkeasti määritellen kahdelta kannalta.

Lassila-Merisaloon (2009, 49–50; myös Nünning 2005, 24) mukaan postmoderniin maailmankuvaan liitettävä faktan ja fiktion rajan häilyvyys on tulkittu kahdella tavalla: toisaalta merkinä lajityyppien keinotekoisien rajojen kaatumisesta (integrationistinen näkemys) ja toisaalta rajojen tulemisesta tätä kautta näkyvämmiksi ja vahvemmiksi (segregationistinen näkemys). Tutkimuksen kentässä tämä on tarkoittanut jakoa näkemyksiin, joiden mukaan fiktio ja fakta ovat diskursseina joko erottamattomia tai selkeästi erotettavissa. Ensin mainitun näkökannan tunnetuimpana edustajana siteerataan usein Hayden Whitea (ks. esim. Lassila-Merisalo 2009, 49; Cohn 2006, 19; Nünning 2005²⁶), joka esseekokoelmassaan *Tropics of Discourse* (1978) silotti fakta- ja fiktiodiskurssin eroja tarkastelemalla akateemisen historiankirjoutuksen ja kaunokirjallisuuden suhdetta kerronnan kannalta. White ei tietenkään ole ensimmäinen saati ainoa, joka vahvan tekstuaalisella lähestymistavalla on kyseenalaistanut faktan ja fiktion välisen eroavaisuuden. Esimerkiksi luvussa 3.2. faktan määritelmän yhteydessä käsitelty ja Roland Barthesin *Historian diskurssi* -esseessään esittämä näkemys historiallisen tosiasian olemassaolosta ainoastaan kielellisenä entiteettinä osana diskurssia nojaa samaan vahvaan kielellis-tekstuaaliseen näkemykseen historiallisen tiedon luonteesta (Barthes 1993, 92; vrt. Bruun 2009, 1–2).

Kuten tunnettua, Barthesin ajatus kielestä nojaa strukturalismin perintöön ja Saussuren ajatukseen kielestä omana itsenäisenä järjestelmänään. Saussuren ajattelussa kieli ei peilaa todellisuutta vaan periaatteessa rakentaa sen itse.²⁷ Tämä strukturalismin lähtökohta on Ryanin mukaan yksi perustava tekijä panfiktionaalisen ajattelun synnyssä; jos todellisuus on kielellinen, eivätkö kaikki kielelliset todellisuudet ole sitten yhtä fiktiivisiä tai faktuaalisia (1997, 173–177)? Voidaan nähdä, että Barthes siirsi kuuluisassa esseessään faktan ja fiktion kielellisen todellisuuden olioiksi. Ajatus, että tosiasia saa ainoastaan kielellisen olomuodon, on Barthesin historian diskurssia koskevassa ajatusrakennelmassa täysin looginen ja liittää faktan, eli tosiasian, diskurssin osaksi. Barthes luonnollisesti sulkee portin tulkinnoilta, jotka ovat valmiita palauttamaan kielellisen tosiasian ”takaisin” kielen struktuurin ulkopuoliseen referentiaaliseen maailmaan – tasolle, jota Barthesin mukaan ei ole mahdollista saavuttaa, vaikka historian dis-

---

²⁶ Myös esimerkiksi Nünning (2005) analysoi Whiten tapaa nähdä fakta- ja fiktiodiskurssi toisistaan erottamattomina.

²⁷ Ryanin mukaan metafyyminen väite, ettei kielellisen ulkopuolista todellisuutta olisi olemassa, ei juonnu Saussuren ajatuksesta kielellisten merkkien arbitraarisesta luonteesta, vaan nojaa virhepäätelmään jossa kielellisten representaatioiden samaistaminen sepitteellisyyteen ja keinotekoisuuteen luo kuvan, että kaikki representaatiot olisivat fiktiota (1997, 175; 180; kts. myös Edholm 2012, 20). Tällöin liu’utaan kauas edellä käsitellyistä fiktion merkityksistä ’muotoiltuna’ totena, jolloin fiktion merkitykset kietoutuvat yhteen sepitteen ja epätoden kanssa.

kurssi sitä tavoitteleekin. (Barthes 1993, 92–3.) Todellisuus on siis sekä ajan että kielen tavoittamattomissa. Kielen kautta heijastuva todellisuus kuitenkin näyttää todelta, mutta kyseessä on illuusio, *toden tuntu*. Tämä logiikka vie vääjäämättä kohti ajatusta, että fakta on muokattavissa siinä missä kielikin, etenkin tekstuaalisella tasolla, joka ainoastaan heijastelee kielellistä todellisuutta. Näin kieli siis toimii kaksoisrakenteena rakentaen ja heijastaen sitä ympäröivää, jota kutsumme todellisuudeksi. Barthesin ajatusta voidaan siis myös tulkita niin, että se relativisoi faktan käsitteen tekstuaaliselle tasolle tuotuna.

Barthes johdattaa osuvasti Whiten ajatteluun, jossa tekstin ja sen muodon suhde todellisuuteen rakentuu tavalla, joka kadottaa faktan ja fiktion välisen rajan. Nostan tässä Whiten esiin, sillä vaikka hän käsitteleeekin historiankirjoitusta ja kaunokirjallisuutta, hänen tavassaan yhdistää fakta ja fiktio nousee esiin monta oleellista kysymystä koskien myös laajemmin mediatekstien tarkastelemista fakta- ja fiktiodiskursseina. Erityisesti näistä Whiten tarkastelussa erottuvat kysymykset kertomuksen, kerronnan ja fiktion välisistä suhteista. Tarkastelen seuraavassa Whiten ajattelua kolmen *Tropics of Discourse* (1978) teoksessa olevan esseen kautta, jotka nostavat selkeimmin esiin Whiten ajattelun keskeiset piirteet fakta- ja fiktiodiskurssien yhteneväisistä piirteistä.

Näistä ensimmäisessä ja provosoivasti nimetyssä esseessään *The Historical Text as Literary Artifact* White esittelee pääteesinsä ja määrittelee historiankirjoitukset kertomuksellisiksi ”verbaaleiksi fiktioiksi”, joilla on rakenteellisesti enemmän yhteistä kirjallisuuden kuin tieteen kanssa (1978, 82). White perustaa väitteensä historiankirjoituksen diskursiiviseen luonteeseen. Hänen mukaansa historiallinen diskurssi toimii kerronnan tasolla fiktion tavoin: historiankirjoittaja tekee valintojen tuloksena rakennelman, jossa hän luo historiallisista tapahtumista juonellistamisen (emplotment) avulla eheää ja koherenttia kokonaiskuvaa tapahtuneesta. Juoni taas nostaa tapahtumat esiin tietyssä kerronnallisessa formaatissa, jolloin Whiten mukaan myös historiankirjoituksesta on löydettävissä tarinakaavoja tai myyttejä, jotka tuovat historialliset tapahtumakulut esiin, Northrop Fryen teoksessa *Anatomy of Criticism* (1957) tekemää jaoteltua mukaillen romantisoituna, komediallisena, traagisena tai satiirisena tarinana. Juonellistamisen mallien kautta historiankirjoitus tulee Whiten mukaan luoneeksi itsestään uuden kerronnallisen tekstityypin, joka lakkaa bastardimuotona enää olemasta historian kirjoitusta tavalla, jona sen ymmärrämme. (White 1978, 82–83.)

Juonellistamisen prosessi edellyttää kuitenkin jonkinlaista näkökulmaa, josta tapahtumia tarkastellaan. Whiten ajattelussa historiankirjoittajan subjektiviteetti luo tekstiin näkökulman, joka koodautuu tekstiin ja paljastuu juonen kautta jonkinlaiseksi kerronnalliseksi syväraken-

teeksi. Näkökulma siis toteutuu juonellistamisen kautta. Näin historian tapahtumat, jotka eivät Whiten mukaan itsessään kannaa merkityksiä, saavat historiankirjoittajan käsittelyssä uuden merkityksen kokonaisuuden osana. Whiten mukaan historiankirjoittaja työstää kokonaisuutta saatavilla olevasta tiedosta, josta eri näkökulmien kautta voidaan tuottaa erilaisia kertomuksia. Nämä tyylit, jotka sisältävät ajatuksen kertojan näkökulmasta kerrottuun, tekevät siis historiallisen ja fiktion diskursseista esittämisen kannalta toistensa kaltaisia. Myös historioitsija kirjoittaa teoksensa jollekin ja lataa niihin – halusi tai ei – jonkin näkökulman. Näin historiankirjoituksen kertovan diskurssin luonne on Whiten mukaan yhtä lailla keksittyä kuin tutkittua. (White 1978, 82–85.)

Esseessä *Historism, History, and the Figurative Imagination* White jatkaa ajatustensa kehittelyä ja tekstin merkityksen korostamista. Whiten ajattelussa tarinan kerronnallinen muoto ohjaa tulkitsemaan merkityksiä, joita muoto tarjoaa historiallisille faktoille. Tällöin muodon ohjatesa tekstin merkityksiä on faktojen arvo itsessään toissijainen, sillä teksti – ei lukija – luo merkitykset. Näin kertomuksellisuus luo tapahtumien välille selittäviä yhteyksiä, joita tapahtumat eivät itsessään kannaa. (White 1978, 110–111.) Whiten tapa nähdä kaikki kerronta tekstin sisältöön vaikuttavana syvärakenteena nostaa väistämättä esiin kysymyksen siitä, voidaanko menneisyyden tapahtumia edes välittää mielekkäästi luomatta niiden välille jonkinlaista kausaalista koheesiota. Oman, väistämättä subjektiivisen menneisyyden kertomista ja selittämistä tarinamuotoisena kertomuksena on kuitenkin esitetty useissa yhteyksissä ihmiselle luontaiseksi tavaksi jäsentää ja järkeistää elettyä elämää (ks. esim. Ricoeur, 1984; Bruner 1987). Miksi ei siis voisi ajatella, että tämä piirre toistuisi myös laajemmin faktadiskurssin puolella? Myös Whitelle kaikki kausaalisuus tuntuu kuitenkin näyttäytyvän jonkinlaisena kerrontana, tarinan keksimisenä ja verbaalin fiktion luomisena – joka lopulta implikoi tarinan merkitystä epätotena. Tämä saa Whiten päättämään esseensä toteamukseen: “When a great work of historiography or philosophy of history has become outdated, it is reborn into art” (White 1978, 118).

Selvimmän White samaistaa kerronnan fiktion esseessä *Fictions of Factual Representation*. Siinä White päätyy esittämään, ettei historiankirjoitusta voida pitää yhtään vähempää fiktion muotona kuin kaunokirjallista teosta historiankirjoituksena. White näkee, että tekniikat, joita tapahtumien yhteenpunomisessa käytetään, eivät eroa faktan ja fiktion välillä, ja diskurssien mahdolliset erot ovat havaittavissa lähinnä tekstien pinta- ja sanatasolla. Näin White ei siis väitä, että fakta ja fiktio olisivat toistensa vastakohtia, sillä Whiten mukaan on illuusio olettaa, että faktadiskurssi olisi fiktion ominaisuuksista ja käytännöistä irrallinen diskurssin muoto. White päätyy lopputulemaan, että kerronta on yhteistä kaikelle kulttuuriselle toiminnalle, jossa se toimii implisiittisenä rakenteena myös siellä, missä sen ei kuuluisi. (1978, 122–126.) White

näkee siis tekstin formaalit ominaisuudet läheisessä suhteessa tekstin struktuuriin ja tuo tekstin formaalit piirteet esiin tekstin struktuuria ensikädessä määrääväenä tekijänä. Lukemalla kaikki kerronnan keinot laajasti poeettisiksi välineiksi, joilla tuotetaan niin fakta- kuin fiktiodiskurssi, White yhdistää muodon ja sisällön toisistaan erottamattomiksi.

Yhteenvetona voidaan todeta, että White samaistaa fiktion ja kerronnan hyvin pitkälle toisiinsa. Kaikki kerronta näyttäytyy Whiten ajattelussa fiktiivisyyden piirteenä, jonka kautta faktuaalisiin teoksiin muodostetaan juoni. Historialliset tapahtumat siis ikään kuin hautautuvat historioitsijan tekemien valintojen sekä tämän koodaamien merkitysten ja merkitysrakennelmien alle. Juonella taas on Whiten ajattelussa merkityksiä luova voima, joka vie faktuaaliselta tekstiltä sen idealisoidun arvovapauden, jonka White faktadiskurssiin tuntuu liittävän. Faktateksti Whiten mukaan siis lakkaa olemasta faktaa, kun siihen sovelletaan fiktiosta tuttuja keinoja kuten kerrontaa. Päätelmä ei kuitenkaan tunnu täysin kestävältä. Vaikka kerronnallisuus onkin Whiten mukaan yhteistä kaikelle kulttuuriselle toiminnalle, ja yhdistää näin fiktiota faktaan, voidaanko esittää, että kerrontaa voisi olla jossakin minne se ei kuulu? Lakkaako historiankirjoitus olemasta faktaa kerronnallisuutensa vuoksi?

Myös historiankirjoitus on väistämättä valintojen tulosta, jossa joudutaan keskittymään vain keskeisiin tapahtumiin, ja samalla jättämään osa kertomatta. Jorma Kalela (2012) on esittänyt historiankirjoituksen olevan enemmänkin keskustelua, jossa ei oikeastaan edes kyetä todistamaan kuinka asiat olivat, vaan pikemminkin kyse on entisiä näkemyksiä paremmasta faktuaalisen materiaalin tulkinnasta, jossa osoittaminen tapahtuu negaation kautta: ”niin ei ollut” tai ”niin ei tapahtunut”. Kyse on siis tulkinnan taidosta. Tällöin kyse ei kuitenkaan ole sisällöllisesti fiktiosta vaan jatkuvasta keskustelusta, sillä eivät historialliset faktatkaan ole stabiileja. Ajan myötä myös niiden tulkintakonteksti voi muuttua, koskien niin nykyhetkeä kuin tietoa menneestä. Täydentävää tietoa voi ilmaantua, ja se voi koskea niin tutkimuksen kohdetta kuin edellisen tutkimuksen syntyhistoriaa. Historiankirjoituksessa subjektiivisuus ja puolueettomuus kulkevat käsi kädessä. Kalela huomioi myös faktadiskurssiin kuuluvan subjektiivisen näkökulman, joka ei kuitenkaan estä onnistunutta historiallista esitystä, jossa päättely on puolueetonta, tulkinta vakuuttavaa ja kuvaus uskottavaa. (Kalela 2012.) Kuten Kalelan sanavalinnoista edellä voi huomata, ei hänen näkemyksensä pyri esittämään historiankirjoitusta objektiivisuuden ihanteen kautta – pikemminkin päinvastoin todeten täyden objektiivisuuden mahdottomaksi. Myös White puhuu itsetietoisen retoriikan puolesta, mutta Whiten asettamat vaatimukset faktan ja fiktion erottamisessa ovat eräänlainen aporia, josta on mahdotonta päästä ylitse, koska kaiken faktatiedon luonne näyttäytyy Whitelle luonnostaan kontekstualisoituna ja muodoltaan kerrottuna, eli fiktiomaisena (White 1978, 127–128).

Samaten White niputtaa yhteen fiktion merkityksistä muodon (fiktiomaisuuden) ja sisällön (fiktiivisyyden). Tämä mahdollistaa tulkinnan, että Whiten tapaa käsitellä fakta- ja fiktiotodiskurssien eroja voi lukea vihamielisenä niin fiktiota kuin historiankirjoitustakin kohtaan. Fiktion White näkee lähes saastuttavan kaiken faktakirjallisuuden, kun taas faktan ja historian kannalta White ikään implikoi, että historiankirjoitus on puhdasta sepitettä. Näin White käy taistelua historiankirjoituksen narratiivista luonnetta vastaan, mutta tulee samalla asemoineeksi itsensä joukkoon, joka taistelee historiankirjoituksen objektiivisen ihanteen puolesta. Whiten ajattelun taustalla tuntuisikin olevan jonkinlainen idealisoitu näkemys historiankirjoituksesta. Kuitenkin hänen ajatuksensa kertovien diskurssien samankaltaisuuksista nostavat esiin monta mielenkiintoista kysymystä. Whiten ajattelussa kerronnallinen muoto – joka Whitelle näyttäytyy puhtaan fiktiivisenä – kiinnittää faktat (sisällön) muotoon sellaisella tavalla, että niitä ei enää voi erottaa toisistaan. Kuten White osoittaa, faktan ja fiktion yhtäläisyydet havainnollistuisivat selvimmin juuri muodon kautta, mutta voidaanko muotoa aina pitää analogisena sisällön kanssa?

Tämä samainen seikka nousee Paul Ricoeurin Whiten näkemyksiä koskevan kritiikin keskeiseksi kantimeksi. Ricoeurin mukaan White hylkää perinteisen epistemologisen suhteen historian ja fiktion välillä, mikä johtaa hänet päättämään, että historian poetiikka liittyy fiktion ja historian samaan, kaiken kattavaan tekstien luokkaan. Tällöin White myös kadottaa kaunokirjallisuuden ja historian välisen rajan (kun historia käsitetään vakavasti otettavana tekstityyppinä). Lisäksi myös epistemologinen suhde historiankirjoituksen historian ja historianfilosofian välillä katoaa. Ricoeurin mukaan White siis ymmärtää väärin historiankirjoituksen kerronnallisen luonteen liittäessään sen muodollisiin perusteisiin fiktion kanssa samaan luokkaan. White siis rakentaa historian ja fiktion suhteen muille kuin epistemologisille kantimille. Tällöin hän kykenee sivuuttamaan historian ja fiktion perimmäisen luonteen ja suhteen lähdeaineistoon. Rakentaessaan analogiaa kertomuksen ja fiktion välille White tulee sotineeksi juurikin lainaamiaan fiktion ja historian teoreetikkoja vastaan. (Ricoeur 1983, 161–163.) Esityksellään historiankirjoituksen poetiikasta White siis ylittää rajan, jota on rakennettu faktan ja fiktion välille Aristoteleen esittämästä runoilijan ja historioitsijan erosta lähtien. Tässä mielessä Whiten ultratekstuaalinen näkemys lähenteleekin jo historiallista relativismia.²⁸

---

²⁸ Tässä on syytä kuitenkin tuoda esiin, että sekä Bruun että Nünning huomauttavat, että White on myöhemmin korjannut näkemyksiään ja esittänyt sittemmin maltillisempia näkemyksiä korostaen myös historiankirjoituksen ja fiktion eroja (Bruun 2009, 7; Nünning 2005, 44).

Whiten tapa nostaa historiankirjoituksen kerronnallisuus esiin johtaa hänet siis päättelemään, ettei historiankirjoituksella ja fiktiolla ole ”verbaalisina artefakteina”²⁹ eroa (1978, 122). Toisin sanoen juonellistamisen luonne tulkintana johtaa Whiten päättelemään, että kertomuksellisuus kampeaa historiankirjoitusta fiktion suuntaan; White siis näkee kerronnallistamisen suoraan fiktionaalistamisena (vrt. Bruun 2009, 6; Ryan 1997, 177).³⁰ Vaikka White ei tuotannossaan kiistäkään kaikkia fiktion ja ei-fiktion välisiä eroja, hänen keskeiset teesinsä implikoivat fakta- ja fiktiodiskurssin välisen raja-aidan liudentumisesta, jopa häviämisestä. Hän siis niputtaa yhteen fiktion luonteen toisaalta muotona (fiktioomaisuutena) ja sisältönä (fiktiivisyytenä) samalla alleviivaten fakta-fiktio-dikotomian mahdollista kriisiä. Whiten historiankirjoitusta koskeva näkemys voidaan kuitenkin tietyin varauksin laajentaa myös käsittämään faktadiskurssia yleensä. Kuten Marie-Laure Ryan huomauttaa, pitämällä tiukasti kiinni fiktion ja historian diskurssien yhtäläisyyksistä White antaa etulyöntiaseman tulkinnalle, jossa historiankirjoituskin voidaan lukea fiktioksi (Ryan 1997, 177). Tällöin Whiten näkemykset liukuvat kohti panfiktionalismin oppia, eli yhtä kaikenkattavaa tekstityyppiä, jonka Ryan määrittelee fiktion rajojen laajenemaksi ei-fiktion kustannuksella (emt., 165).

Tekstuaalisella ja muodon tasolla lieneekin mahdollista päätyä tilanteeseen, jossa faktan ja fiktion välistä rajaa ei kyetä määrittämään, vaan se katoaa näkyvistä kuten Whiten kohdalla. Samaan päätelmään on päätenyt myös Phyllis Frus (1994, 160–161), jonka mukaan fiktio- ja faktatekstin lukukokemukset eivät poikkea toisistaan; tekstin materiaalisuus on sama, käsittelee teksti sitten kuviteltuja tai keksittyjä tapahtumia ja olentoja. Fakta- ja fiktiodiskurssien yhtäläisyyksiä ei kuitenkaan voitane täysin myöskään kiistää. Tekstuaalinen taso tarjoaa narratologisista lähtökohdista ponnistavalle fiktion tutkimukselle myös mahdollisuuden tarkastella faktan ja fiktion välillä ilmeneviä eroja, jotka tulevat esiin erityisesti kerronnan tasolla. Mutta mikäli tekstuaalisin kriteerein fakta ja fiktio lajityyppinä kyetään sekä yhdistämään että erottamaan, on kenties syytä pohtia, voitaisiinko faktan ja fiktion erottelua koskeva keskustelu mielekkäästi laajentaa pois pelkän tekstin ja muodon tasolta niiden ulkopuolelle. Tällä ratkaisulla on tämän tutkimuksen puitteissa myös tarkoitus tehdä hieman eroa tekstuaalista tasoa tarkastelemaan kirjallisuudentutkimukselliseen keskusteluun, jota faktan ja fiktion erosta on käyty.

---

²⁹ White määrittelee historiallista tietoa koskevan verbaalisen artefaktin seuraavasti: ” – a mode of structures and processes long past and therefore not subject to either experimental or observational controls – ”. (White 1978, 82)

³⁰ Ricoeurin ajattelussa sen sijaan toistuu ajatus, siitä että tarinallinen kerronta on selityksen apuväline, joka tähtää ymmärrykseen. Tarina on muotona seurattava, ja siten se selittää itse itsensä muotonsa kautta. (Ricoeur 1983, 149–155.)

Näihin faktan ja fiktion erottelua koskeviin kysymyksiin palaan tarkemmin kahdessa seuraavassa luvussa.

5.2 FAKTA JA FIKTIO TOISISTAAN EROTETTAVINA

Kysymystä faktasta ja fiktiosta voidaan lähestyä yhtäläisyyksien ohella myös ottamalla lähtökohdaksi niiden erot. Tällöin keskeinen kysymys on, mitä siitä seuraa, jos faktan ja fiktion välistä rajaa ei tuoda selvästi esiin? Whiten tavoin faktaa ja fiktiota hahmottavalle tutkijalle faktaa ja fiktiota erottavat luokittelupiirteet muuttuvat merkityksettömiksi. Tällöin liikutaan vääjäämättä kohti panfiktionalismia. Edellisessä luvussa esitelyn integrationistisen näkemysten mukaan fakta- ja fiktiodiskurssi eivät ole toisistaan erotettavissa kerronnan ja muodon tasolla. Arkijärjen mukaan fakta ja fiktio kuitenkin hahmottuvat toistensa vastakohtina. Tämä ei tietenkään ole itsessään pätevä argumentti erottaa fakta ja fiktio toisistaan. Kuten tullaan huomaamaan, faktan ja fiktion välisen rajan löytäminen ja määrittäminen ei ole helppo tehtävä. Katariina Bruun (2009, 2) huomauttaa, että useat käytännön ehdotukset fiktiivisten ja eifiktivisten tekstien erottamiseksi on voitu kyseenalaistaa epistemologisilla tai ontologisilla kysymyksillä. Näin on erityisesti, mikäli rajat halutaan hahmottaa yleispäteviksi, laajemmin mediakulttuuria koskeviksi. Seuraavassa pohdin näkemyksiä, joiden mukaan faktan ja fiktion välillä on olemassa raja, sekä tapoja, joilla tuo raja on pyritty piirtämään.

Yleensä määriteltäessä rajaa faktan ja fiktion välille on lähdetty liikkeelle niiden epistemologisesta eroavaisuudesta, faktasta totena ja fiktiosta seipitteenä. Siinä missä fiktiotutkijat korostavat fiktion erityisominaisuuksia faktaan nähden, elää faktan etuasema fiktion nähden kulttuurissa vahvana; journalismin ja uutisten nähdään kertovan oleellisempaa tietoa maailmasta kuin vaikkapa kaunokirjallisuuden tai elokuvien. Seipitteestä erotettava fakta on arvostettua tietona ja toimintana. Tästä tosi-epätosi-dikotomiasta juontaa juurensa myös se, että ensisijassa fiktio erotetaan faktasta eikä toisinpäin; epätosi epäpuhtaana erottuu puhtaasta totuudesta. Tämä on pitkälti journalismin käsitys fiktiosta, ellei sitten puhuta fiktiosta kerronnan keinovalikoimana (kts. Lassila-Merisalo 2009). Jos palataan faktan merkityksiin, huomataan kuitenkin, ettei eron teko merkitysten tasolla ole näin yksinkertaista. Faktan ja fiktion toisistaan erottavat määrittelyt lähtevät ensi sijassa liikkeelle fiktiosta ja sen tutkimuksesta, joka korostaa, kuinka fiktio on oma erillinen lajinsa faktaan verrattuna. Tällöin kuitenkin päädytään usein korostamaan fiktion erityispiirteitä suhteessa faktaan.

Erot faktan ja fiktion välillä voidaan jakaa karkeasti diskurssien sisäisiin ja ulkoisiin, eli kyse on siis siitä, erotetaanko fakta fiktiosta tekstin ulkoisten vai sisäisten ominaisuuksien perusteella. Fiktio tutkimuksen ydinalueilla, kirjallisuudentutkimuksessa ja narratologiassa, lähtökohdat ovat olleet pääosin diskurssin sisäisellä, toisin sanoen tekstuaalisella tasolla. Tekstuaalisia, diskurssin sisäisiä eroja on tarkastellut esimerkiksi Dorrit Cohn (2006, kts. myös Cohn 1990), jonka näkemyksen mukaan fiktio voidaan tiettyjen erityispiirteidensä vuoksi erottaa faktasta.

Cohnin näkemykseen fiktiosta päästään sisälle purkamalla tapa, jolla hän määrittelee fiktion. Cohn (2006, 12) jaottelee fiktion kilpailevat merkitykset neljään: 1) fiktio epätotena 2) fiktio käsitteellisenä abstraktiona 3) fiktio (kaikkena) kirjallisuutena 4) fiktio (kaikkena) kertomuksena. Näistä ensimmäinen viittaa fiktion epistemologisella tasolla, toisin sanoen fiktion todentamattomuuteen vastakohtana. Näin eroteltuna fiktion ja faktan erottaminen vaikuttaisi helpolta, mutta tällöin edellytetään absoluuttista varmuutta informaation todentamattomuudesta. Enkeli-Elisa esimerkiksi hahmottui aluksi totena, mutta lopuksi *Kuukausiliihteen* jutun myötä tämä tulkinta todettiin vääräksi. Näin jälkikäteen on helppoa vain todeta Enkeli-Elisan olleen huijausta tai fiktiota. Tapauksen kehittyessä tällaista tietoa ei kuitenkaan ollut, ja Enkeli-Elisaa tulkittiin saatavilla olevan tiedon varassa ensin totena, sitten valheena.

Fiktio käsitteellisenä abstraktiona puolestaan liittyy filosofiseen keskusteluun fiktionalismin kanssa, jota en tässä sen enempää käsittele. Voidaan kuitenkin todeta, että tässä merkityksessä fiktio on eräänlainen todentamaton idea tai ajatelma (Lassila-Merisalo 2009, 50; myös Cohn 2006, 14–16), toisin sanoen kyse on fiktiosta teoreettisena konstruktiona.

Fiktion merkitys (kaikkena) kirjallisuutena tuo käsitteen tekstin tasolle. Tämän mukaan fiktio on siis kielellinen tuotos. Se nostaa fiktion esiin luovan prosessin tuloksena ja ilmaisuna, joka ei kuitenkaan välttämättä edellytä sisällyttämään määritelmäänsä termiä kerronta. Tässä merkityksessä fiktion merkitys syntyy kirjallisuuden näkökulmasta, jossa idea tai kokemus on saatettu kielelliseen muotoon. Näin määriteltynä fiktio kuitenkin sisältäisi kaikki kaunokirjallisuutena ymmärrettävät lajityypit ja niiden diskursiiviset muodot. Tällöin kysymys fiktion rajoista koskisi myös kysymystä kaunokirjallisuuden määrittelystä, tai vielä laajemmin taiteenalojen rajojen määrittelystä, sillä fiktion piiriin, kuten myös Lassila-Merisalo huomauttaa voidaan lukea myös muiden taiteenalojen tuotoksia (2009, 50).³¹

---

³¹ Cohnin fiktion merkitysten jaottelu tuntuu muuten hyvin perustellulta, mutta se jättää huomioimatta fiktion kirjallisuuden ulkopuolisena ja useille taiteenmuodoille yhteisenä kategoriana. Siksi kohdan 3) voisi täsmentää (tai laventaa) muotoon fiktio (kaikkena) kertomuksen poetiikkana, siksi, että fiktio voi yhtä hyvin olla myös audiovisuaalista, eikä vain kielellistä. Näin fiktion merkitykset rajautuisivat kuitenkin fiktion muotoon, jättäen ky-

Ongelmallisin, ja myös Cohnin omassa tarkastelussa keskeisin, fiktion määritelmä on fiktion näkeminen (kaikkena) kertomuksena. Kertomuksen ja fiktion rinnastaminen, kuten edellisessä luvussa todettua, on monin tavoin ongelmallinen lähtökohta, joka johtaa lopulta ei-fiktiivisen ja fiktiivisen kertomuksen välisen rajan katoamiseen. Se on siis portti panfiktionalistiseen näkemykseen ja faktan ja fiktion välisen eron kadottamiseen. Myös Cohnin (2006, 18) mukaan fiktion käsitteen käytöstä ongelmallisen tekee sen soveltaminen kertovaan diskurssiin yleensä, eli sen pitäminen Whiten tavoin kaikkena kertomuksena.³² Cohnin lähtökohtana onkin pureutua kertomukseen itseensä ja löytää erot sieltä.

Cohnin fiktio-näkemykselle on keskeistä fiktiivisen kertomuksen piirteiden läpikäyminen, joiden kautta hän pyrkii löytämään ne erityispiirteet, jotka erottavat sen ei-fiktiivisistä kertomuksista. Cohn puhuu *fiktio suuntaviitoista* (signposts of fictionality). Hänelle keskeisin fiktion faktasta erottava tekijä on fiktion tulkitseminen ei-referentiaalisena kertomuksena, toisin sanoen fiktion näkeminen tekstinä, joka viittaa vain itseensä ja luo oman maailmansa viittaamalla vain siihen. Juuri viittauksella on Cohnin näkemyksessä keskeinen rooli fiktiivisen maailman luomisessa. Fiktiolla ei siis ole niin sanotusti velvollisuutta olla todenmukainen, toisin kuin ei-fiktio-teksteillä. Se ei kuitenkaan tarkoita, etteikö fiktio voisi viitata luomansa maailman ulkopuoliseen – sen ei vain tarvitse tehdä niin. Näin hän määrittelee fiktion kaunokirjalliseksi ei-referentiaaliseksi kertomukseksi. (Cohn 2006, 22–28).³³

Cohnin tarkastelussa fiktiivisen kertomuksen ei-referentiaalisuus istuu myös hyvin yhteen kertomuksen teorian kaksitasoisen (story/discourse) mallin kanssa, jossa tarina eroaa kerronnasta. Ennen kerrontaa on siis oltava tarina. Tämä kaksitasoinen malli mahdollistaa fiktiiviselle kertomukselle kyvyn viitata itseensä. Kuten Bruun (2009, 9) tiivistää, tällöin fiktio on vapaa olemaan viittaamatta todellisuuteen, sillä sen viittaavuus on aina jonkinlaista pseudoviittaavuutta. Sen sijaan ei-fiktiiviselle kertomukselle Cohn ehdottaa ylimääräistä referenssin tasoa osoittamaan, että faktatekstit viittaavat (aina) itsensä ulkopuoliseen maailmaan. (Cohn 2006, 132–139) Näin ei-fiktiivisen tekstin tarinaa edeltäisi vielä referenssin taso, jolloin teksti rakentuisi kolmiportaisesti, järjestyksessä referenssi-tarina-kerronta. Näin siksi, että fiktiota kuvaava

---

symyksen sisällöstä avoimeksi. On myös syytä muistaa, että audiovisuaalisen muodon taustalla on usein kielellinen tuote, käsikirjoitus, ja audiovisuaalisen teoksen voi myös jälkeinpäin palauttaa kielelliseen muotoon.

³² Myös Bruun kiinnittää huomionsa kertomuksen käsitteen laajenemiseen: kerronnan muuttuessa myös kertomukset muuttuvat. Kehitykseen suhtautuminen narratologiassa on kahtalaista: voidaan toisaalta sovittaa uudentyypisiä kertomuksia vanhoihin rakenteisiin, toisaalta nähdä uudentyypisten kertomusten uudistavan vanhoja kertomustyyppisiä. (Bruun 2009, 5–6). Mutta kuten Cohn huomauttaa, narratologia ei ole kuitenkaan ollut erityisen kiinnostunut fiktiivisen ja ei-fiktiivisen kerronnan eroista (Cohn 2006, 130).

³³ Cohn (2006, 20) mainitsee tämän näkökantansa kannattajaksi Aristoteleen, joka erotti menneistä ja mahdollisista tapahtumista kertomisen toisistaan. Aristoteleelle mimeettinen funktio oli kuitenkin taiteen ydinalaa, jolloin Cohnin väite toimisi ainoastaan realisistisiksi miellelytyissä lajityypeissä.

kerronnan kaksiportainen ja synkroninen tarina-kerronta malli ei Cohnin mukaan sovellu teksteihin, jotka kertovat kerrontaa edeltävistä tapahtumista (emt., 153). Näin määriteltynä, tiukasti ei-referentiaalisuudessa pitäytyen Cohn tosin tuntuisi sulkevan fiktion ulkopuolelle esimerkiksi kaikki *perustuu tositahtumiin* -tyyppiset kertomukset, joiden pohja on historiankirjoituksen tavoin lähdeaineistossa – siitä huolimatta ne kuitenkin luokitellaan usein enemmän fiktioksi kuin faktaksi. Myös omaelämäkerrallisen fiktion kategoria muodostuu Cohnin käsittelylle ongelmalliseksi.

Cohnin näkemyksen mukaan fiktio erottuu siis ei-fiktiosta juuri sen erityispiirteiden, *tienviittojen* ansiosta. Kerronnan kaksitasoisen mallin lisäksi Cohn näkee fiktion erityispiirteinä tietyt kerronnan muodot, kuten tajunnan kuvauksen kolmannen persoonan kautta. Tällainen kerronta ei ole Cohnin mukaan historiankirjoituksessa mahdollista (2006, 139–146). Tämä Barthesin ja Gérard Genetten ajatuksista (emt. 141) jalostettu idea pätee fiktion ja historiankirjoituksen väliseen eroon (ainakin useimmissa tapauksissa), mutta laajennettaessa ei-fiktiivisten tekstien spektriä vaikkapa journalismiin, voidaan huomata, että eläytyvä, tajuntaa ja tunteuksia luotaava kolmannen persoonan kerronta ei ole esimerkiksi kaunokirjallisessa journalismissa mitenkään poikkeuksellista.³⁴ Ulkopuolista tajunnan kuvausta voi lisäksi pitää fiktion määreenä vain kirjallisissa kategorioissa. Se palautuu luonnolliseen kieleen, eikä sille ole selkeitä vastineita muissa kertovissa taiteissa. Se ei siis toimi, mikäli fiktiokerronnan käsite laajennetaan kirjallisuuden ulkopuolelle.³⁵

Viimeisenä fiktion tunnusmerkkinä Cohn nostaa esiin kertojan ja tekijän välisen eron fiktiossa; ei-fiktiivisissä teksteissä tekijä on aina teoksensa kertoja. Cohn perustaa ajatuksensa sille, että ei-fiktiivisen tekstin lukija pystyy samaistamaan teoksen tekijän sen kertojaan. (Cohn 2006, 146–153). Faktatekstissä kertoja usein on tekijä, kun taas fiktiolle on ominaista tekijän ja kertojan kerroksellisuus; tekijä on kertoja vain poikkeustapauksissa, kuten metafiktion ja kuvitteellisen omaelämäkerran lajeissa, jotka jo itsessään ovat lajityypillisiä rajatapauksia. Ryanin mukaan metafiktio kumoaa fiktion kerroksellisuuden; se tekee fiktion maailman (tai oikeastaan sen kerronnan) näkyväksi, samalla hajottaen sen luoman illuusion. Metafiktio siis rikkoo tässä mielessä fiktion kirjoittamattomia sääntöjä. Ryan myös huomauttaa, ettei metafiktiotaakaan olisi ilman ”aitoa” fiktiota, jonka päälle se kykenee rakentumaan. (Ryan 1997, 169.)

Cohnin fiktiomääritelmä ei ole ongelmaton tai yksistään riittävä määrittämään fiktiota muualla kuin kirjallisuuden piirissä, sillä se on puhtaasti tekstilähtöinen (se käsittelee siis ensi-

---

³⁴ Kerrontaa journalismissa on käsitelty esimerkiksi Lassila-Merisalo (2009, 30–45 ja 68–101).

³⁵ Esimerkiksi elokuvan puolella klassinen hollywood-kerronta hyvin harvoin turvautuu tajunnan kuvaukseen, vaan pyrkii pikemminkin esittämään tapahtumat ja motiivit toiminnan kautta. Lisää romaanin ja elokuvan kerronnan eroista ja yhtäläisyyksistä esim. Bacon (2005, 115–125).

jassa kirjallisia lajityyppejä). Tämä on Cohnin lähtökohdista ymmärrettävä raja, sillä hänen taustansa on kielen- ja kirjallisuuden tutkimuksessa, erityisesti narratologiassa. Sen seurauksena voi kuitenkin saada käsityksen, että fiktiio kirjallisena kategoriana näyttäytyisi ensisijaisena muihin ilmaisumuotoihin verrattuna. Lisäksi hänen segregationistisessa näkemyksessään fiktion ero faktasta piirtyy esiin juuri tekstuaalisen eronteon kautta faktan ja fiktion erojen hahmotuessa tekstin poetiikan tasolla. Tällöin on oikeutettua kysyä, voidaanko fiktiio tunnistaa puhtaasti tekstuaalisten vihjeiden perusteella, joita Cohn tarjoaa fiktion tunnusmerkeiksi? ³⁶

Fiktion käsitteen tarkastelu kirjallisena ja kielellisenä ominaisuutena tai piirteenä on toki ollut fiktion tutkimuksen keskiössä, mutta fiktion soveltaminen puhtaasti kirjallisena kategoriana nykypäivän mediakulttuurissa tuntuu lähestymistapana jokseenkin kapealta, ainakin tämän tutkimuksen tarkoituksiin. Esimerkiksi sovellettaessa muihin kertomusta hyödyntäviin taiteen lajeihin, kuten elokuvaan, eivät Cohnin määrittelemät fiktion tunnuspiirteet päde. Fiktion tarkastelu Cohnin tavoin tekstilähtöisesti, vain kaunokirjallisena tuotoksena, rajaa pois suuren osan tämän päivän mediakulttuurista, joka elää ilmaisumuotojen ja merkitysjärjestelmien yhdistelmistä. Se näkyy myös Cohnin määritelmässä fiktion merkityksissä, joissa fiktiio määrittyy kohdissa 3. ja 4. joko kirjallisuutena tai kertomuksena. Cohnin lähestymistapa ei tunnu huomioivan fiktiota kirjallisuuden ulkopuolisena kategoriana, mutta ei myöskään kertomusta kirjallisuuden ulkopuolisena. Myös Kai Mikkonen toteaa, että Cohnin näkemys fiktiosta on mediarajoitteinen (2006, 261). Näin Cohnin määrittelemät fiktion tunnusmerkit eivät siten sovellu määrittämään faktan ja fiktion rajaa kirjallisten lajityyppien ulkopuolella. Siksi fiktion määritelmä puhtaasti kielellisenä ja kirjallisena kategoriana on ensimmäinen raja, jonka yli on päästävä, mikäli halutaan muodostaa nykyiseen mediakulttuuriin sopiva fiktion määritelmä, joka kykenisi huomioimaan paremmin fiktion intertekstuaaliset ja intermediaaliset muodot.

Cohnin näkemystä voidaan kuitenkin yrittää laajentaa. Ansgar Nünningin mukaan faktan ja fiktion eroja voidaan hahmottaa kolmella tasolla: kontekstuaalisella, paratekstuaalisella ja tekstuaalisella tasolla (2005, 36). Näistä Cohnin näkemys rajoittuu pitkälti vain tekstuaaliselle tasolle. Kyseisen jaottelun avulla kyetään irtaantumaan pelkästä tekstin ja poetiikan tasosta fiktion tunnusmerkkejä etsittäessä. Cohnin tavoin myös Nünning keskittyy omassa tutkimuksessaan kaunokirjallisen kerronnan etuoikeuksiin suhteessa faktaan; ne toteutuvat fiktion dis-

---

³⁶ Myös Mikkonen kyseenalaistaa Cohnin näkemyksen kysymällä, voidaanko teksti tunnistaa fiktioksi Cohnin esittelemien vihjeiden perusteella vai tulevatko tunnusmerkit esiin vasta kun teksti on tunnistettu ei-referentiaaliseksi fiktiokertomukseksi (2002, 336–337). Fiktiio on helppo määritellä ei-referentiaaliseksi, mutta sen suhdetta aktuaalisen maailman kanssa tuskin voidaan tästä huolimatta kiistää. Tämä on yksi syy sille, miksi Cohnin näkemys fiktiosta ei-referentiaalisena kertomuksena on nostettu esiin ongelmallisena.

kurssin ja Barthesin määrittelemän historian diskurssin välillä. Nünningin näkemys fiktiosta sopii täydentämään Cohnia, sillä senkin tulokulma aiheeseen on narratologiassa.

Tekstuaalinen taso tuli jo edellä käsiteltyä Cohnin näkemysten valossa, eikä Nünningillä ole siihen erityisesti lisättävää. Cohnin tavoin Nünningin näkemyksen mukaan tietyt fiktiolle etuoikeutetut ilmaisukeinot tuovat eron näkyviin. Näin Nünning tulee myös toistaneeksi näkemystä, jonka mukaan fiktioilmaisuus on vapaata faktadiskurssin rajoittuneisuuteen verrattuna. Tekstuaalisina fiktion indikaattoreina Nünning mainitsee tiedon henkilöistä ja paikoista sekä puhtaan fiktiiviset ja kirjalliset kerronnan keinot, joista Nünning mainitsee Cohnin tavoin tajunnan kuvauksen sekä dialogin, joita ei historiankirjoituksessa yleensä käytetä³⁷ sekä fiktion mahdollisuuden täyttää historian ”pimeitä alueita” mielikuvituksen avulla. Cohnin tavoin Nünning tuo esiin myös eron fiktion kertojan ja tekijän välillä. Lisäksi Nünning laskee fakta-tekstin piirteeksi neutraalin suhtautumisen, joka tapahtuu näkökulman peittämisen kautta; historiankirjoituksessa kertojana esiin nousee näkymätön ääni, joka saa faktat puhumaan omasta puolestaan. (Nünning 2005, 36, 39–42)

Nünning ei kuitenkaan nosta fiktion ei-referentiaalisuutta yhtä keskeiseksi kuin Cohn; hän mainitsee lyhyessä katsauksessaan ainoastaan kerrotun ajan ei-referentialisuuden. Fiktion kyky luoda oma maailmansa nousee kuitenkin esiin Nünningin mallissa. Cohnista poiketen hän kuitenkin tuo sen esiin pragmaattisesta näkökulmasta, kirjailijan vapautena yhdistää materiaalia ilman rehellisyyden vaatimusta. Nünningin mukaan kirjailijalla ei siis ole tarvetta todistaa yksityiskohtien todenperäisyyttä. Kirjailija voi myös yhdistellä vapaasti erilaisia kerronnan strategioita yhdistelemällä todellista, fiktiivistä ja metafiktiivistä ainesta vaihtelevin painotuksin. (Nünning 2005, 36–37)³⁸

Toinen Nünningin esiin nostama taso, jolla faktan ja fiktion välisiä eroja voi havaita, on paratekstuaalinen taso. Tällöin puhutaan tekstin yhteydessä havaittavista fiktion tai faktan tunto-merkeistä. Nünning ei artikkelissaan tarkemmin erittele paratekstuaalisen tason tunnusmerkkejä, vaan kuten Edholm (2012, 23) huomauttaa, ne tuntuvat Nünningin luokittelussa sekoittuvan tekstuaalisen tason kanssa. Nünningin mainitsemista fiktiivisyyden indikaattoreista voidaan kuitenkin jaotella selkeästi paratekstuaalisiksi kirjan nimi ja alaotsikointi, tekstin kuljetukseen ja jakoon liittyvät tavat sekä lajityypilliset nimeämisen käytännöt, jotka tuovat hahmojen ja paikkojen fiktionaalisuuden tai vastaavasti faktuaalisuuden esiin (Nünning 2005,

---

³⁷ Dialogia voi kuitenkin esiintyä muissa faktatekstilajeissa, kuten kaunokirjallisissa journalismissa. Kts. esim. Lassila-Merisalo (2009, 135).

³⁸ Nünning nostaa esiin myös muina fiktiivisyyden piirteinä kielellis-tekstuaaliset indikaattorit kuten kataforisen deiksiksen, eli ilmaukset, joissa puhutaan henkilöahmosta deiktisellä ilmauksella kuten persoonapronominilla ennen tämän esittelyä (2005, 36–37).

36). Paratekstuaaliset elementit ovatkin usein sidoksissa tekstin ulkomuotoon ja esitysasun, ne tukevat ja ohjaavat sen kautta syntyvää vaikutelmaa.³⁹

Kontekstuaaliseen tasoon Nünning lukee viestinnällisen tilanteen (onko kyse esimerkiksi teatterista tai runonlausunnasta), julkaisijan ja kirjan ulkoasun (2005, 36). Tämä kuitenkin tuntuu kovin suppealta kontekstin määritelmältä, sillä se ottaa huomioon ainoastaan suoraan tekstiin sidotut tekijät. Voidaan myös kysyä, miten Nünningin kontekstin taso voidaan erottaa paratekstuaalisesta tasosta; voidaanko kirjan ulkomuoto sekä otsikoinnin ja nimeämisen kaltaiset paratekstuaaliset elementit erottaa kahdelle eri tasolle? Näin määriteltynä ero Nünningin määrittelemän paratekstuaalisen ja kontekstuaalisen tason välillä vaikuttaa häilyvältä. Nünningin ajatusta kontekstista voidaan kuitenkin laajentaa Nünningin omista tekstilähtöisistä lähtökohdista, mikäli konteksti hahmotetaan enemmän itse esitystilanteeseen kuin artefaktiin (teoksen fyysiseen olomuotoon) tai sen lajityyppiin liittyvänä piirteenä. Näin määriteltynä kontekstissa on kyse oikeastaan tilanteesta, jossa sisältö välitetään. Tätä kautta voitaisiin myös ajatella, että kukin media itsessään luo odotuksia sisällöstä ja tätä kautta myös sen faktuaalisuudesta tai fiktionaalisuudesta. Lisäksi voidaan nostaa esiin lajityyppikohtaiset odotukset, jotka koskevat muodon tai muotojen luomia odotuksia. Tässä kysymys muodosta koskettaa erityisesti kerrontaa ja sen lajityyppikohtaisia ilmenemismuotoja. Faktan ja fiktion välistä rajaa ne eivät määritä, mutta tarjoavat osviittaa siitä, kuinka kontekstuaalista faktan ja fiktion havainnointi lopulta on.⁴⁰

Nünning on siis omassa faktan ja fiktion erottelussaan hyvinkin kiinni tekstuaalisessa tasossa, vaikka ulottaa tarkastelunsa myös puhtaasti tekstuaalisten fiktion elementtien ulko-

---

³⁹ Esimerkiksi käy Lars Ole Sauerbergin esittelemä tapaus kirjasta *Children of Sanchez* (1961). Antropologian professori Oscar Lewisin kirjoittama kirja perustuu hänen tekemäänsä kenttätutkimukseen köyhyydestä Meksikosta. Tutkimuksessa Lewis haastatteli tavallisia meksikolaisia eri väestöryhmistä, ja osasta näistä haastatteluisista hän koosti kirjan. Kirja julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1961, mutta suuren yleisön tietoisuuteen se levisi pokkarina Penguin Booksin ”Penguin Modern Classics” sarjassa. Tämä vaikutti olleen ratkaiseva tekijä, joka ohjasi lukijoita tarttumaan teokseen fiktiona ja siis toisin kuin, jos se olisi julkaistu akateemisessa julkaisussa. Teos ei Sauerbergin mukaan ole fiktiota, vaan sen fiktiomainen olemus luotiin kustantajan toimesta. Julkaisusarjan lisäksi kuvaa kirjasta kaunokirjallisenä fiktiona luovat takakannen kiittävät kirjallisuusarviot. Eifiktionaalista lukutapaa puolsivat kirjan esipuhe sekä alaotsikko *Autobiography of a Mexican Family*. Sauerbergin mukaan teoksen julkaisukonteksti uudelleenohjasi tulkintaa eifiktiosta fiktion suuntaan. (2010, 56–57.)

⁴⁰ Lisäksi Nünning täydentää Cohnin näkemystä erottamalla materiaalivalintaa koskevat erot fakta- ja fiktiodiskurssin takana. Nünningin mukaan fiktiolla on neljänlaisia etuoikeuksia faktaan nähden. Näitä ovat fiktion vapaus empiirisestä testattavuudesta, joka sulkee pois esimerkiksi pois faktan mahdollisuuden sisäisen todellisuuden kuvaamiseen. Toisena on fiktion vapaus referentiaalisuudesta: faktadiskurssi nojaa vain todistettaviin lähteisiin. Kolmantena Nünning nostaa esiin fiktion intertekstuaalisen vapauden: fiktio ei ole rajoitettu historian tai tieteen valideihin ja verifioituihin lähteisiin, eikä sitä sido niiden ilmaiseminen eksplisiittisesti. Tämä pätee fiktion vain suhteessa tieteen diskurssin konventioihin, eikä sitä eksplisiittisyyden osalta voida soveltaa esimerkiksi journalismiin, jolle riittää lähteen todennettavuus ilman eksplisiittisyyden velvoitetta ja joka voi jättää lähteen mainitsematta lähdesuojan nimissä. Neljäntenä Nünning mainitsee fiktion vapauden toimia metatekstuaalisella tasolla, jota voitaisiin tässä oikeammin kutsua metafiktioksi; Nünningin mukaan fiktion näkyväksi tekeminen paljastaa myös tekstin fiktionaalisuuden. (2005, 37–39.)

puolelle tuomalla mukaan kontekstuaalisen tason. Tekstuaaliseen tasoon sitoutuminen näkyy myös Nünningin loppupäätelmissään, joissa hän ehkä hieman yllättäen päättyy samaan loppu-tulemaan kuin Cohn: fiktiio paljastaa itse itsensä, kerronnallisten etuoikeuksiensa kautta. Kuten Cohn, myös Nünning päättyy todistelemaan narratologian tärkeyttä fiktion ja faktan rajojen määrittelyssä. (2005, 43.) Nünningin kontekstin ja paratekstin tasot täydentävät siis vain osit-tain Cohnin näkemystä fiktiota faktasta erotettavana kategoriana. Ne eivät kykene tekstuaali-sista lähtökohdistaan johtuen toimimaan fiktion tienviittoina. Hyvänä esimerkkinä toimivat Nünningin mainitsemat esimerkit kontekstin tason viestinnällisestä tilanteesta: sekä teatteri että runonlausunta rakentuvat viestinnällisinä tilanteina ensisijaisesti fiktion varaan ja toimivat diskurssien kentässä mahdollisimman kaukana faktuaalisista esityksistä muotonsa puolesta.

Vaikkuttaisikin siltä, ettei yksikään tekstin, paratekstin tai kontekstin tasoista kykene yksi-nään paljastamaan fiktiota fiktioksi tai faktaa faktaksi. Harvassa ovat myös tilanteet, joissa olisimme ainoastaan yhden tunnistustason, kuten tekstuaalisten tunnusmerkkien, varassa hahmottaessamme mitä tahansa tekstiä tai esitystä ja tehdessämme siitä tulkintaa faktana tai fiktiona. Fiktiomaiset tekstuaaliset ja kerronnalliset elementit voivat paljastaa ja varmasti aina-kin vihjata tekstin fiktiivisyydestä, mutta tekstin fiktiivisyyttä tai faktuaalisuutta niistä ei ole varmentamaan. Esityksen tasoa ei kuitenkaan ole tarpeen sivuuttaa, vaan tarkastella sitä Nün-ningia laajemmassa perspektiivissä. Sen kautta on mahdollista ymmärtää laajemmin faktan ja fiktion häilyvää rajaa mediakulttuurin tasolla.

Vaikka Cohnin ja Nünningin näkemykset fiktiosta ovatkin pohjimmiltaan kaunokirjalli-sen fiktion määritelmiä, ne kuitenkin tarjoavat toisiaan täydentäen monipuolisen ja formaalisti eritellyn kuvan fiktiosta keskittyen ensisijassa sen poeettiseen olemukseen kerrontana. Cohnin tekstilähtöinen formalistis-semanttinen lähestymistapa tarjoaakin työkaluja faktan ja fiktion erottamiseen erityisesti tekstuaalisina kategorioina, mutta sen ongelma on juuri rajoittuneisuus yhdelle tasolle. Tekstilähtöinen lähestymistapa sivuuttaa tekstin ja lukijan välisen suhteen sekä tekstin ulkopuoliset tekijät, jotka niin ikään ohjaavat lukijaa tulkitsemaan tekstiä faktana tai fiktiona, totena tai epätotena. Cohn myös itse huomauttaa (2006, 143), että ”mikäli teos ei il-maise fiktiivisyyttään teoksen ulkoisin tai sisäisin merkein, mikään ei estäisi sen lukemista his-toriallisena tekstinä.” Tällöin tosin mikään ei estäisi lukemasta tekstiä myöskään fiktiona. Täl-laisen rajatapauksen kuuluisana esimerkkinä Cohn (2006, 97–115) mainitsee jo edellä maini-tun Wolfgang Hildesheimerin *Marbotin*, täysin fiktiivisen hahmon elämäkerran, joka oli laadi-ttu tarkasti elämäkerran muotoon jo ennestään tunnetun elämäkerturin toimesta. *Marbotin* kohdalla niin Cohnin kuin Nünningin esittelemät fiktionaalisuuden tuntomerkit kontekstin, paratekstin ja tekstin tasoilla oli peitetty tarkasti ja korvattu faktuaalisen tekstin tuntomerkeillä.

Cohn kuitenkin jättää täysin käsittelemättä kysymyksen tekijyydestä, jonka voi olettaa olleen *Marbotin* kohdalla keskeinen tekijä, joka ohjasi tulkitsemaan teosta faktana. Yhtäläisyyksiä tapauksen piilotetun fiktionaalisuuden kanssa voi löytää myös Enkeli-Elisan tapauksesta, jossa yhtäläillä kysymykset tekijyydestä ohjasivat lukijoita harhaan. Voidaanko siis olettaa, että laajemmin kontekstista ammentava lukutapa ohjaa lukijan suhtautumista tekstiin, ja sen kautta tekstin tulkintaan faktana tai fiktiona?

Vaikuttaa siis siltä, että mikäli fakta ja fiktio halutaan erottaa toisistaan, tarvitaan joko suunnanvaihdos tai sitten on laajennettava tarkastelun perspektiiviä, sillä tekstuaaliseen tasoon sitoutuva fiktion tarkastelu ei kykene huomioimaan tarpeeksi muuttuvia fiktion kategorian kriteerejä. Vaikka Cohnin määritelmä fiktiosta ei-referentiaalisena kertomuksena vaikuttaisi olevan selkeimmin rajattu fiktion malli, jolla fiktio kyettäisiin rajaamaan tarkasti erilleen faktasta, ovat tämän mallin ongelmana kuitenkin kaikki ne kertomukset, jotka rakentavat maailmansa referentiaalisen maailman kaltaisiksi asettuen limittäin aktuaalisen maailman kanssa. Tällöin kertomuksen ei-referentiaalisuutta ei kyetä koskaan varmistamaan puhtaasti tekstuaalisiin vihjeisiin nojaten.

Keskeinen kysymys onkin, voidaanko fiktiolle ominaisia tekstuaalisia ja paratekstuaalisia piirteitä pitää yksin fiktion ominaisuuksina ja tunnusmerkkeinä. Kallistuisin tässä Walshin tavoin negatiiviselle kannalle; ne ovat fiktiolle *tyypillisiä* piirteitä, mutta eivät riittäviä todisteita tekstin määrittämiseksi fiktioksi (2007, 44). Ne ovat siis fiktiomaisia, mutta eivät indikoi välttämättä fiktiivisyydestä. Toisessa yhteydessä Walsh mainitseekin esimerkkinä vapaan epäsuoran esityksen. Hänen mukaansa ei-fiktiivisissä kertomuksissa se kertoo valveutuneelle lukijoille tekstin esityksen ottamista vapauksista, mutta ei merkitse tekstin muuttumista fiktioksi, vaan pikemminkin vahvistaa lukijalle tämän tulkinnallista suhtautumista tekstiin ei-fiktiona. (Walsh 2003, 115.) Tällaiset poikkeavuudet ainoastaan tuovat eron näkyviin. Myös Markku Lehtimäki toteaa, että on epätodennäköistä, että kerronnalliset ja esitykselliset poikkeavuudet ja vapaudet muuttaisivat tekstin fiktioksi alta aika yksikön (2005, 41). On kuitenkin muistettava, että kyseisissä malleissa teksti on jo asetettu johonkin luokkaan, faktaksi tai fiktioksi. Tällöin muutos voi tapahtua vain pois jostakin.

Rajatapaukset, kertomukset, joita ei ole määritelty fiktioksi tai ei-fiktioksi ovat kuitenkin mutkikkaampia. Niiden kohdalla muutoksen sijasta on puhuttava määrittelemisestä. Vaikka yksittäiset fiktiomaisuudet eivät kykene määrittämään tekstiä fiktioksi, voi kuitenkin nähdä, että ne fiktionaalisivat tekstiä ja luovat osaltaan tulkintakehystä, joka kutsuu lukemaan tekstiä fiktiona. Mikäli tekstuaalisten fiktion tai faktan ominaisuuksien nähdään olevan mahdollisia molemmissa, faktan ja fiktion diskursseissa, on tekstuaalisten elementtien faktuaalisuuden ja

fiktiivisyyden toisistaan siivilöiminen mahdoton tehtävä, eikä sitä kautta faktan ja fiktion välisiä rajaa ole mahdollista määrittää tyydyttävästi (Edholm 2012, 20–21). Näin ongelma olisi jo itsessään erottaa fiktioteksti faktatekstistä ja fiktiokerronta faktakerronnasta. Näin on etenkin, mikäli fiktiota halutaan määrittää laajemmin intermediaalisena kategoriana. Joten vaikka tekstin tasolla fiktio kyettäisiin erottamaan faktasta tiettyjen tekstuaalisten ja poeettisten piirteiden perusteella, ovat käyttöympäristöt tällaiselle lähestymistavalle kuitenkin rajatut.

Vaikuttaa siis siltä, ettei faktan ja fiktion välisiä rajoja ole mahdollista kattavasti määrittää tekstuaalisella tasolla. Ehkä selkeiden sääntöjen ja normien luomisen mahdottomuus monialaisen fiktiotutkimuksen parissa on vain hyväksyttävä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että faktan ja fiktion välinen ero katoaisi. Tekstuaalinen taso hahmottuu aina suhteessa: suhteessa kontekstuaaliseen tasoon, joka edeltää sitä; suhteessa ymmärrykseen, joka tulkitsee sitä. Neitseellinen kohtaaminen tekstin tai teoksen kanssa ei ehkä ole täysin mahdotonta, mutta ei siltikään kovin tavallista. Tekstuaalisen tason puutteellisuus fiktion määrittämisessä ohjaa siis etsimään fiktion ja faktan rajaa muualta.

5.3 VOIKO FAKTAA JA FIKTIOTA KOSKAAN TÄYSIN EROTTAA?

Vaikka edellisten lukujen perusteella faktan ja fiktion välinen raja tuntuu jäävän hämärän peittoon, voidaan kuitenkin todeta, että diskursseina niitä voidaan pitää samaan aikaan limittäisinä ja erillisinä. Kysymys mahdollisesta rajasta koskettaa niin kielen rakenteita, kerronnan monimuotoisuutta kuin ylipäätään kokemusta näistä kielen kiemuroista. Samalla on tullut myös selväksi, että tutkimuksen parissa faktan ja fiktion väliseen suhteeseen suhtaudutaan kahtalaisesti. Jos faktaa ja fiktiota lähdetään tarkastelemaan postmodernismin spektrin lävitse, muoto ja sisältö sulautuvat yhteen, jolloin myös fakta ja fiktio asemoituvat samaan diskurssiin yhtenä panfunktionalisoituneena kerronnan kategoriana. Tämä integrationistinen näkemys, jota Whiten näkemykset voimallisimmin edustavat, näkeekin kertomuksen ja sitä ohjaavat rakenteet fiktion tunnusmerkkeinä. Muodon ja sisällön suhde vaikuttaisi siis tässä näkemyksessä olevan indeksinen.

Tämän integrationistisen näkemyksen vastapainona on edellisessä luvussa esitelty segregationistinen näkemys faktan ja fiktion välillä vallitsevasta perustavanlaatuisesta erosta, joka toteutuu niin sisällön (epistemologian) kuin muodon (lajityypin) tasolla. Tällöin yleensä fiktio nähdään kuviteltuna, mahdollisena maailmana, jonka syntyy kerronnan kautta. Keskeistä seg-

regationistiselle näkemykselle onkin fiktio- ja ei-fiktio-kerronnan erottaminen toisistaan. Tämä on myös lähtökohtana Cohnin (2006) ja Ryanin (1997) näkemyksissä fiktion ja ei-fiktion eroista. Tämän lähtökohtaisen erottelun kautta voitaisiin myös luopua fiktion samaistamisesta kertomukseen. Keskeisin erottava piirre integrationistien ja segregationistien välillä näyttäisi siis olevan suhtautuminen kertomukseen: voidaanko hyväksyä fiktion määritelmä kaikkena kertomuksena? Cohnin ja Ryanin kaltaiset segregationistit ovat pyrkineet omissa fiktion ja ei-fiktion välistä eroa koskevissa näkemyksissään purkamaan tätä analogiaa juuri kertomusten tutkimuksen kautta.

Yhtenä kattavan teorian ja määrittelyn ongelmana tuntuukin olevan se, että kerrontaa on helppo löytää paikoista, joihin sen ei ole katsottu kuuluvan. Oma vaikutuksensa tähän oli niin kutsutulla narratiivisella käänteellä, joka vei kertomuksen tutkimuksen useille aloille 1980- ja 1990-luvuilla. On totta, että kertomuksellista diskurssia voidaan löytää historiankirjoituksen lisäksi myös journalismista ja laajemmin hahmotettuna siihen voi lukea myös identiteetti tai elämän itsessään. Jos kertomus hyväksytään laajassa muodossaan fiktioksi, on fiktionaalisuutta siellä missä kertomuksellisuuttakin. Kertomuksen ja kertomisen akti ja käytännöt vaikuttavatkin olevan keskellä faktan ja fiktion välisen erottelun problematiikkaa, sillä kertomus kykenee sisältämään molempien diskurssien keskeisiä elementtejä. Ongelmana on vain se, että kertomuksen käsitteen loputon laajeneminen tekee itse käsitteet tyhjiksi, kuten Pekka Tammi toteaa (2009, 146–148). Jos kertomus ja fiktio samaistetaan toisiinsa, voitaisiin kysyä myös, onko kokemuksemme fiktionaalista? Jos näin on, onko fiktion käsitteelläkään enää mitään virkaa? (Vrt. Bruun 2009, 5–6.)⁴¹ Vaikuttaisi siis siltä, että ainoa mahdollinen reitti faktan ja fiktion erottamiseen toisistaan on hyväksyä kerronta diskursseille yhteisenä piirteenä, ja lähteä hahmottamaan eroa tästä näkökulmasta. Tämä myös tarkoittaa sitä, että joudutaan hylkäämään kertomuksen ja kerronnan piirteet absoluuttisina fiktion tunnusmerkkeinä, tai paremmin tekstin fiktioksi määrittävinä piirteinä. Tekstuaaliset elementit, joita edellä olevassa luvussa käsiteltiin, voivat kuitenkin viitoittaa suuntaa fiktion päin tekstin tulkinnan tasolla. Ne voidaan siis lukea osaksi tekstin tulkintakehystä. Samalla lailla aktuaalisesta maailmasta saatava paratekstuaalinen tai kontekstuaalinen informaatio voi taas kääntää tekstin tulkintaa kohti faktaa.

Näin nähdäkseni kumpikaan näkemys, ei integrationistinen eikä segregationistinen, kykene tyydyttävästi selittämään fiktion ja faktan välistä eroa, vaan ne jäävät umpikujaan joko tai-asetelmassa. Kai Mikkosen mukaan äärimuodoissaan kumpikin näkemys kiistää mahdollisuuden merkitysjärjestelmän vaihdokseen fiktiosta faktaksi tai toisinpäin; segregationisteille

---

⁴¹ On huomattava, että kirjallisuudentutkimuksessa fiktion määrittelyä koskevat ongelmat ovat kuitenkin luonteeltaan toisenlaiset kuin vaikkapa journalismin tai tiedonvälityksen piirissä yleensä.

fiktio on erityinen, ja siksi siirtymä merkitysjärjestelmästä toiseen kyseenalaistaa koko segregationistisen fiktiökäsityksen. Integrationisteille sen sijaan kysymys merkitysjärjestelmän vaihdosta on merkityksetön, sillä fiktion tarkka määrittely on mahdotonta (2002, 331). Ei voida väittää, ettei faktan ja fiktion erottaminen toisistaan olisi oleellinen osa kulttuurista merkityksenannon järjestelmää, mutta ongelmana on, ettei faktaa ja fiktiota kyetä aina erottamaan toisistaan.⁴²

Jo edellisen luvun lopussa mainitsin faktan ja fiktion käsitteiden käsittelyssä tarvittavasta suunnanmuutoksesta. Lähtökohtana tälle voisi olla sen hyväksyminen, että niin fiktio, fakta kuin niiden välinen rajakin ovat itsessään muuttuvia. Raja faktan ja fiktion välillä on tässäkin tapauksessa *luotu* tekemään eroa, mutta käsitteiden luonteen vuoksi sitä ei kuitenkaan kyetä koskaan täydellisesti kuvaamaan. Henrik Skov Nielsen ironisesti toteaaakin, että faktan ja fiktion raja toimii, mutta – harmi vain – sitä ei ole olemassa (2010, 281). Näin ollen on ehkä ainakin tässä yhteydessä syytä sivuuttaa kysymys, voiko faktan ja fiktion rajoja edes mahdollista määrittää pysyvästi. Nähdäkseni ainakin yleisten ja kaiken kattavien normien luominen fakta ja fiktion erottamiseen on mahdotonta. Tämän ajatuksen ei kuitenkaan tulisi johtaa päätelmään, että fiktion ja faktan toisistaan erottamisella ei olisi merkitystä, tai että se olisi mahdotonta. Kyse on kuitenkin hyödyllisestä ja vallitsevasta käsiteparista, jota ei voi häivyttää pois. Luvun lopuksi yritänkin hahmottaa faktan ja fiktion välistä eroa vielä näkökulmasta, jossa se on luonteeltaan muuttuva ja kenties tapauskohtainen.

Tähän mennessä lienee tullut selväksi, ettei fiktiota tekstin ominaisuutena ole mahdollista paikallistaa mihinkään yksittäiseen fiktionaaliseen tekijään tai ominaisuuteen. Faktan ja fiktion välisen ”pysyvän rajan” paetessa ja hämärtyessä nykytutkimus onkin päätenyt yhä useammin määrittelemään fiktion pragmaattis-kontekstuaalisesti.⁴³ Mikkosen mukaan tällöin fik-

---

⁴² Kysymystä faktan ja fiktion erottamisesta voidaan lisäksi lähestyä kahdesta suunnasta: kuinka erottaa fakta fiktiosta ja kuinka erottaa fiktio faktasta? Jos etsitään faktaa fiktiosta, huomio kiinnittyy usein sisältöön. Kertooko teksti jotain tästä maailmasta? Onko siinä niin sanottua faktatietoa? Ongelmana usein on, ettemme voi tietää, vaikka olisikin. Muodon tasoa tarkastellessa fiktiolla ei ole selkeitä rajoja, ja se saattaa kätkeytyä faktan muodon sisään. Jos taas siilataan fiktiota faktasta, ohjaa havaintoapparaattimme havainnoimaan ensi sijassa muotoa. Mikä on fiktiomaiselle esitykselle tunnusomaista, ja rikkooko se faktuaalisen esityksen kirjoittamattomia sääntöjä vastaan tässä kontekstissa? Myös näin hahmotettuna kysymys faktan ja fiktion erottamisesta törmää lopulta perimmäiseen esteeseen: määrittelyn ongelmaan. On pidettävä jotain fiktiona erottaakseen siitä faktan – ja toisinpäin. Tämä on myös keskeinen lähtökohta fiktion tutkimuksen aloilla kuten kirjallisuudentutkimuksessa, jossa kirjallisia tekstejä tutkitaan ennen kaikkea fiktiona. On kuitenkin muistettava, että kirjallisuudentutkimus on tutkinut perinteisesti fiktiota itse määrittelemänsä kategorian sisällä.

⁴³ Pragmaattis-kontekstuaalisista lähtökohdista fiktion ja faktan eroa tarkastelevat tutkijat ovat usein keskittyneet kaunokirjallisuuden muodostaman ”puhtaan” fiktion sijasta laajityypillisiin rajatapauksiin kuten kaunokirjalliseen nonfiktion. Tällaisesta näkökulmasta fiktion ja ei-fiktion eroa ovat hahmottaneet muun muassa James Phelan (1996), Daniel W. Lehman (1997) ja tietysti varauksin myös Eric Heyne (1987 & 2001). Tosin tässä tapauksissa kaikkien edellämainittujen lokerointi yhden yhtenäisen pragmaattisen näkemyksen edustajiksi ei ole täysin mielekästä paljonkin toisistaan poikkeavien lähestymistapojen vuoksi.

tio ymmärretään historiallisesti muuttuvana ja käyttöympäristössään määrittyvänä kategoriana (2002, 307). Tämä tarkoittaa nähdäkseni myös luopumista esityksen fiktioksi määrittelevistä tunnusmerkeistä, sillä se hyväksyy fiktion tulkinnanvaraisuuden erilaisissa tulkinnallisissa kehyksissä. Nähdäkseni tällöin on myös mahdollista irrottautua aiemman tutkimuksen pyrki- myksistä luoda selkeät rajat fiktion ja faktan välille ja hyväksyä ne samaan aikaan limittäisinä ja erillisinä diskursseina.

Luvun lopun pyrinkin käyttämään mahdollisimman yhtenäisen synteetin muodostami- seen. Tällaisen synteetin kautta faktan ja fiktion häilyvää rajaa voitaisiin jollakin lailla hahmot- taa kokonaisvaltaisemmin, ja samalla hyväksyttäisiin faktan ja fiktion erillisuus ja päällekkäi- syys. Yhtenä väylänä pragmaattis-kontekstuaaliseen fiktiokäsitykseen voidaan tarkastella reto- rista lähestymistapaa fiktion, jolloin korostuu tekstiin liittyvä *toiminta*. Tässä kohtaa on tosin huomautettava, että fiktiota retoriikan kautta hahmottavat tutkijat ovat hahmottaneet tutki- muskohdettaan hyvinkin erilaisista näkökulmista ja hyvin erilaisin painotuksin. Lähtökohtana voisi kuitenkin sanoa olevan tekstin oletettujen ominaisuuksien sijasta sen vakuuttavuus ja käyttö. Näkisin sen merkitsevän osin myös tarkastelukulman muutosta, jossa tekstikeskeisestä tarkastelusta siirrytään tekstin ympäristöön: tekijän, tekstin ja lukijan välisiin rekursiivisiin suhteisiin. Retorista lähestymistapaa on hyödyntänyt esimerkiksi Phelan, jonka määritelmän mu- kaan (kaikessa) kerronnassa on pohjimmiltaan kyse siitä, että ”joku kertoo tarinan jollekulle, jossakin tilanteessa, jossakin tarkoituksessa” (1996, 8).⁴⁴ Retorinen lähestymistapa tuo siis fik- tion ja faktan erottamisen keinovalikoimaan *kertomisen aktin*, mutta nostaa yhtäläillä esille teki- jän intentiot, *kertomisen tarkoituksen*.

Henrik Skov Nielsen (2010) ja Roger Edholm (2012) kyseenalaistavat Phelanin retorisen mallin ja näkevät tahoillaan sen ongelmana soveltamisen fiktiokerrontaan. Edholmin mukaan Phelanin määritelmä ei toimi hyvänä kerronnan määrittelynä, sillä se hahmottaa kaiken ker- ronnan viestinnällisenä toimintana. Phelanin mallin voi nimittäin tulkita niin, että sekä fiktio- että ei-fiktio -kerronta olisivat luonteeltaan viestinnällinen tapahtuma: annettua informaatiota kertojalta tämän yleisölle referentiaalisessa mielessä. Tätä Edholm kutsuu *kertovan viestinnän standardimalliksi* (standard model of narrative communication).⁴⁵ Edholmin mukaan vaarana

---

⁴⁴ On helppo huomata Phelanin esittämän mallin symmetrisyys Harold Lasswellin kuuluisan viestintämallin ” kuka sanoo mitä kenelle, mitä kanavaa käyttäen ja millä vaikutuksella?” kanssa. Alla olevassa Roger Edholmin kritiikissä Phelanin mallia kohtaan voi nähdä vastaavanlaisia kaikuja, kuin mitä Lasswellin malli myöhemmin sai osakseen.

⁴⁵ Perinteisesti kerronta hahmotetaan eri tavoin faktassa ja fiktiossa. Tällöin fiktio- ja ei-fiktio -kerronta erote- taan toisistaan aktuaaliseen maailman tekijän ja tekstuaalisen maailman kertojan tasoille. Tällöin syntyvät parit tekijä/lukija ja kertoja/sisäislukija. Molemmilla tasoilla lähtökohdaksi voidaan ottaa oletamus, että teki- jä/kertoja puhuu totta. Tasot limittyvät hyväksytyyn konvention kautta, jossa tekijä puhuu ikään kuin kertojanana

Phelanin esittelemässä mallissa on kerronnan liiallinen yksinkertaistaminen sekä kaiken kerronnan pakottaminen viestinnälliselle tasolle. Tällöin voidaan virheellisesti olettaa fiktiokerronnan toimivan ei-fiktiokerronnan tavoin, yhtenä viestinnällisenä skeemana, kuten Edholm huomauttaa, vaikka fiktionaalaisella kerronnalla ei ole referentiaalista tasoa. (2012, 30–33.) Eriytyisen ongelmalliseksi sen tekee fiktion kaksoisrakente, jossa tekijä kommunikoi kertojan kautta. Näin fiktio toimii siis eri viitekehityksessä kuin Edholmin ja Nielsenin näkemyksen mukaan ensisijassa ei-fiktioon sovellettavissa oleva Phelanin malli. Edholmin mukaan fiktio ja ei-fiktiokerronnan käsittäminen samanlaisena viestintänä johtaa suureen riskiin sekoittaa ne toisiinsa (emt., 31).⁴⁶ Nielsenin mukaan Phelanin määritelmä toimiikin paremmin ainoastaan ihmisen tietoisesta viestinnän kuvauksena (2010, 296)⁴⁷ – eli ainoastaan ei-fiktio-kerronnan kuvauksena. Edholm ja Nielsenin kritiikin kantimena tuntuisi siis olevan ajatus siitä, ettei fiktio kykene olemaan kertovaa sanan varsinaisessa merkityksessä, sillä fiktion piirissä kerronta voi olla kuvitteellista niin fiktion sisäisellä kuin ulkoisella tasolla. Näkemys implikoi vahvana ajatus fiktion luomasta omasta kuvitteellisesta maailmasta.

Vaikka Phelanin malli toki yksinkertaistaa kerrontaa (ainakin narratologian teorioihin nähden), näkisin sen kuvaavan paremminkin kerronnallista aktia kuin kerrontaa itsessään. Tähän suuntaan Phelan itsekin korjaa aiempaa näkemystään myöhemmin: “narrative itself can be fruitfully understood as a rhetorical act: somebody telling somebody else on some occasion and for some purpose(s) that something happened” (2005, 18). Retoriselle fiktionäkemykselle keskeistä on siis kerrontaan liittyvä toiminta, eikä kerrontaa ja kertovaa aktia tulisi sekoittaa toisiinsa. Phelanin mallia tarkastellessa voidaan kuitenkin huomauttaa, että se toimii yhtä huonosti viestinnän mallina kuin kerronnan kaavana. Näin perustaessaan näkemyksensä viestinnästä Phelanin malliin Edholm ja Nielsen samaan aikaan tuntuvat näkevän viestinnän yksipuolisena ilmiönä, jossa merkitykset vain ”välittyvät”, kuten Edholmin käyttämät termit *reporting* ja *informing* antavat ymmärtää (emt., 30). Lisäksi tieto siitä, onko jokin teksti viestinnällistä kerrontaa vai vain sen teeskentelyä, edellyttää nähdäkseni tietoa tekstin fiktio-statuksesta. Tä-

---

ja lukija ottaa kertomuksen vastaan ikään kuin kertojan yleisönä. (Kts. Edholm 2012, 30-31). Tällaisessa määritelmässä kerronta on kuitenkin aina viestintää ja informaation välittämistä, aivan kuten Phelanin mallissa.

⁴⁶ Kun kerronnasta erotetaan sen viestinnällinen ulottuvuus, puhutaan *epäluonnollisesta kerronnasta* (unnatural narration). Tällöin se erotetaan luonnollisesta kerronnasta, esim. suullisista kertomuksista, jotka luonnoltaan ovat viestinnällisistä ulottuvuudesta. (Nielsen 2010, 279.)

⁴⁷ Nielsenin malli perustuu ajatukseen kerronnan jakamisesta *luonnolliseen* ja *epäluonnolliseen*. Luonnollisen kerronnan pohja on suullisissa kertomuksissa, joissa kertomus hahmottuu kertomistilanteessa. Sen sijaan epäluonnolliseen kerrontaan voidaan tällöin laskea kaikki tilanteet, jotka eivät ole mahdollisia kertoja-tekijälle. Nämä taas ovat fiktiolle tyypillisiä piirteitä, kuten kertojan ulkoisen tietoisuuden kuvaaminen. Nielsenin mukaan fiktiossa tekijä rikkoo kertojasta lähtevän viestinnän sääntöjä mutta myös aktuaalisen, tosimaailman diskurssin sääntöjä. Nielsen kuitenkin huomauttaa, ettei epäluonnollista kerrontaakaan voi pitää tekstin fiktio-statusta vaan ainoastaan fiktionaalisuutta määrittävänä tekijänä. (Nielsen 2010, 299.)

mä seikka nousee erityisen merkitykselliseksi ensimmäisessä persoonassa kirjoitetuissa teksteissä, joissa ei pyritä luomaan tietoisesti ja eksplisiittisesti fiktionaalista kehystä tai relevanssia, kuten vaikkapa Enkeli-Elisan vanhempien blogeissa.

Voidaan kuitenkin ajatella, että faktatekstissä lukija voi olettaa kirjoittajan kirjoittavan totta ja pysyvän asiassa. Tässä kohtaa voidaan soveltaa H.P. Gricen määrittelemiä keskustelun periaatteita. Gricen mukaan keskustelu nojaa yhteistyölle, ja puhujan odotetaan noudattavan neljää keskeistä periaatetta, jotka ovat *määrä, laatu, yhtenäisyys ja tapa*. (Grice 1989, 27–28.) Näistä tekstile keskeisimpiä ovat Richard Walshin mukaan *laadun ja yhtenäisyyden* periaatteet, huomatenkin syystä, etteivät ne edellytä keskustelulle tyypillistä vuorovaikutusta. *Laadun* periaatteen mukaan puhujan voi siis olettaa puhuvan totta ja *yhtenäisyyden* periaatteen mukaan pysyvän relevantisti asiassa (Walsh 2007, 21).⁴⁸ Jos kuitenkin laajennetaan näkökulmaa vuorovaikutteisempaan ympäristöön, verkossa ja sosiaalisessa mediassa voidaan odottaa myös jonkinlaista palautetta, jolloin yhtä lailla keskeiseksi nousee *tavan* periaate, joka Gricen mukaan ohjaa välttämään epäselvyyttä, monisanaisuutta. Tämä verkkoon ja erityisesti sosiaaliseen mediaan kytkeytyvä sosiaalinen ulottuvuus tuo ulkopuolisin mielipiteen mukaan fiktion määrittelyyn.

Näin ollen keskeistä näyttäisi siis olevan se, kuinka tekstin tarjoama ”tieto” suhteutuu lukijan omaan esiyymmärrykseen siitä, mutta myös se, kuinka fiktiivisenä tekstiä luetaan. Daniel W. Lehman (1997) lähestyy aihetta kertomuksen henkilöiden aktuaalisuuden kautta, jonka hän näkee merkittävänä tekijänä lukuprosessissa, jossa teksti tulkitaan faktaksi tai fiktioksi. Eli ei-fiktiivisen tekstin tapahtumat ovat myös kerrotun ulkopuolisessa maailmassa toisin kuin fiktiossa. Lehman käyttää termiä ”reading over the edge”, jolla hän tarkoittaa lukijan tempautumista mukaan tilanteessa, jossa tekijän oletetaan kirjoittavan aktuaalisista henkilöistä fiktiivisten hahmojen sijaan. (Emt., 2–7.) Luemme itsemme siis rajan yli. Seurauksena lukija Lehmanin sanoin *implikoituu* tekstiin ja sen tapahtumiin – toisin sanoen ottaa sen todesta.⁴⁹ Leh-

---

⁴⁸ Walshin retoriselle näkemykselle on olennaista ainoastaan se onko kertoja fiktiivinen vai ei; näin Walshille riittävä erittely kerronnan suhteen on tietää, kertooko tarinaa tekijä vai kertomuksen henkilö (Walsh 2007, 78). Koska näitä kahta ei välttämättä voi erottaa, Walshin näkemyksessä korostuu fiktion esityksellisyys sen kerronnallisuuden sijasta; hän näkee fiktion tekijän roolin kaksijakoisena, jolloin tämä joko kertoo esitystä (narrate a representation) tai esittää kertomusta (represents a narration). Representaatiossa Walshille ensimmäisessä on kyse fiktionaalisen tiedon välittämisen aktista kun jälkimmäinen on diskursiivista imitaatiota fiktion viitekehäksessä (ibid.). Koska Walsh keskittyy kuitenkin ensi sijassa tosimaailman kertovaan aktiin, on hänen näkemyksensä retoriikasta fiktionaalisuuden taustalla käyttökelpoinen tämän tutkimuksen tavoitteet huomioon ottaen (kts. Walsh 2007, 5; Edholm 2012, 27).

⁴⁹ Lehman (1997, 35–36) puhuu ei-fiktionaalisen narratiivin multireferentiaalisesta tasosta, jolla hän tarkoittaa tekijän, lukijan ja tekstin monisyistä suhdetta: tekijän suhde tapahtumaan tekstin ulkopuolella, tekijän suhde tapahtumaan tekstin kautta, lukijan suhde tapahtumaan tekstin ulkopuolella, lukijan suhde tapahtumaan tekstin kautta.

manille keskeistä on siis lukijan suhde tekstiin: kuinka lukija kietoutuu tapahtumiin tekstin ja aktuaalisen maailman tapahtumien kautta, jotka hän kokee yhtä aikaan. On tietenkin huomattava, että puhuttaessa esimerkiksi uutistapahtumista on lukijan suhde aktuaaliseen joka tapauksessa muodostunut aiempien tekstien kautta, jotka oikeastaan luovat kehyksen siitä mikä ylipäätään on aktuaalista. Tilanteet, joissa kontekstista ei voi selkeästi päätellä, onko kertoja aktuaalinen ja olemassa oleva henkilö, lisäävät väriä tulkintojen mahdollisuutta.

Vaikka Lehman näkeekin lukijan implikoitumisen ei-fiktiivisen tekstin maailmaan tapahtuvan kerronnan kautta, hän kuitenkin torjuu esimerkiksi Frusin (1994) ja Whiten (1978) näkemyksen, ettei fiktiota ja faktaa voisi erottaa, ja näkee, että fiktio ja fakta poikkeavat toisistaan (Lehman 1997, 4). Eric Heyne kuitenkin kritisoi Lehmania varsin aiheellisesti tämän tavasta sivuuttaa kysymys ei-fiktiivisen kertovan tekstin monimutkaisuudesta piilottamalla se spatiaalisten metaforien alle (2001, 326).⁵⁰ Kritiikki on sikäli perusteltua, että Lehman oikeastaan esittää, että vaikka lukija peilaa aiempaa ymmärrystään tapahtumista tekstiin, antaa tämä kuitenkin käsillä olevalle narratiiville vallan luoda ymmärryksen todesta pelkän aktuaalisuuden tunnun kautta.

Heyne itse näkee faktan ja fiktion eron huomattavasti selvärajaisempana. Aiemmassa esseessään *Toward a Theory of Literary Nonfiction* (1987) Eric Heyne esittää, että voidaan erottaa tekstin *faktuaalinen status* sekä *faktuaalinen pätevyys* (factual adequacy). Heynen mukaan faktuaalinen status on binäärinen: se joko on tai ei ole. (emt., 480.) Tässä, kuten Edholm (2012, 44) huomauttaa, Heyne nojaa John Searlen puheaktiteoriaan, jonka mukaan tekstin fiktionaalisuuden ratkaisee ainoastaan puhuja/kirjoittaja illokutionaarisilla lausumillaan. Puheaktiteoriaa seuraten Heyne nojaa ajatukseen, että puhuja/kirjoittaja on lopulta ainoa, joka kykenee määrittämään tekstin faktuaalisen statuksen. Näin Heynen näkemys muistuttaa viestinnän lääkeruiskumallia ehdottaen lähettäjän kykenevän määrittämään ja välittämään viestin merkitykset suoraan. Sen sijaan faktuaalinen pätevyys on Heynen mukaan lukijan määritettävissä. (Heyne 1987, 480.) Heyne tuntuisi siis implikoivan, että tekijä on määrittävissä roolissa tekstin fiktiivisyyden/faktuaalisuuden suhteen, mutta lukijoiden neuvoteltavissa siis on hyväksyttäväkö teksti faktuaaliseksi, toisin sanoen otetaanko se totena.

Myöhemmässä artikkelissaan *Where Fiction Meets Nonfiction: Mapping a Rough Terrain* (2001) Heyne täsmentää näkemystään: Heynen mukaan lukija voi kuitenkin kumota kertojan määrittämän alkuperäisen statuksen faktana torjumalla tekstin esittämät epistemologiset väit-

---

⁵⁰ Heynen ja Lehmanin välisestä mielipiteidenvaihdosta lisää kts. esim. Lehtimäki (2005, 48), Lehmann (1997, 21) ja Heyne (2001).

tämät henkilökohtaiseen kokemuksensa – Heynen sanoin ”uskomusten, tiedon ja halujen” – perusteella (emt. 331). Toisaalta Heynen mukaan myös fiktionaalinen teksti voi myös täydentää todistettavan faktatiedon aukkoja, toisin sanoen lukijan esiyymmärrystä kyseessä olevasta asiakokonaisuudesta. Kuten Heyne painottaa, kyse ei ole yksistään herkkäuskoisuudesta tai fiktion ottamisesta totena, vaan pikemmin kyvystä yhdistää fiktion ja faktan totuudet täyttämään todistettavien faktojen jättämät aukot (Ibid.). Heynen mukaan fiktio ja ei-fiktio voivat siis toimia rinnan toisiaan täydentävinä järjestelminä.⁵¹ Keskeistä on kuitenkin niiden suhde toteen. Ei-fiktion suhteesta toteen Heyne toteaa seuraavasti: ”When we care about establishing the truth, we will establish some truth, but how we do it is a much more complicated and ad hoc process than can be evoked by a simple image of direction, border, or edge” (2001, 331).

Heyne siis tavallaan siirtää fakta- ja fiktio-diskurssien välille rakennetun vastakkainasettelun tekstien tasolta tekijän ja lukijan intention ja tulkinnan tasolle.⁵² Tekstien tasolla Heyne näkee faktan ja fiktion rajan piilevän tekstille määritellyssä statuksessa. Luonnollisesti tekstin tulkinnan kannalta selkeärajainen faktan/fiktion tunnistaminen vaikuttaa lukijan suhtautumiseen tapahtumiin, joista teksti kertoo. Teksti ei siis Heynelle, toisin kuin Lehmanille, voi olla ilman absoluuttista fiktion/faktan määrittävää statusta (kts. Heyne 2001, 326; Lehman 1997, 27). Tällä Heyne implikoi, että lukija lukee tekstiä faktana tai fiktiona, joka taas johtaa siihen, että faktuaalisen pätevyyden arviointi vaatisi periaatteessa tekstin faktuaalisen statuksen tunnistamista. Voin olla tästä sikäli samaa mieltä, että lukijalle tekstin merkitykset avautuvat aina joko fiktiona tai faktana. Kuitenkin ajatus siitä, että tekijä määritteli tekstinsä statuksen, on kestävä.

Heynen ongelma on se, että hän rajoittaa tarkastelunsa faktan ja fiktion määrittelystä puhtaasti tekijältä lukijalle -akselille ja sivuuttaa näin kysymyksen kontekstista ja tulkintakehyksestä lukijan ymmärryksen muodostumisessa. Ilman niiden tarkastelua tekstin faktuaalisuuden/fiktionaalisuuden määrittely vaikuttaa ainakin oman näkemykseni mukaan puutteelliselta. Voiko faktatekstin pätevyyttä esimerkiksi arvioida muuten kuin suhteessa toisiin, samasta

---

⁵¹ Heyne mainitsee esimerkkeinä Rosenbergien oikeudenkäynnin sekä John F. Kennedyn murhan, joista kirjoitetut fiktiiviset teokset ovat muokanneet hänen omaa käsitystään tapahtumista (2001, 331). Samalla tavoin omassa kulttuuripiirissämme esimerkkeinä voisi käyttää Väinö Linnan teoksia, jotka ovat muokanneet käsitystämme viime vuosisadan keskeisistä tapahtumista.

⁵² Heynen tapa esittää tekstin merkitysten määräytyminen joko kertojan tai lukijan tulkinnan mukaiseksi korostaa fakta-fiktio dikotomian binäärisyyttä. Samalla se kuitenkin näkee kerronnan viestinnällisen ulottuvuuden yksiulotteisena siirtana; järjestelmänä, jossa merkitykset eivät oikeastaan näyttäisi olevan neuvoteltavissa. Myös siis Heynen malli tuntuisi esittävän, että faktuaalisuus/fiktiivisyys määräytyy suoraan tekstin yksinkertaistetun viestinnällisen roolin kautta. Korostamalla tekijän ja lukijan positioita faktan ja fiktion määrittelyssä, voidaan siis nähdä, että Heyne sivuuttaa kysymyksen kerronnan ja viestinnän semiottisesta ja sosiaalisesta ulottuvuudesta sekä tulkintakehyksistä. Voidaan todeta, että Heynen näkemys tällaisenaan sotii vuorovaikutusta korostavia viestinnän malleja vastaan.

aiheesta tai tapahtumista kertoviin teksteihin ja esityksiin tai kokemuksiin tapahtuneesta? Ja kuten Edholm huomaa (2012, 46), Heyne ei myöskään kykene esittämään pätevää selitystä, miksi totuus määrittää faktatekstien lukemista toisella tavalla kuin fiktiotekstejä. Ongelmana on juuri se, kuinka nämä tulkinnalliset kehykset määräytyvät ja missä kohden ne astuvat peiliin.

Vaikka henkilöiden tapahtumien aktuaalisuus voi olla merkittävä tekijä tekstin fiktionaalisuuden tunnistamisessa, on kuitenkin muistettava, että myös aktuaalisuuden tuntu on mahdollista muodostaa keinotekoisesti. Kuten Bruun toteaa, mikäli lukija uskoo totuusväittämän tekevän tekstin koskettavan aktuaalisia ihmisiä ja tapahtumia kokee hän aktuaalisuuden vaikutuksen, vaikka hänellä ei olisi kuvatuista tapahtumista ulkopuolista tietoa (2009, 130; Lehman 1997, 118). Bruunin samoin kuin Lehmanin ajatus lukijan implikoitumisesta tekstiin on sikäli tärkeä, että jo pelkkä kokemus aktuaalisuudesta riittää vaikutelman syntyyn. Ajatus kokemuksesta korostaa lukijan roolia faktan ja fiktion merkitysten tuottamisessa tämän omista sosiaaliskulttuurisista lähtökohdista. Tällaisen aktuaalisuuden vaikutelman syntyyn voivat vaikuttaa muun muassa Bruunin mainitsemat nimeämisen käytännöt (ibid.), joilla (fiktiivisenkin) kertomuksen henkilöt kiedotaan aktuaalisuuden viittaan, mutta yhtä lailla ajankohtainen konteksti, joka tuo ennestään tuntemattomat henkilöt tuttujen tapahtumien kontekstiin.

Vaikka faktalle ja fiktiolle lienee mahdotonta asettaa pysyviä ja näkyviä rajoja tietyt tekstuaaliset elementit siis kykenevät luomaan vaikutelman fiktiosta ja tietyt elementit vaikutelman faktasta. On myös muistettava, että ei-fiktioksi tulkitun teoksen voi myös tulkita fiktiona (Ryan 1997, 46; Mikkonen 2002, 308). Fiktiosta ei tietenkään voi tulla totta sanan täydessä merkityksessä, mutta se voi ottaa faktan hahmon totena hetkeksi. Tai siihen asti kunnes toisin todistetaan. On kuitenkin vaikea löytää esimerkkejä fiktion fiktiivisyyden katoamisesta, kuten Ryankin toteaa (ibid.). Ehkä fiktiivisyys ei voi kadota, mutta ehkä sen voi piilottaa. Näin ainakin vaikuttaisi olleen Enkeli-Elisan tapauksessa.⁵³ Tosin senkin kohdalla fiktionaalisuudesta saatettiin puhua jälkiviisauden sanoin.

Ongelmaksi muodotuvat tulkinnanvaraiset tapaukset, joissa tekstin tekijän tai tekstin itsensä ei voida nähdä määrittävän omaa fiktionaalisuuttaan tai faktuaalisuuttaan. Tämä tulkin-

---

⁵³ Lisäksi puhuttaessa kirjallisuudesta tai muista oletusarvoisesti fiktion laskettavista lajeista, voidaan myös kysyä, onko faktan tai referenssin kysymyksillä mitään merkitystä? Voidaanko historiallista romaania kritisoida historiallisesti epätarkaksi, jos kyseessä on kuitenkin fiktio, joka ei edes yritä olla mitään muuta? Kuten Mikkonen toteaa, fiktion todellista maailmaa koskevien viittausten ei tarvitse olla tosia (2002, 311). Fiktio voi kuitenkin olla hyvin uskottavaa ja tarjota tietoa elämyksen ohella myös asioista, joista ei muuten tietäisi – toisin sanoen asioista, joita esiyymmärrys tai sosiaaliskulttuurinen konteksti ei kykenisi korjaamaan. Ei siis voida sulkea pois mahdollisuutta, että fiktio iskostaisi lukijan tietoisuuteen jonkin faktaksi naamioidun väärän tiedon. Tämä ei kuitenkaan tee fiktiosta valhetta, sillä valhe koskee ainoastaan totena esitettyjä asioita, joita fiktio harvemmin väittää esittävänsä.

tatehtävä jää lukijalle.⁵⁴ Kumpana tekstiä sitten tulkitseekin, ollakseen mielekkäästi ymmärrettävä, on tekstin kyettävä rakentamaan riittävän vakuuttava esitys, jotta vaikutelma välittyy. Tässä kohtaa haluan tuoda mukaan relevanssin käsitteen, ja pohtia hieman lukijan positiota fiktion synnyssä.⁵⁵ Relevanssin käsitteen kautta lukijan ymmärrystä tekstistä voidaan tarkastella lukukokemuksen tarjoaman ja lukijan hallussa olevan tiedon yhteensovittamisena. Relevanssin rakentuminen on oikeastaan se taustaprosessi Ricouerin mimesis-mallin kuvaaman narratiivisen ymmärryksen takana, jossa lukijan omaama tieto ja intuitiivinen yhdistelyn taito toimivat yhteispelissä muodostaen tapahtumista ymmärrettävän kokonaisuuden.

Voidaan lähteä olettamuksesta, että relevanssi on myös yhteydessä siihen intention, jonka kautta lukija lukemaansa prosessoi ymmärrettävään muotoon. Relevanssi siis tavallaan rakentaa sillan lukijan ymmärryksen ja tekstin välille. Tällöin olennaista tekstin ymmärrykselle on se, millaista merkitystä teksti lukijalleen kantaa ja ennen kaikkea, kuinka se asettuu koherenttiin suhteeseen lukijan oman käsityksen kanssa. Relevanssin käsitettä fiktion hahmottamisen yhteydessä käyttävälle Walshille (fiktion) relevanssi on ensisijaisesti sisäistä. Kyse on jatkuvasta päättelystä, jossa lukijan pyrkimyksenä on luoda tekstille maksimaalinen relevanssi; toisin sanoen kytkeä se mahdollisimman johdonmukaisesti lukijan omaan käsitykseen tapahtumista tai ylipäätään niiden mahdollisuudesta. Relevanssiteorian ydin on oman näkemykseni kannalta se, että se nostaa lukijan oman päättelyn (inference) keskeiseksi aspektiksi tekstin tulkinnessa. Päättely siis nostetaan tärkeäksi viestin muotoutumiselle tekstin selittävän aspektin (ostensive) lisäksi. (kts. Walsh 2007, 23.) Tällöin tekstin tai kertomuksen viestinnällinen aspekti asettuu lopulta lukijan ymmärrykselle alisteiseksi. Lisäksi relevanssin rakentuessa jatkuvan päättelyn kautta voidaan olettaa, että relevanssi on myös kumuloituvaa; määrittyen luetun ja luettavan suhteen kautta relevanssi rakentuu luettaessa vahvemmaksi, ellei luettu tarjoa ristiriitaista informaatiota.

Nähdäkseni Walshin käyttämän relevanssimallin etuna on sen tarjoama mahdollisuus tarkastella fiktiota ja ei-fiktiota samoissa kehyksissä ja hyväksyä, että ne kykenevät diskurssien tasoilla lainaamaan toisiltaan olematta toisiaan poissulkevia: näin se kiinnittää fiktionaalisuuden selkästi lukijan kontekstiin käsitteen laajimmassa merkityksessä (kts. Walsh 2007, 30). Walshin mukaan fiktiossakin voi olla faktoja, mutta niiden merkitys määräytyy kuitenkin aina

---

⁵⁴ Phelan ja Heyne korostavat omissa malleissaan tekijän keskeistä roolia fiktion luomisessa. Sen sijaan Lehmanille ja erityisesti Walshille avainasemassa on lukija tai yleisö, jonka tulkinnan pohjalta teksti ylipäätään voi olla fiktionaalinen tai faktuaalinen.

⁵⁵ Kielitoimiston sanakirja mainitsee *relevanssin* merkityksiksi 1) vaikutus (jssak asiassa) 2) merkitys, 3) tähdellisyys (Kielitoimiston sanakirja). Sen sijaan sanan *relevanssi* etymologia johtaa latinan verbiin (*re*)*levare*, jonka merkityksiä ovat (uudelleen) *nostaa*, *poistaa*, *vapauttaa*. Näin *relevanssin* voisi tulkita olevan jonkin asian liittämistä tai tuomista uuteen merkitysyhteyteen.

suhteessa lukijan, ei tekstin luoman (fiktionaalisen) maailman relevanssiin. Vaikka faktat olisivat relevantteja sisäiselle tarinan logiikalle, tapahtuu niiden merkityksellistämisen relevantiksi aktuaalisessa maailmassa lukijan toimesta. Walsh siis sitoo yhteen merkityksellistämisen ja relevanssin rakentamisen prosessit: merkitykset siis rakentuvat relevanttiuden kautta aina suhteessa johonkin.⁵⁶ Walshin mukaan fiktion relevanssi ei olekaan yksin fiktiomaailman sisäistä, vaan vuorovaikutteista, lukijaa koskevaa relevanssia. (Walsh 2007, 20) Fiktion tekstinä luoma relevanttius on siis Walshin ajattelua seuraten ainoa lukukokemusta ohjaava tekijä. Oleellista on myös tekstin viestinnällisen intention tunnistaminen. Walshin ajattelussa kysymys viestin totuudesta kiinnittyy relevanssin kautta lukijan pragmaattis-kontekstuaaliseen kehykseen; käytännössä ”totuudella” on merkitystä, mikäli se kelpuutetaan päättelyn kautta merkitykselliseksi (2007, 27–28).

Walsh hylkää tekstuaalis-referentiaaliset fiktion tunnusmerkit samoin kuin tekijän intention fiktionaalisuuden indikaattoreina korostaessaan lukijan roolia fiktionaalisuuden tunnistamisessa: ”The rhetoric of fictionality is brought into play whenever a narrative is offered or taken as fiction, regardless of issues of form, style, or reference”. (2007, 44; 128.) Walsh erottaakin fiktionaalisuuden ja fiktion toisistaan: hänen pragmaattisen näkemyksensä mukaan fiktiot eivät välttämättä ole täysin fiktionaalisia, eikä niiden periaatteessa tarvitsise olla *ollenkaan* fiktionaalisia (emt., 45). On kuitenkin tärkeä huomata, ettei Walsh hylkää edeltävien tekstien merkitystä: ne luovat Walshin mukaan tulkintakehyksen, joka luo kertomuksen kulttuurisen kontekstin. Tämä todistusaineisto on tulkinnanvaraista, kuten Walsh muistuttaa, mutta jotta teksti olisi fiktiota, tarvitaan jokin kehys, joka asettaa tekstin fiktioksi myös lukiessa. (2007, 46.) Kehys tarkoittaa tässä siis ymmärrystä, joka tekstistä syntyy joko faktana tai fiktiona. Kehystä voisi siis hahmottaa porttina, jonka kautta tekstiä tulkitaan.

Tässä kohtaa relevanssi astuu peliin, toimien ikään kuin varmistimena, joka pyrkii luomaan koherenttia ymmärrystä esiyymmärryksen, tekstin ja lukijan välille. Vaikka Walsh käsittelee fiktiota, ei ole mielestäni syytä olettaa, etteikö tämä olisi näin myös faktan kohdalla: jokin kehys ja edeltävät tekstit ja ylipäättään tuttuus ovat yhtä lailla merkittävässä roolissa tosi-pohjaisen tekstin tunnistamisessa – oli se kertomusmuodossa tai ei. Konteksti ja esiyymmärrys siis luovat yhdessä puitteet fiktiolle tai faktalle, mutta tekstin tulee myös vastata tätä kontekstia, olla relevantti suhteessa siihen. Tämä tarkoittaa tekstiä kokonaisuutena, sekä muodon että sisällön puolta. Relevanssin kautta konteksti, muoto ja sisältö saatetaan siis harmoniaan.

---

⁵⁶ Kuten Kielitoimiston sanakirja mainitsee, yksi *relevanssin* merkityksistä on *merkitys* (Kielitoimiston sanakirja).

Toisessa yhteydessä Walsh toteaakin kokonaisnäkemykselleen johdonmukaisesti sekä muodon että sisällön olevan osa fiktion argumentaatiota ja kuuluvat sen retoriseen keinovaras-
toon (Lehtimäki 2008, 82). Näin ajateltuna muoto ja sisältö ovat kokonaisuuden kaksi keskeis-
tä osaa, jolloin kokonaisuus itsessään hahmottuu, ei vain jommankumman vaan molempien
kautta; tällöin muoto ja sisältö eivät ole erotettavissa toisistaan, vaan pikemmin osa hermeet-
tistä kokonaisuutta. Muotoa voidaan kuitenkin pitää keskeisenä elementtinä tekstin tunnista-
misessa faktaksi tai fiktioksi, mutta generiset tunnusmerkit ovat parhaimmillaan vain opastei-
ta diskurssin tunnistamiseen.

Tapa, jolla Walsh käsittelee fiktion havainnointia, onkin hyvin lähellä Ricoeurin
ajatusta tekstin ja lukijan maailman kohtaamisesta mimesiksen kolmiportaisessa mallissa. Ri-
coeurille mimesis ei ole esittämistä tai imitaatiota, vaan pikemminkin prosessi, hermeneuttinen
kehä, jossa tarina ja sen ymmärrys syntyy. Tämä tapahtuu erityisesti kolmiportaisen tasoilla
mimesis₂ ja mimesis₃ (1983, 52–73; katso myös Luku 2). Walshin mukaan Ricoeurin mimesis-
mallin voi kuitenkin nähdä toimivan eri tavoin faktan ja fiktion kohdalla. Walshin mukaan
mimesis fiktiossa ja faktassa eroaa niiden käsittelemän tiedon tasolla: jos fiktio rakentaa merki-
tyksensä kerronnassa, faktan kerronnalla on merkitystä myös kerronnan ulkopuolella. Ricoeu-
ria seuraten Walsh esittää, ettei mimesis ole toiminnan esittämistä, vaan toimintaa itsessään:
sitien mimesisissä on kyse eräässä mielessä juonellistamisesta. (Walsh 2007, 8; 49). Kertomi-
sen akti fiktiossa ei ole suora, vaan sen merkitys rakentuu itse aktissa. Tämä mimesiksen uu-
delleenmäärittely uudelleenasemoi tekstin suhteen sen kohteeseen, tai toisin sanoen esitetyn
suhteen esitykseen. Siirtymä mimesiksestä esityksenä (imitation) mimesikseen luovana toi-
mintana (configuration) kysyy eri kysymyksiä tekstin ja todellisuuden suhteesta: mimesiksen
vastaavuuden (correspondence) sijaan Ricoeurille keskeistä on koherenssi (coherence), joka
muuntuu Walshilla laajempaan merkitykseen relevanssina. Ricoeurin mimesis-mallin viimei-
nen porras, jossa lukijan ja tekstin maailma sulautuvat yhteen, on mahdollinen vain, mikäli
synteesin on mahdollista syntyä koherenssin ja relevanssin kautta.

Tässä kohden Walshin esittämän relevanssi-mallin voidaankin nähdä kiinnittyvän myös
siihen, mistä Ricoeur puhuu mimesis₁:nä, esiymmärryksenä. Ei voida ajatella, että relevanssia
voisi syntyä vain mikäli esiymmärrys ja tekstin tarjoama mimeettinen taso harmoniassa koh-
taavat. Näin ajateltuna relevanssia syntyisi vain, mikäli teksti vastaa esiymmärryksen tasolla
olevaa käsitystä siitä. Kuten Ricoeurille, myös Walshille kerronnan kautta toteutuva fiktio on
itsessään luova akti. Walshille se toimii eräänlaisena mielikuviuksellisen ja päättelyllisen mer-
kityksellistämisen prosessin harjoituksena. Hänen mukaansa harjoituksessa on kyse sekä mieliku-

vituksen käytöstä että kehittamisestä: fiktio on lukijalle siis ensinnäkin kerronnallisen ymmärryksen käyttämistä ja toiseksi tämän ymmärryksen kehittämistä. (Walsh 2007, 50–51).⁵⁷ Relevanssi toimii Ricoeurin mimesis-malliin nähden täydentävänä elementtinä, ja sen voi nähdä siltana mimesiksen kolmen tason välillä: lukija pyrkii maksimaaliseen relevanssiin suhteessa omaan esiymmärrykseensä sekä tekstin jälkeiseen jälkiymmärrykseen. Tätä konfiguraation prosessia voitaisiinkin hahmottaa perinteisen ja innovatiivisen kohtaamisena, jolloin luova ymmärrys pyrkii rakentamaan niiden välille siltaa relevanssin avulla.

Kiintoisaksi muodostuu Walshinkin mainitsema lukijan pyrkimys maksimaaliseen relevanssiin (2007, 28). Jos oletetaan, että lukija pyrkii luomaan jatkuvasti maksimaalista relevanssia ymmärryksensä ja tekstin välille, voiko se ohjata lukemaan tekstiä tietyllä tavalla? Voiko relevanssi siis rakentua myös virheellisen kehyksen päälle: eli ohjaako edellä tunnistettu konteksti ja kehys lukemaan tekstiä joko faktana tai fiktiona, vai onko se riippumaton siitä?

Ei-fiktio kohdalla mimesis konfigurointina (eli tekstin luoman vaikutelman ja lukijan esiymmärryksestä kumpuavan maailman yhteensovittaminen) toimii esityksenä siitä, kuinka kertomuksen merkitys rakentuu sen esittämän datan⁵⁸ pohjalle. Kuitenkin Walshin mukaan myös fiktio vaatii esiymmärrystä, se ei siis rakennu kuvitteellisen informaation tai datan kautta (2007, 49):

If mimesis as configuration, is the imposition of narrative significance upon given data in the case of nonfiction, it is not quite right to say that in the fictional case it is the case of imposition of narrative significance upon imaginary data. Fictional particulars, after all, are themselves generated in a reciprocal, dialectical relationship with the general framework of narrative understanding that they both depend on and produce.

Näin hahmotettuna fiktiokerronnan ongelma syntyy siinä, että sekin edellyttää esiymmärrystä – ollakseen ylipäättään ymmärrettävää. Onko fiktiolla ja ei-fiktiolla siis tässä mielessä edes eroa? Walshin käsittelyssä ne eivät tuntuisi eroavan radikaalisti toisistaan, vaan rakentavan molemmat merkityksensä vuorovaikutuksen kautta. Walshin ajatus nostaa esiin kuitenkin kiintoisan näkökulman fiktion ehdottaessaan, että (myös) fiktio punoo merkityksensä jo olemassa olevaan, vaikkei suoraan sitä kuvaisikaan. Näin fiktio punoutuu olemassa olevan päälle, joskin faktaan verrattuna mielikuvituksellisena kerroksena. Walshin ajatusta seuraten fiktio ja fakta

---

⁵⁷ Ricoeur tiivistää oman ajattelunsa seuraavasti: "My basic hypothesis, in this regard, is the following: the common feature of human experience, that which is marked, organized, and clarified by the act of storytelling in all its forms, is its temporal character" (Ricoeur 1991, 2).

⁵⁸ Walshin käyttämän termin "data", merkityksessä 'tieto', voisi ymmärtää myös osin Ricoeurin määrittelemänä esiymmärryksenä, sillä se ei itsessään esitä.

tuntuisivat näin merkityksen rakentumisen tasolla olevan hyvinkin lähellä toisiaan, jolloin kontekstin ja tekstin ympäröivien merkitys fiktion ja faktan määrittelyssä korostuu entisestään.

Walshille Ricoeurin mimesis-mallista olennaisin on sen keskimäinen porras, mimesis₂, konfiguraation taso⁵⁹, jolla Walsh näkee fiktion ja kerronnan ymmärryksen luovan aktin tapahtuvan. Mimesiksen ensimmäiseen ja viimeiseen portaaseen Walsh viittaa termillä ”conservative forces” näin implikoiden niiden nojaavan tuttuihin ja totuttuihin malleihin. Walsh toteaa: ”Fiction, apparently, is at the same time a vehicle of general truths and a perpetuator of commonplaces, stereotypes and prejudices.” (2007, 50) Walsh vaikuttaa siis ehdottavan, että toisaalta oma esiyymmärryksemme ja myöhemmin lukemista seuraava esiyymmärryksen ja tekstin yhteensovittaminen ohjaa tulkitsemaan tekstiä valmiiden mallien mukaan. (Emt. 49–51.) Muotoon perustuvat generiset luokittelut saattavatkin siis esiyymmärryksen ohella ohjata tulkitsemaan tekstiä tietyllä tavalla. On kuitenkin otettava huomioon, että median ja viestinnän maailmassa genremuodot muuttuvat jatkuvasti, eikä niistä ole liikkuvina kohteina täysin pitäviksi todisteiksi fiktion tai ei-fiktion tunnistamisessa. Siitä huolimatta lukija kohtaa tekstin aina jonkin valmiin kontekstin, luokittelun tai genreskeeman kautta, joka ohjaa tekstin tulkinnassa.

Lopulta kyse on siitä, että jokainen teksti luetaan kontekstissa ja myös asetetaan kontekstiin. Walshin relevanssimallin mukaan relevanssi ei rakennu luetun tekstin suhteen yksin tekstin sisäisellä tasolla (2007, 20). Näin tekstin relevanssi, suhteessa sen ulkopuoliseen ja muihin teksteihin, voi rakentua vasta jälkikäteen. Se voi siis rakentua vasta, kun teksti on asetettu yhteyteen sitä edeltävän, relevanssia rakentavan tiedon kanssa. Toisin sanoen tekstin relevanttiutta faktana tai fiktiona voidaan arvioida vasta kun nähdään, kuinka se asettuu ympäröivään kontekstiin. Näkisin kuitenkin, että tekstiä edeltävä konteksti on tekstin tulkinnalle aivan yhtä oleellinen, sillä se on portti tekstiin. Tekstin relevanssi voi toki määräytyä vain jälkikäteen, suhteessa luettuun, mutta myös lukutavan on oltava relevatti suhteessa tekstiin ja nivoutua siihen, kuinka lukija suhtautuu tekstiin ylipäätään. Tekstiä edeltävän kontekstin voisi nähdä määrittelevän sen, luetaanko tekstiä relevanttina ylipäätään ja missä suhteessa. Tässä yhdyin Edholmin näkemykseen tekstin kaksoisvalotuksen mahdottomuudesta; tekstiä ei voi lukea samaan aikaan faktana ja fiktiona (2012, 69). Lukija on siis ohjattu lukemaan teksti tietyllä tavalla, joka antaa suuntaviivat lukijan asenteeseen tekstiä kohtaan.

Walshin näkemykselle keskeistä onkin se, kuinka tekstin tarjoama informaatio suhteutuu lukijan omaan maailmaan ja käsitykseen; käytännössä se, millaista relevanssia teksti kantaa. Mikäli käyttöyhteys ja ympäristö yleensä tuovat tekstin esiin fiktiona tai faktana jo ennen sen

---

⁵⁹ Walsh käyttää termin configuration sijaan termiä transfiguration.

lukemista, voidaan olettaa, että tämä lukukehys tai tapa on keskeinen elementti siinä, kuinka lukija kohtaa tekstin. Ongelmana ei siis ehkä olekaan yksin tekstin itsensä faktuaalisuuden/fiktionaalisuuden tunnistaminen, vaan myös sen tulkintakehyksen ja -ympäristön tunnistaminen. Mikäli tätä tekstiin johdattavaa lukutapaa ei korjata, relevanssi korjaa sen automaattisesti, jos relevanssin muodostus ei joudu riittävän suureen ristiriitaan. Ympäristön ja kontekstin määräämän kehyksen kautta lukija kohtaa tekstin mahdollisen fiktionaalisuuden tai faktuaalisuuden jokseenkin selvänä jo ennen sen lukemista, jolloin tämän tiedon voidaan myös olettaa vaikuttavan lukijan kokemukseen ja ymmärrykseen tekstistä. Toisin sanoen merkitysjärjestelmä, tässä tapauksessa fakta tai fiktio, on selvä jo ennen kerronnan viestinnällistä toimintaa. Samalla ”taajuudella” oleminen on edellytys onnistuneelle viestinnälle. Tämä esiymmärrykseen perustuva kategorisointi, joka pohjustaa lukukokemuksen, voitaisiin Ricoeurin mimesis-mallissa asettaa mimesis₁:n tasolle. Tällöin fiktion/faktan määrittelyä ohjaisi kontekstisidonnainen esiymmärrys teksteistä; käytännössä siis samankaltaiset tekstit sekä niiden käyttöympäristöt sekä kyky tunnistaa teksti sen kontekstissa ja sen kautta.

Relevanssin kautta tarkasteltuna fiktio rakentuu siis yhtäläillä tekijän, tekstin kuin lukijan kautta, eikä tekstin fiktionaalisuuden määritelmä ole näin kiinni siitä, luoko fiktionaalisen viitekehyksen teksti vai sen tekijä. Loppujen lopuksi kuitenkin sekä fiktio että fakta kutsuvat meitä muuttamaan ja uskomaan ne todeksi retorisin keinoin jollakin tasolla, sillä erotuksella, että lukiessamme fiktiota fiktiona ja faktaa faktana *tiedämme* fiktion olevan sepitettä ja *uskomme* faktan olevan totta. Näin fiktion totuutta ei kuviteltuna totena voi kyseenalaistaa siinä missä faktan totuutta. Tämä on myös juuri se ero, joka erottaa faktan fiktiosta viestinnällisenä toimintana. Näin voidaan ehdottaa, että puhuttaessa faktasta kyseessä on informatiivinen akti siinä missä puhuttaessa fiktiosta näin ei välttämättä ole. Vaikka faktan ja fiktion rajaa ei voi yksin määrittää tekstin viestinnällisen statuksen mukaan, on se kuitenkin varsin pätevä argumentti, jos pohditaan eroa lukijan suhtautumisessa fiktio ja faktatekstiin. Kerronnan viestinnällisen roolin kautta voidaan tehdä ero fiktion ja faktan välillä: jos fiktio voi olla myös ei-viestinnällistä kerrontaa, on fakta puolestaan aina kerrottu viestinnällisessä merkityksessä, sillä se tähtää jonkin tiedon välittämiseen.

Tällä merkitysjärjestelmän erolla on suuri vaikutus siihen, kuinka lukija suhtautuu luke- maansa. Relevanssi ja mimesis-mallien tarjoama selitys faktan ja fiktion merkitysten rakentumisesta on kattava, mutta on otettava huomioon mahdollisuus, että relevanssi voi rakentua myös virheellisen informaation varaan. Tarkoitin tässä tilanteita, joissa sepitetyt ja fiktionaaliset tapahtumat esitetään ja myös otetaan faktana. Tämän tutkimuksen esimerkkitapaus Enkeli- Elisa on tästä selkeä osoitus. Tällöin kysymys faktasta ja fiktiosta muuntuu kysymykseksi us-

kottavuudesta. Mikä siis loi riittävän *uskottavuuden* Enkeli-Elisa teksteille? Selitystä voidaan hakea tavastamme ajatella ja havainnoida. Faktan ja fiktion hahmotus, kuten edellä monesti voidaan todeta, perustuu odotuksien ja kokemuksen yhteispeliin: odotukset vaikuttavat kokeemukseen ja kokemukset odotukseen.⁶⁰ Jos odotukset tekstiä kohtaan ovat kuitenkin väärät, voi myös kokemus olla ”väärä”.

Teen vielä pienen sivuaskeleen psykologian pariin, jotta voin hieman avata ymmärryksen mekanismeja. Samalla kykenen vielä hieman täydentämään kuvailua faktan ja fiktion merkitysten synnystä. Psykologi Daniel Kahnemanin mukaan ympäristömme hahmotusta ohjaa intuitiivinen ajattelu, joka tekee päätelmiä hyvinkin pienen todistusaineiston pohjalta. Kahnemanille intuitiivinen ajattelu on eräänlainen ”autopilotti”, joka ohjaa ymmärrystämme ja sen kautta suhtautumistamme ympäristöön ja sen tarjoamiin merkityksiin. Ja koska se toimii automaattisesti, sen tekemiä virhepäätelmiä on vaikea estää. (Kahneman 2012, 37–41.)

Kahneman tiivistää intuitiivisen ajattelun kirjainyhdistelmään WYSIATI, *what you see is all there is*. Tämä käytännössä toimii uskottavuusharhan määritelmänä: sisällön oletetaan vastaavan havaintoa. Intuitiivinen ajattelu ei Kahnemanin mukaan ota huomioon olemassa olevan todistusaineiston määrää tai laatua, vaan nojaa intuition ja vaikutelmien voimaan. Paradoksaalista kuitenkin on, että vähemmällä informaatiolla on aina helpompi muodostaa koherentti – ja myös relevantti – kertomus. Jokainen ylimääräinen palanen rikkoo eheän kokonaisuuden koherenssia. Kahneman toteaaakin, että saatavilla olevasta informaatiosta rakennetaan paras mahdollinen tarina, ja jos tarina on hyvä, se myös uskotaan. (Kahneman 2012, 105; 232–233.) Ainoastaan käsillä olevalla tiedolla voi siis ylipäätään olla merkitystä.⁶¹

---

⁶⁰ Ricoeurin esiyymmärrys *mimesis*₁:n tasolla ei suoranaisesti sisällä odotuksia, sillä Ricoeurin filosofia perustuu pitkälti tietoisesta kokemuksesta olemukseen. Tämä on kuitenkin eri kysymys, ja sitä ei ole mahdollista tämän tutkimuksen piirissä laajemmin käsitellä.

⁶¹ Tämän tutkimuksen tutkimusasetelman vuoksi Kahnemanin tutkimukseen ei ole mahdollista syventyä sillä syvyydellä, jota se vaatisi. Katson kuitenkin, että sen mainitseminen tässä yhteydessä on hyödyllistä, sillä se tarjoaa yhden uuden polun, jota media-ilmioiden rakentumista pohtiva tutkija voisi seurata.

Kahnemanin soveltaman mallin mukaan ajattelumme jakautuu nopeaan ja hitaaseen ajatteluun. Nopea ajattelu pohjaa tiedostamattomaan ja intuitiiviseen järjestelmään, joka kykenee lähes automaattisesti ja intuitiivisesti löytämään syy-yhteyksiä. Se perustuu opittuihin assosiaatioihin ja kykyihin, joita ihminen kartuttaa läpi elämän. Sen sijaan hitaan ajattelun järjestelmä perustuu keskittymiseen. Keskeytymättömyys on tälle ajattelun järjestelmälle olennaista, sillä se kohdistaa ajattelumme yhteen asiaan. Sen toiminta häiriintyy keskeytyksestä. Arkinen ajattelu toimii näiden molempien järjestelmien kautta, mutta kuitenkin niin, että ensimmäinen järjestelmä syötää tietoa jälkimmäiselle.

Kuten Kahneman huomauttaa, järjestelmien yhteispeli on useimmiten sujuvaa, ja molemmilla järjestelmillä on tehtävänsä. Nopea järjestelmä ei kuitenkaan ole virheetön, sillä se on hämättävissä, ja se saattaa päätyä virheratkaisuihin. Tällöin ensimmäisessä järjestelmässä luodut syy-seuraus-suhteet saattavat nousta ymmärrystä ohjaavaan asemaan. (Kahneman 2012, 29–36.) Tässä voi nähdä myös tiettyä analogiaa Ricoeurin *mimesis*-mallin ja erityisesti Walshin sovelluksen kanssa, jonka mukaan esiyymmärrys edeltää tulkintaa ja myös vaikuttaa siihen (Walsh 2001, 50).

Intuition käsitteen ottaminen mukaan avaa uusia polkuja faktan ja fiktion ymmärryksen mekanismien käsittämiseksi ja kuvaamiseksi. On kuitenkin muistettava, ettei faktaa tai fiktiota voi yksin määrittää tekstin tarjoaman informaation pohjalle rakentuvana, kuten Kahnemanin selitysmalli voisi nähdä pääpiirteissään esittävän. Se kuvailee, kuinka luomme relevanssia yksilötasolla tiettyjen ajattelumallien mukaan. Relevanssissa ja merkitysten rakentumisessa on kuitenkin kyse laajemmasta kokonaisuudesta, jossa lukija etsii vihjeitä tekstin faktuaalisuudesta/fiktionaalisuudesta myös tekstin ulkopuolelta, sen kontekstista, johon voidaan laskea niin kielellis-tekstuaaliset, paratekstuaaliset kuin sosiaalisetkin tekijät.⁶²

Viemällä tämä intuitiivisella havainnoinnilla varustettu mimesis-relevanssi-teoria kuvaamaan lukijan ja tekstin kohtaamista voidaan kuvailla kaksi hypoteettista lukumoodia. Ensimmäistä voisi luonnehtia luottavaiseksi. Se on lukemista ”ilman suojaa” tai intuitiivisesti, jolloin lukija olettaa tekstin olevan sitä miltä se näyttää: selkeästi fiktiona hahmottuva teksti luetaan fiktiona ja selkeästi faktaksi piirtyvä teksti faktana. Relevanssi rakentuu siis ympäröivän kontekstin mukaan. Voisi arvioida suurimman osan lukemisesta asettuvan tähän kategoriiaan. Tekstiä tai teosta edeltävät tekstit liu’uttavat lukijan tekstiin tietyn lukutavan kanssa ja teksti asettuu koherentiksi kokonaisuudeksi. Relevanssin suhteen lukija pyrkii suhteuttamaan lukemansa tekstin esiyymmärrykseensä mahdollisimman taloudellisesti ilman ristiriitaa sen fiktiivisyyden tai faktuaalisuuden suhteen.

Toinen moodi on varovainen, toisin sanoen lukemista ”suojat päällä”, jatkuvasti tiedostaen. Tällöin lukija tiedostaa tekstin mahdolliset rajatapaumaiset tai rajoja rikkovat piirteet liukuessaan tekstiin ja lukee tekstiä kyseenalaistaen ja hakien sille tarpeellista relevanssia, jota se ei itsessään tarjoa. Tällaisessa tilanteessa tekstin lukeminen on kyseenalaistamista ja sopivan tulkinnan etsimistä. Joidenkin rajatapausten kohdalla, kuten monissa tekijän ja kertojan sekoitavissa romaaneissa, tämä voi olla tarkoituksellinen rakenne, mutta yhtä lailla kyse voi olla tapauksista, joissa tekstin ja sen kontekstin välinen ristiriita saa lukijan valppaaksi. Relevanssin suhteen muodostuva ristiriita voi myös olla yksi mahdollinen tekijä, joka ohjaa lukijaa olemaan valppaampi lukemaansa kohtaan.

En kuitenkaan pitäisi näitä hypoteettisia lukemisen moodeja vastakkaisina, vaan pikemminkin rinnakkaisina ja limittäisinä, eräänlaisen asteikon ääripäinä. Molemmat pyrkivät luomaan tekstin mahdollisimman relevanttiin valoon, käytännössä ymmärtämään sen oikein. Ei

---

Kahnemanin luoman psykologisen mallin soveltaminen laajemmin faktan ja fiktion ymmärrystä koskevaan tutkimukseen vaikuttaisi myös kiinnostavalta monitieteellistä jatkotutkimusta ajatellen.

⁶² En käytä tässä yhteydessä mielelläni kirjallisuudentutkimuksen yksityiskohtaista käsitteistöä vaan luen kaikki lukijan kohtaamat kielellis-tekstuaaliset ja paratekstuaaliset fiktiivisyyden/faktuaalisuuden indikaattorit kontekstin alle.

siis ole oletettavaa, että lukija kohtaisi tekstin puhtaasti kummankaan lukutavan kautta, vaan pikemmin kyse on niiden välimuodosta, jossa molemmat puolet vaihtelevat. Molemmat moodit pyrkivät luomaan lukemalleen maksimaalisen relevanssin.

Kysymys faktan ja fiktion erottamisesta nivoutuu siis tekijöiden, lukijoiden ja tekstien moninaisiin kohtaamisiin. Ei ole olemassa yksiselitteistä säännöstöä, jonka mukaan lukemaansa tulisi tulkita joko faktana tai fiktiona. Jos oletetaan, että lukijalla on kuitenkin pyrkimys relevantin merkitysten luomiseen lukemalleen omassa sosiaalis-kulttuurillisessa viitekehksessään, on kysymys faktan ja fiktion erottamisesta olennainen. Oikeassa kontekstissa fiktiokin voi olla relevanttia faktana. Se, kuinka lukija lukemansa tekstin kohtaa, puolestaan vaikuttaa siihen, kuinka hän sen tarjoamaan informaatioon suhtautuu: kuten Enkeli-Elisan tapauksen käsittelyn kohdalla tullaan näkemään, lukijoiden suhtautuminen lukemaansa totena heijastuu suoraan toimintaan ja aktiivisuuteen verkossa.

6. TAPAUS ENKELI-ELISA

6.1 ENKELI-ELISAN VAIHEET

Ennen siirtymistä aineiston käsittelyyn on tarpeen tehdä lyhyt yhteenveto siitä, mistä Enkeli-Elisassa oikeastaan oli kyse ja kuinka tapaus kaikinensa eteni. Käyn seuraavassa lyhyesti läpi tapauksen taustaa selittävän tarinan *Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen* jutun ja muun aineiston perusteella. Tarinan esittelyn ohessa kertaan keskeiset tapahtumat, kertojat ja käänteet, jotka vaikuttivat tapaus Enkeli-Elisan kulkuun ja hahmottumiseen myös mediassa.

Enkeli-Elisa-projektin taustalta löytyy tarina, jota oikeastaan kaikki Elisasta uutisoineet mediat toistivat. Tarina kertoo Elisasta, joka oli koulukiusattu tyttö ja kotoisin ilmeisestikin Uudeltamaalta. Koulukiusaaminen oli rankkaa ja väkivaltaista, ja lopulta se ajoi Elisan tekemään itsemurhan 7.2.2011, vain 15-vuotiaana. Elisan vanhemmille koulukiusaaminen paljastui vasta Elisan kuoleman jälkeen tämän päiväkirjamerkinnöistä. Sattumalta Elisan isä Miksu oli itsekin ollut koulukiusaaja. Näin Miksu joutui Elisan kautta kohtaamaan myös oman menneisyytensä kiusaajana. Sattuman kautta yhteinen tuttava johdatti Miksun kohtaamaan entisen kiusattunsa, omakustannekirjailija Minttu Vettenterän, Enkeli-Elisa -kirjan ja -blogien kirjoittajan. Pian tämän jälkeen syntyi idea Elisan tarinan jakamisesta ja julkaisemisesta. Elisan isän

ideasta ja pyynnöstä Vettenterä ryhtyi kirjoittamaan osin fiktiivistä kirjaa, joka pohjautuu Elisän päiväkirjoihin. Näitä kirjoituksia julkaistiin myös minttis.com-blogissa. Elisän oikea henkilöllisyys oli kuitenkin päätetty pitää salassa. Samalla myös Elisän vanhemmat, Miksu ja Riikka, alkoivat pitää nettipäiväkirjamuotoista blogia syksyllä 2011. Näistä blogeista Enkeli-Elisa ilmiönä sai alkunsa, ja niiden pohjalle rakentuu myös Vettenterän kirjoittama *Jonakin päivänä kaduttaa* -kirja.

Laajempaa huomiota Elisa alkoi kerätä sosiaalisen median kautta. Näkyvyyttä Elisalle toi aluksi joulukuussa 2011 perustettu Facebook-ryhmä, joka ohjasi myös sosiaalisen median käyttäjiä Elisa-blogeihin. Juuri sosiaalisen median liikehdintä ja siellä saavutettu suosio nostatti kiinnostusta Enkeli-Elisaan myös perinteisten medioiden parissa, minkä seurauksena Elisän tarina alkoi levitä. Alkuvuoden 2012 aikana useat mediat uutisoivat Elisän tapauksesta ja toivat toiminnallaan lisää seuraajia Elisän Facebook-ryhmälle ja blogeille. Myös Elisän tapauksen ympärille rakennettu koulukiusaamista vastustava *Ei Kiusata Ry.* keräsi toiminnalleen julkisuudesta tunnettuja tukijoita.

Internetin keskustelupalstoilla kuitenkin nousi esiin epäilyksiä Elisasta kerrottua tarinaa kohtaan. Erityisesti keskustelua käytiin vauva.fi:n keskustelupalstoilla. Ensimmäiset epäilykset Enkeli-Elisan uskottavuudesta tuotiin esiin jo syksyllä 2011 kaksplus.fi:ssä – siis hyvin pian ensimmäisten blogien ilmestymisen jälkeen. Tämä oli lähes vuosi ennen tapauksen saamaa laajempaa mediahuomiota.⁶³ Tapaukseen skeptisesti suhtautuneet lukijat keräsivät vauva.fi:n keskustelupalstalle todistusaineistoa⁶⁴, joka mainitaan myös Anu Silfverbergin ja Hanna Nikkasen kirjoittamassa jutussa *Uskomaton murhenäytelmä Helsingin Sanomien Kuukausiliitteessä* heinäkuussa 2012. Vaikka verkkofoorumeilla yleensä löytyy keskusteluketju kyseenalaistamaan ilmiön kuin ilmiön, oli epäilyissä tällä kertaa perää. Silfverbergin ja Nikkasen juttu tutki keskustelupalstoilla esitettyjä väitteitä Elisän valheellisuudesta. Jutussa nojattiin paitsi Elisa-blogien kertomusten epäloogisuuksiin myös ulkopuolisen kielentutkijan analyysiin, joka paljasti ilmiselviä yhtäläisyyksiä Elisän vanhempien ja Vettenterän blogien tyylien välillä. Myös kuolintilastot osoittivat, ettei tämän ikäistä Elisa-nimistä tyttöä ollut ollut olemassa. Jutun nostattaman kohun seurauksena myös poliisi otti tapauksen esitutkintaan, ja kuulusteluissa Vettenterä myönsi, että hän oli kirjoittanut vanhempien blogeja, mutta piti kuitenkin edelleen kiinni henkilöiden ja tapahtumien todenperäisyydestä.

---

⁶³ <http://kaksplus.fi/keskustelu/plussalaiset/mitas-nyt/2025075-olen-koko-paivan-lukenut-tota-elisa-blogia-ja-mietin/>. Katsottu 15.5.2013.

⁶⁴ Enkeli-Elisaa voimakkaasti kyseenalaistavia kommentteja löytyy esimerkiksi seuraavasta keskusteluketjusta: http://www.vauva.fi/keskustelu/1548724/ketju/enkelielisa_blogi. Katsottu 15.5.2013.

Elisan tapauksesta tekee mielenkiintoisen erityisesti tapa, jolla fakta- ja fiktioidiskurssit kietoutuvat, kerrostuvat ja sekoittuvat. Vettenterä piti kertomuksensa statuksen fakta-fiktio-akselilla aluksi hämäränä, mutta alkoi pian vahvistaa olettamuksia siitä, että tarina perustuu tositahtumiin. Lopulta hän päätyi vahvistamaan koko tarinan olevan totta, ja median uutisoitua aiheesta se ei enää muuta ollutkaan. Elisan tarinassa fiktio perustui aluksi faktaan ja lopulta fakta olikin fiktiota. Nykyisen tiedon valossa tapauksen taustalla ei ollut todistettavia tositahtumia, ja Enkeli-Elisa oli siis lopulta huijaus, jollaiseksi se myös mediassa myöhemmin tuomittiin. Jälkiviisaan sanoin Enkeli-Elisa oli siis fiktiota, jota luettiin faktana. Oleellista on kuitenkin pohtia, kuinka ja kenen toimesta tällaiset lukutavat ja tulkinnat tapauksesta syntyivät ja mitkä tekijät niihin vaikuttivat?

Selkeyttääkseni tapauksen käsittelyä olen laatinut seuraavalta sivulta löytyvän kaavion (kuvio 2), jossa keskeisimmät tapahtumat on esitetty kronologisessa järjestyksessä. Kuvio ei ole kaikenkattava, mutta sen tarkoituksena on havainnollistaa, kuinka Enkeli-Elisa kasvoi pienen piirin tiedossa olleista blogeista sosiaalisen median palvelujen avulla perinteisen median kiinnostuksen kohteeksi.

Kuviota tarkastellessa on hyvä pitää mielessä, ettei Enkeli-Elisan tapaus ollut tapahtumahetkellä sanan varsinaisessa merkityksessä tarina tai kertomus. Aktuaalisella tapahtumahetkellä ei ollut tietoa siitä, mihin suuntaan tapahtumat kehittyisivät. Tarinalla ei siis ollut loppua. Elisan päiväkirjojen kertomus voidaan toki erottaa tästä tapahtumakokonaisuudesta, sillä päiväkirjojen tapahtumat sijoittuvat ajallisesti koko ilmiötä edeltäneelle ajalle, ja päiväkirjojen jatkokertomusmaisesti edennyt kerronta aktina tapahtui minttis.com-blogissa ennen laajempaa mediahuomiota. Tarinana tai kertomuksena Elisa alkoi elää vasta, kun siitä piti kertoa muille. Tällöin tapahtumille oli annettava jokin merkitys tai syy-seuraussuhde ymmärryksen selkeyttämiseksi. Elisa-ilmiössä oli toki kaikki hyvän tarinan ainekset: tragediaa, kuolemaa ja sovitusta. Kuitenkin vasta mediahuomio toi Elisan ilmiönä kehyskertomuksineen esiin eheän tarinamaisena. Tämä kertomuksen eheys ja eräänlainen täydellisyys, kuten jutun nimi *Uskoton murhenäytelmä* vihjaa, lienee ollut Silfverbergille ja Nikkaselle yksi kimmoke lisää, joka sai heidät kyseenalaistamaan Elisan tapauksen.

KUVIO 2: TAPAU S ENKELI-ELISAN KESKEISET TAPAHTUMAT, KUTEN ON KERROTTU TAPAHTUNEEN

	Helmi kuu 2012	
	– Elisan Facebook-ryhmällä 5000 tykkääjää	
	– 6.2. viimeinen Vettenterä julkaisema Elisan päiväkirjamerkintä.	
	– 13.2. äidin viimeinen blogimerkintä	
	– <i>Ilkka</i> uutisoi Duudsonien ryhtyneen koulukiusaamisen vastaiseen työhön Enkeli-Elisan sivuilla.	
		Huhtikuu 2012
		– 17.4. Enkeli-Elisa YLE:n <i>Akuu tissa</i>
		Heinä kuu 2012
		– <i>Helsingin Sanomien Kuu-kausijiliteen</i> juttu Enkeli-Elisasta esittää todisteet, jotka kyseenalaistavat koko tarinan
Enkeli-Elisan (1996-2011) elämän väitettä n päättyneen 7.2.2011	Joulukuu 2011	
	– Enkeli-Elisan Facebook ryhmä perustetaan	
		Syys kuu 2011
		– Elisan isä Miksu ottaa yhteyttä Minttu Vettenterään.
		– 24.8.2011 perustetaan blogi, jonka kirjoittaja Elisan isä on.
		– 26.8.2011 Vettenterä julkaisee ensimmäisen otteen Elisan päiväkirjasta
		– 6.9.2011 Elisan äidin ensimmäinen blogaus.
		Tammikuu 2012
		– <i>Kaleva</i> uutisoi ensimmäisenä Enkeli-Elisasta
		Maaliskuu 2012
		– 7.3. Enkeli-Elisasta kertovat mtv.fi ja iltasano-mat.fi sekä MTV3:n <i>45 minuuttia</i> -ohjelma
		– 8.3. Iltalehti.fi:n juttu Elisasta
		– Elisan Facebook-ryhmän seuraajien määrä uutisoimnin jälkeen 30 000.
		– 23.3. Vettenterä kertoo blogissaan, että Enkeli-Elisan päiväkirjamerkinnät loppuvat; Enkeli-Elisa Ylen uutisissa
		– 24.3. Miksun viimeinen blogimerkintä
		– <i>Ei kiusata Ry.</i> perustetaan
		– <i>Hevisaarus</i> -yhtye lähtee mukaan koulukiusaamisen vastaiseen toimintaan
		Toukokuu 2012
		– <i>Jonakin päivänä kaduttua</i> -kirja ilmestyy
		– 17.5. <i>Poiisi</i> -tv käsittelee Enkeli-Elisaa
		– 19.5. <i>Ilta lehti</i> julkaisee laajan jutun Enkeli-Elisasta. 27.5. Iltalehti.fi:ssä julkaistaan tästä lyhennetty versio.

2012

6.2 TUTKIMUSAINEISTON ESITTELY

Koska Enkeli-Elisa ilmiönä jatkui varsin pitkään ja levisi verkosta perinteiseen ja sähköiseen mediaan, löytyy sitä käsittelevää aineistoa paljon. Näin ollen joudun tekemään aineiston suhteen selkeän ja mittavan rajauksen. Aluksi tarkoituksenani oli tarkastella Elisa-ilmiötä erilaisien luokittelujen kautta ja lähestyä faktan ja fiktion rajaa erikseen kerronnan, lajityypin, referentiaalisuuden, tekijyyden, kontekstin ja lukutavan kautta. Aineiston ja teorian läpikäymisen tuloksena olen kuitenkin joutunut toteamaan, ettei aihetta ole mielekästä lähteä tulkitsemaan tai analysoimaan tällä tavoin, yksittäisiä tekijöitä toisistaan erotellen. Se aiheuttaisi päällekkäisyyttä erityisesti aineistoesimerkkien suhteen, sillä vaikkapa referentiaalisuus ja intertekstuaalisuus kietoutuvat yhteen tilanteissa, joissa esimerkiksi Vettenterä viittaa Miksun blogeihin. Näin olen päätenyt rajaamaan tutkimusalueeni kolmeen kerrokseen, joiden kautta pystyn tarkastelemaan näitä kerroksia kokonaisuuksina ja suhteessa toisiinsa. Esittelen seuraavassa luvussa tarkemmin nämä kerrokset ja kuvaan, kuinka ne toimivat analyysini pohjana.

Aineiston valinnan suhteen tutkimuksen keskeisimpänä päämääränä on keskittyä teksteihin ja tekijöihin, jotka selittävät Enkeli-Elisan tulkitsemista faktaksi tai fiktioksi. Ensimmäiseksi aineisto onkin mielekästä rajata erityisesti Enkeli-Elisan tarinaa rakentaviin juttuihin, jolloin aikajänne alkaa blogien perustamisesta ja päättyy *Kuukausiliitteen* jutun julkistamiseen, heinäkuun 2012 alkuun. Oma analyysini ei siis ulotu Enkeli-Elisa-tapauksen jälkipyykkiin, joka velloi mediassa vielä alkusyksystä 2012.

Keskeiseksi ongelmaksi aineiston suhteen oli muodostua se, että tapauksen saaman julkisuuden myötä Vettenterä poisti internetistä kaikki blogit sekä lakkautti Facebook-ryhmän.⁶⁵ Blogi-aineistot, joita kertyy paljon, sain kuitenkin käyttööni *Kuukausiliitteen* jutun kirjoittaneilta Anu Silfverbergiltä ja Hanna Nikkaselta. Blogiaineistojen lisäksi käytössäni on Enkeli-Elisan Facebook-sivustosta kattava 42 sivun pdf-kooste, joka sisältää ainoastaan päivitykset ilman kommentteja. Elisan Facebook-ryhmä tuntui tosin toimineen lähinnä Elisan seuraajia koonneena ja informoineen ryhmänä sekä koulukiusaamisen vastustajien foorumina.⁶⁶ Tutkimukselle se toimii kuitenkin taustatukena, sillä Facebook-sivuille on linkitetty suurin osa Elisan maininneista lehtijutuista.

---

⁶⁵ Sittemmin Vettenterä on palannut blogosfääriin ja jälleen ylläpitää jossainkautana.net-verkkotunnusta, joka oli keskeinen myös Enkeli-Elisan tapauksessa. Osoite Minttis.com ohjaa nyt Vettenterän henkilökohtaiseen blogiin osoitteessa jossain.vuodatus.net.

⁶⁶ Elisa-Facebook-ryhmä nosti esille Enkeli-Elisan lisäksi Vettenterän perustaman *Ei Kiusata Ry*:n toimintaa, joka syntyi Enkeli-Elisa ilmiön oheistuotteena.

Vauva.fi:n keskustelufoorumeita ei ollut mahdollista ottaa mukaan tähän tutkimukseen, vaikka ne ovatkin tapauksesta käydyn keskustelun kannalta mielenkiintoisia, sillä kuten edellä mainittiin, juuri vauva.fi:n forumeilla käytiin aktiivisesti keskusteluja Enkeli-Elisan aitoudesta. Enkeli-Elisasta käyty keskustelu internetin keskustelupalstoilla toimii tässä tutkimuksessa taustoitavana aineistona, mutta niiden systemaattiseen tarkasteluun tutkimuksen koko ei anna mahdollisuutta. Näin ne rajautuvat varsinaisen tarkastelun ulkopuolelle.

Koska tutkimuksen ote aineistoon on pääosin laadullinen, on tärkeää lähestyä aineistoa jokseenkin systemaattisesti. Edellä, kuviossa 2 (s. 62), olen tehnyt kronologisen esityksen keskeisistä tapahtumista, joita Enkeli-Elisa ilmiönä on kohdannut, ja se toimii yleiskarttana tutkimuksen kannalta oleelliseen aineistoon. Tutkimukselle keskeisiksi teksteiksi ja sisällöiksi voidaan laskea kaikki ”Enkeli-Elisan nimissä” tuotettu aineisto. Näihin lasken Minttu Vettenterän minttis.com- blogin (18.5.2012 asti)⁶⁷, jossa julkaistiin Elisan päiväkirjat, Elisan vanhempien nimissä pidetyt blogit (välillä 24.8.2011–24.3.2012), sekä Enkeli-Elisan Facebook-ryhmän sivut (heinäkuuhun 2012 asti).

Lisäksi on vielä Vettenterän kirjoittama, toukokuussa julkaistu Elisa-kirja *Jonakin päivänä kaduttaa*. Vaikka kaunokirjallisiin teoksiin ei, tositapahtumiin perustuva fiktio mukaan lukien, liity samanlaista totuusvaatimusta kuin vaikkapa journalismiin, rakentui kirja Enkeli-Elisa-ilmiön kontekstissa. Tämän vuoksi sen fiktio-statuksen määrittäminen kytkeytyy pitkälti muun Elisan-aineiston ympärille siitäkkin huolimatta, että kirjan kansilehdellä on teksti ”Tarina on fiktiivinen, mutta ihmiset ja tapahtumat totta”. Kirja myös rakentuu osin blogeissa julkaistujen tekstien varaan: Elisan vanhempien Miksun ja Riikan blogimerkinnät sekä Vettenterän blogissa julkaistut Elisan päiväkirja -kirjoitukset löytyvät kirjan tarinasta. Lisäksi kirjan kertoja identifioituu Miksuksi. Kirjaa on siis vaikea myös muotonsa puolesta pitää Elisa-ilmiöstä irrallisena, ja pitäisinkin sitä pikemmin blogien teksteistä hiottuna ja yhtenäiseksi tarinaksi koostettuna teoksena. Se on eräällä lailla blogien pääteipiste, joka kertoo oman ja blogien syntytarinan kirjan muodossa. Vaikka en tule tarkemmin analysoimaan kirjaa, liittyy se kuitenkin Enkeli-Elisa-ilmiöön sekä sen rakentumiseen, joten sitä ei voi sivuuttaa aivan täysin puhuttaessa Elisan merkityksistä. Käsittelen kirjaa oleellisin osin muun aineiston yhteydessä.

Enkeli-Elisan nimissä tuotetun aineiston lisäksi otan tarkasteluun median tuottamat Enkeli-Elisa -jutut ajalta ennen Elisan todenperäisyyden paljastumista *Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen* jutussa. Mediassa tapaus nousi uutisotsikkoihin erityisesti maaliskuussa 2012, mutta muuten sitä käsiteltiin yllättävän vähän – ainakin jos tapauksen saaman julkisuuden suhteuttaa

---

⁶⁷ Käytössäni oleva blogiaineisto päättyy tähän päivämäärään.

paljastumista seuranneeseen kohuun. Näistä mediaesityksistä lähempään tarkasteluun olen valinnut kolme Elisasta kirjoitettua uutista: 7.3.2012 mtv3.fi:ssä ja iltasanomat.fi:ssä sekä 8.3.2012 [Iltalehti.fi](http://iltalehti.fi):ssä.⁶⁸

Jutut lähtivät leviämään edellä mainitusta, toimittaja Siina Revon kirjoittamasta mtv3.fi:n uutisesta, joka toimi myös puffauksena saman illan *45 minuuttia* -ohjelmalle, jossa Enkeli-Elisaa ensimmäisen kerran käsiteltiin televisiossa. Toimittaja Siina Repo oli toimittajana myös *45 minuuttia* -ohjelman Enkeli-Elisa jutussa. Maaliskuun alku vaikuttaakin olevan eräänlainen käännekohta Elisa-ilmiossa: iltapäivälehtien ja television huomion kautta Elisasta ei enää voinut puhua yksin netti-ilmionä, sillä se levisi laajan yleisön tietoisuuteen perinteisen median kautta.

Elisan Facebook-ryhmässä mainituista jutuista jätän tarkemman analyysin ulkopuolelle [Iltalehdessä](http://iltalehti.fi) 19.5.2012 ilmestyneen jutun, *Kuoliaaksi kiusattu Elisa* ja siitä 27.5. ilmestyneen lyhennetyin verkkoversion, sillä ne lähinnä uudelleenlämmittivät Elisan tarinaa *Jonakin päivänä kaduttaa* -kirjan julkaisun yhteydessä.⁶⁹ Rajaan aineiston ulkopuolelle myös kaikki muut Elisa-kirjan julkaisemista käsittelevät jutut.

Internetin ja lehtijuttujen lisäksi tarkastelen niitä neljää televisiojuttua, joissa Enkeli-Elisaa käsiteltiin. Näistä tarkemman sisällönanalyysin teen MTV3:n *45 minuuttia* -ohjelmasta (7.3.2012), sillä siinä Elisaa käsiteltiin ensimmäisen kerran televisiossa.⁷⁰ Vertailukohtaa haen kolmesta muusta Elisaa käsitelleestä ohjelmasta: Ylen *Uutiset* (23.3.2012), Ylen *Akuutti* (17.4.2012) ja *Poliisi-tv* (17.5.2012).⁷¹ Jutuissa kiinnostavaa on erityisesti se, kuinka Elisan nimissä tuotettu totuus tuodaan toimitetussa sisällössä esiin kolmannen osapuolen kertomana tositarinana ilman minkäänlaista kehystystä tai kyseenalaistusta. Tv-juttujen kuvitukset tuntuvat pikemminkin kehittäneen ja vahvistaneen Enkeli-Elisan totuudellisuutta fiktiomaisten kuvitusten ja päiväkirjaa lukevan kertojanäänän kautta.

---

⁶⁸ Mainitut jutut (mtv3.fi, iltasanomat.fi ja iltalehti.fi) löytyvät lopun liitteistä *Kalevassa* julkaistun Elisa-jutun ohella. Kts. Liitteet 1–4.

⁶⁹ http://www.iltalehti.fi/perhe/2012052515577986_pr.shtml, katsottu 10.12.2013.

⁷⁰ Olen liittänyt tekemäni litteroinnin ohjelmasta lopun liitteisiin. Kts. Liite 5.

⁷¹ Kaikki mainitut Ylen ohjelmat löytyvät Elävästä arkistosta: http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/tapaus_enkeli-elisa_81309.html#media=81308. MTV3:n juttu katsottavissa Katsomossa: <http://www.katsomo.fi/?progId=111859&itemId=44910>. Katsottu 24.11.2013.

7. FAKTAN JA FIKTION RAJAPINNAT: ENKELI-ELISAN KOLME KERROSTA

Faktan ja fiktion rajaa Enkeli-Elisan tapauksessa voidaan lähestyä monella tavalla. Tälle tutkimukselle oleellista on kuitenkin havainnoida, millaisen vaikutelman Elisan tarina luo: missä kohtaa Elisa hahmottuu uskottavana, missä fiktiivisenä, missä täytenä valheena? Enkeli-Elisan kohdalla oleellista on erityisesti, kuinka uskottavuus kehittyy ja muuntuu esityksissä. Jos lähtökohdaksi otetaan edellä tarkasteltu relevanssiin nojaava näkemys faktasta ja fiktiosta, voidaan todeta, että faktaa tai fiktiota ei kyetä määrittelemään yksittäisten ominaisuuksien kautta. Enkeli-Elisan tapauksenkin kohdalla on perustellumpaa lähteä tarkastelemaan faktuaalisten ja fiktionaalisten ominaisuuksien roolia kokonaisuudessa, sillä nähdäkseni fakta ja fiktio määrittyvät pikemminkin kumuloituvien kuin yksittäisten tekijöiden kautta. Jaan tarkasteluni osiin erittelemällä kolme kerrostumaa Enkeli-Elisan tarinasta. Kerrostumien kautta Enkeli-Elisan tapausta päästään tarkastelemaan eritellympien ja hallittavampien kokonaisuuksien kautta. Käytän termiä *kerrostuma*, sillä Enkeli-Elisan tapauksen tarkastelussa on oleellista ottaa huomioon eri esitysten vaikutukset kontekstin muotoutumiseen. Erillään tarkasteltuna kerrostumista voitaisiinkin yhtä hyvin puhua konteksteina, mutta tällöin tapauksessa havaittava kontekstin evolutiivisuus jäisi huomiotta. Fiktio ei muutu faktaksi tai fakta fiktioksi yhtäkkiä. Lukijalta molempien ymmärtäminen edellyttää aluksi kontekstin tunnistamista.

Lähtökohtana jaottelulle on se, että Enkeli-Elisan tapauksen kolme kerrostumaa tuovat kukin tarinaan jotain uutta ja rakentavat sen kontekstin osin uudelleen. Kerrokset kuitenkin asettuvat päällekkäin ja limittäin, mikä tarkoittaa sitä, etteivät niiden rajat ole absoluuttisia, ja jokainen kerros jatkaa elämäänsä seuraavan kerroksen rinnalla. Oleellista on myös se, että jokaisessa kerrostumassa vaihtuu keskeinen mediaväline ja sen mukana kertoja. Jokainen kerrostuma tuo tarinalle uuden päätepisteen. Näiden uudelleenkerrotojen kautta Elisan merkitykset rakentuivat uudelleen ja tässä tapauksessa vahvistuivat. Fokaalipisteinä ja omina kerroksinaan tarkastelen ensin sosiaalista mediaa, sitten perinteisiä tiedotusvälineitä ja lopulta lyhyesti *Kuusikausiliihteen* juttua, joka käänsi koko asetelman ylösalaisin. Näistä jokainen kertoi osin saman, osin eri tarinan Elisasta. Välineen, kontekstin ja keskeisen kertojan muuttuessa myös faktan ja fiktion dynamiikka muuttui. Muutosta voikin hahmottaa esimerkiksi kertojien hierarkian kautta. Kerrosten erillisestä tarkastelusta huolimatta on pidettävä mielessä, että yhtä lailla kun kerrosten voi nähdä olevan omia kertomuksiaan, voi kerrosten nähdä rakentavan myös yhtä, jatkuvaa ja kehittyvää kertomusta, jossa kerrokset kasautuvat, kertojat vaihtuvat ja jatkavat ker-

tomusta aina edellisen kerrostuman päälle. Lopulta kyse ei siis ole kerrosten tai kertomusten määrästä vaan ainoastaan päivittyvästä informaatiosta.

Näin uudelleen konstruoituna Enkeli-Elisaa ei ehkä voi perinteisessä mielessä pitää tarinana. Pikemminkin kyse on median kierrätyksen kautta rakentuvasta ilmiöstä, joka kuvaa hyvin nykymedian toimintaa; päivittyvä uusi informaatio peittää aina osan vanhasta alleen ja päivittää vanhaa informaatiota. Kirjallisuudentutkimuksen käsitteistöä *palimpsesti* kuvaakin hyvin Elisan tarinan kerroksia: uusin kerros peittää aina jotain ja samalla lisää jotain tarinaan. Näiden kerrostumien kautta voidaan hahmottaa Enkeli-Elisan kolme kontekstuaalista kehystä, joissa kussakin Enkeli-Elisan merkitykset myös suhteessa faktaan ja fiktion rakentuvat ainakin osin uudelleen.

Kerrosmallin pohjana pidän Ricoeurin kolmiportaista mimesis-mallia. Sitä seuraten voidaan ajatella, että jokainen kerros vaikuttaa seuraavan kerroksen esiyymmärykseen mimesis₁:n tasolla; siihen kuinka tapahtumat ja tarina hahmottuvat uudelleen. Jokainen kerros toimii siis edellisen uudelleenluentana. Myös Walshille keskeinen mimesis₂ on oleellinen tutkimuksessani. Sen kautta uuden tiedon luoma vaikutelma asetetaan suhteeseen esiyymmäryksen muodostaman käsityksen kanssa. Vaikka mimesis₂ on luovaa, intuitiivis-mielikuvituksellista järjestyksen luomista ja havaitsemista, voidaan kyseenalaistaa, kuinka usein kykenemme muuttamaan kertomuksen merkityksineen, mikäli kertomuksen järjestys on jo esiyymmäryksen tasolla asetettu. Tämä on myös yksi keskeinen tarkastelukulma, joka on syytä ottaa huomioon Elisa-aineistoa tarkastellessa. Esiyymmärrys voi siis periaatteessa sanella, kuinka relevanssin kautta rakentuva ymmärrys kykenee näkemään asiat lukuisista toisensuuntaisista vihjeistä huolimatta. Tähän viittaa myös Walsh käyttäessään termiä ”conservative forces” mimesiksen ensimmäisestä ja viimeisestä tasosta. Mimesis₃:n tasolla tapahtumat palautetaan tilaan, jossa niiden merkitys on stabiili. Järjestys on asetettu ja tekstin ja lukijan maailmat ovat kohdanneet, jolloin uuden tiedon omaksuminen kokonaisuuden osaksi on jälleen mahdollista. Relevanssin rakentaminen ja mimesiksen kolmiportainen malli siis nivoutuvat näin toisiinsa. Vaikka mimesiksen mallissa voidaan erottaa kolme vaihetta, on prosessi syytä ymmärtää relevanssin rakentumisen tavoin jatkuvana; jatkuvana työskentelynä, joka tähtää mahdollisimman koherentin tiedon jäsennyksen ja ymmärryksen syntymiseen. (Kts. Ricoeur 1983, 52–73; Walsh 2007, 49–51.)

Tässä tehty jako on puhtaasti käsitteellinen ja tehty tulevan analyysin jäsentämiseksi. Se palvelee tutkimuksen lähtökohtia, sillä tekstin faktuaalisuus ja fiktionaalisuus lopulta määrittävät kokonaisuuden, eivät yksittäisten ominaisuuksien kautta. Jokainen kerros kuitenkin korostaa tiettyjä piirteitä tarinasta ja sen todistusaineistosta. Tekstuaalisten kerrostumien rinnalla on

tärkeää nostaa esiin myös Elisan ympärille rakentunut yleisö. Sillä oli myös merkittävä rooli Elisan faktuaalisen – ja myös fiktionaalisen – tulkintakehyksen rakentamisessa. Jokainen kerrostuma, joka Elisan tarinaan rakentui, muovasi myös uudelleen Enkeli-Elisan tarinan kokoa-maa yleisöä ja vaikutti näin siihen suhteeseen, joka Elisan ja yleisön välille rakentui. Sitoutu-neen yleisön, josta voisi tässä puhua myös jonkinlaisena yhteisönä (erityisesti verkossa), tuki oli tässäkin tapauksessa ratkaisevaa yleisen mielipiteen muodostumiselle. Tekstien ja niiden kokoaman yhteisön välinen vuorovaikutus rakensi omalla sarallaan kontekstia, jossa Elisan tarina otettiin vastaan.

Ensimmäiselle tasolle voidaan hahmottaa Elisan tarinan synty. Keskeisessä asemassa ovat Elisan vanhempien ja Vettenterän blogit; ne olivat ydin, jonka ympärille Elisa-projekti ja sen tuotokset – kirja, sosiaalisen median ryhmä ja koulukiusaamista vastustanut yhdistys – rakentuivat. Ensimmäinen taso oli myös se ydin, jonka ympärille Elisan tarinaan uskonut yh-teisö syntyi. Tällä tasolla keskeisintä on blogien tunnustusvoima sekä sosiaalisen median luo-ma aitouden tunne. Blogit tunkeutuvat syvästi yksityisen ja intiimin puolelle ja vaikuttivat pal-jastavan lapsensa menettäneiden vanhempien reaktioita ja tuntemuksia. Näitä on lähes mah-doton lähteä kyseenalaistamaan, varsinkin jos on pienikin mahdollisuus, että ne ovat totta. Yksityisen kärsimyksen kyseenalaistaminen sotisi syvästi sosiaalisia normeja vastaan. Blogi-tekstit rakensivatkin lukijoiden yhteisön, joka piti tarinaa totena. Lisäksi ensimmäinen kerros toimi Elisan tarinan perustuksena, joka lopulta kesti yllättävän pitkään – jopa laajemman julki-suuden katseen alla.

Toiselle tasolle asettuvat media ja sen myötä syntynyt reaktio Enkeli-Elisan tapaukseen. Tämä taso kattaa Elisaa käsittelevät mediareportaasit ja niiden synnyttämän kerrannaisvaiku-tuksen, joka heijastui Enkeli-Elisan myötä syntyneisiin sosiaalisen median ryhmiin ja koulu-kiusaamista vastustavaan kampanjaan, jotka toivat Elisalle tuhansia uusia seuraajia. Enkeli-Elisan tarina levisi ja keräsi uusi seuraajia. Uutismedia loi myös Enkeli-Elisalle uuden totuu-dellisuuden auran, joka peitti alleen mahdollisia epäilyjä. Televisiossa, lehdissä ja radiossa to-tena esitettyä tarinaa oli vaikea ryhtyä kyseenalaistamaan joistakin alkuperäisen tarinan epä-johdonmukaisuuksista huolimatta. Tällä tasolla Elisan väittäminen huijaukseksi olisi sotinut yhteisöä ja koulukiusaamista ehkäisevää kampanjaa vastaan sekä kyseenalaistanut vanhempi-en esiin tuoman yksityisen kokemuksen. Voidaan nähdä, että tässä kohden massamedioiden voimakas rooli loi Elisan ympärille hiljaisuuden spiraalin, jossa kaikki kyseenalainen jäi aino-astaan kytemään voimakkaamman totuuden alle. Näin epäilyt Elisan aitoudesta hautautuivat hetkeksi nettifoorumien syövereihin muiden vaihtoehtoisten totuuksien tavoin.

Kolmas taso, ja viimeinen palimpsesti, on *Kuukausiliitteen* jutun *Uskomaton murhenäytelmä* myötä esiin tullut ”viimeinen totuus Elisasta”. Juttu esitti todisteensa Elisaa ja tämän vanhempien fiktionaalisuudesta todistaen, että hahmojen takana oli ainoastaan Vettenterä. Jutun myötä yleinen mielipide kääntyi siis Vettenterää vastaan, ja hänelle lankesi todistusvastuu. Tässä kohden voi nähdä suurta ironiaa, sillä Elisaa traaginen tarina, jolla vaikutti todella olevan merkitystä ja joka sai aikaan pienimuotoisen kansanliikkeen, kääntyiikin pääläelle ja lopulta kirjailijan omaksi tragediaksi. Vettenterästä tehtiin mediamankelissa syntipukki, joka sai rangaistuksen julkisen häpeän muodossa. *Kuukausiliitteen* jutun myötä edellisten tasojen kirjoitettu ja uudelleenkirjoitettu todellisuusvaikutus katosi. Tottuus tuli julki ja illuusio särkyi. Sen myötä myös tiedostava lukutapa aktivoitui: Elisasta kirjoitetusta alettiin hakea viitteitä myös muista epä johdonmukaisuuksista ja virheistä, jotka tässä kontekstissa vaikuttivat aivan uudella tavalla relevanteilta. Vettenterä yritti vielä väittää Enkeli-Elisaa todeksi ja todelliseksi henkilöksi muun muassa radiohaastattelussa, mutta tarvittava todistusaineisto, joka olisi varmistanut Elisaa olemassaolon, puuttui.

Voidaan nähdä, että kukin näistä kolmesta tasosta loi omaa merkityksenannon kontekstiaan, joka rakentui edellisen päälle. Kullakin tasolla, kussakin kontekstissa, faktan ja fiktion suhde määrittyi uudelleen. Näiden kolmen tason kautta tulen myös seuraavissa luvuissa paneutumaan hieman systemaattisemmin Enkeli-Elisaa kerronnan ja toden tasoihin ja kartoittamaan niitä mahdollisia murtumia, joissa faktan ja fiktion raja hämärtyy.

Tarkastelun luontevin aloituspiste ovat Elisa-blogit. Niiden kautta on tarkoitus tarkastella sitä, millaisin argumentein ja millaisin keinoin Elisaa päiväkirjoissa jatkokertomusmaisina palasina kehkeytynyt tarina muutti muotoaan ja saavutti relevanssinsa vuorovaikutuksessa lukijoidensa kanssa. Blogista eteen Elisa-tapauksen uutisointiin verkkolehdistä ja televisiossa ennen lyhyttä katsausta *Kuukausiliitteen* jutun tuomaan käänteeseen. Analyysiosio tulee perustumaan pääosin omaan havainnointiini teksti- ja audiovisuaalisesta aineistosta.

Yhteenvedon paikka on päätösluvuissa 8 ja 9. Luvussa 8 käyn läpi keskeisimmät huomiot, jotka nousevat esiin Elisaa tarinan merkitysten muodostamasta kaaresta. Luvussa 9 puolestaan pyrin yhdistämään teorian tarjoamat säikeet havainnosta esiin nousseisiin seikkoihin.

7.1 KUINKA BLOGEISTA TULI FAKTAA? USKOTTELUN ANATOMIAA ENKELI-ELISA-BLOGEISSA

Enkeli-Elisan ensimmäisen kerroksen tarkastelu on mahdollista vain yhden kysymyksen kautta: mikä sai uskomaan Enkeli-Elisan totena? Sen vuoksi se on luultavasti haasteellisin tarkasteltava. Elisaan todellisena henkilönä kuitenkin uskoivat tuhannet verkkokäyttäjät ja lopulta myös tiedotusvälineet. Tavoitteena on siis kartoittaa niitä rakenteita ja retorisia keinoja, joiden avulla Enkeli-Elisa rakentui toden merkityksissä. Käytän tässä ilmausta *rakentui*, sillä verkon vuorovaikutuksellisessa ympäristössä tekijän panos on vain yksi puoli tätä ”uskottelun anatomiaa”.

Tekijän ja tekstin lisäksi on tietenkin huomioitava lukijoiden tulkinta tekstistä, sekä tietysti tulkintakonteksti. Luis Barrera (2010) huomasi omassa tutkimuksessaan, että blogikon-tekstissa lukija yleensä tarttuu tekstiin asiasisältö edellä. Tutkimuksessaan Barrera kirjoitti henkilökohtaiseen blogiinsa humoristisen tarinan Eloína-tädin munuaiskivivaivoista. Tarinassa kerrottiin vain yleisesti ja pinnallisella tasolla vaivojen taustasta. Tarkoituksena ei ollut kuin kaikille tunnettujen perusasioiden toistelu. Tekstin ei ollut tarkoitus välittää kuvaa siitä, että kyseessä olisi kirjoittajan henkilökohtainen kokemus, vaan vaikuttaa ensi sijassa humoristiselta ja fiktiiviseltä sairaskertomukselta, jossa viitataan enemmän fiktiivisiin hahmoihin kuin todellisiin henkilöihin. Tarinan kertoneen blogiviestin lopussa kuitenkin pyydettiin lukijoilta mahdollisia neuvoja munuaisvaivojen hoitoon. Barrera huomasi, että valtaosa blogin kommentoijista alkoi kuitenkin jakaa neuvojaan sivuuttaen tarinan humoristiset ja fiktiiviset sävyt. Barreran mukaan vaikuttaakin siltä, että lukijat lähestyivät blogia asiasisältö edellä. (Barrera 2010.)

Barrera puhuu asiasisällöstä, mutta pikemminkin kyse on tekstilajista eli lajityypistä, ja sitä koskevista säännöistä. Koska teksti hahmottui faktan lajityypissä, tarinan viestinnällisen funktio oli merkityksellinen ja lopun pyyntö oletti vastausta. Suurin osa lukijoista reagoi siis lajityypin kontekstissa pyyntöön, ei niinkään viestin muotoon ja fiktiosta kieliviin ominaisuuksiin. Barrera ei myöskään tutkimuksessaan ottanut huomioon, että julkaistessaan tekstin omassa blogissaan se asettui automaattisesti hänen oman nimensä alle, jolloin tämä paratekstuaalinen vihje loi mielikuvan tekstistä hänen kokemuksiinsa perustuvana tapauksena.

Myös Elisa-blogiaineiston kommentit paljastavat, että suuri osa lukijoista piti blogeissa kirjoitettua tarinaa totena. Barreran tutkimuksen kertomukseen verrattuna Elisan tapaus oli kuitenkin monimutkaisempi, eikä se rakentunut yhden päivityksen mittaisen kertomuksen varaan. Elisa-blogien kudelmassa konteksti oli laajempi. Vaikka blogissa julkaistuja Elisan päiväkirjoja olisikin pitänyt osin fiktiivisinä, oli niillä Elisan tapauksen ja henkilökohtaisten blogien

kontekstissa kuitenkin myös todistusarvoa. Vanhempien pitämät blogit takasivat tämän. Tässä on syytä pohtia blogia ilmaisumuotona. Erityisesti henkilökohtaiset blogit, jotka olivat keskeisessä roolissa niin Barreran tutkimuksessa kuin Elisan tapauksessakin, ovat muotoutuneet välineeksi omakohtaisen kokemuksen välittämiseen. Henkilökohtainen blogi vaikuttaisi siis tyylistä huolimatta olevan varsin vakiintunut tekstilaji. Henkilökohtaisten blogien kontekstissa lukijat lähtivät tulkitsemaan niin Elisasta kerrottua kuin tämän vanhempien kertomuksia totena.

Blogi-tekstien merkitysten rakentuminen on kuitenkin myös relevanssin rakentumista. Koska relevanssin rakentuminen on kumulatiivista ja sen rakentamisen prosessi jatkuvaa (Walsh 2007, 23; 29–31), aloitan varsinaisen aineiston tarkastelun ensimmäisistä blogimerkinnoistä, joissa Enkeli-Elisa tuotiin esiin. Relevanssi rakentuu sitä mukaa, kuin luettu on asetettu suhteeseen aiemman tiedon kanssa. Näin relevanssi on osa samaan aikaan jatkuvaa lukijan tulkintaprosessia. Relevanssi on yhtäläillä kumulatiivista, sillä voidaan olettaa, että lukija pitää samasta aiheesta saamaansa uutta informaatiota relevantimpana tietäessään siitä enemmän. Relevanssi siis rakentaa itse itseään.

Kuten tullaan huomaamaan, löytyy useita Elisan olemassaolon vakuuttavuutta lisääviä tekijöitä, jotka toisiinsa kietoutuen saavat koko uskomattoman tarinan vaikuttamaan monilta osin todelta, alkaen hahmojen identifioinnista. Varsinkin ensimmäisissä blogi-merkinnöistä voi kuitenkin löytyä jonkin verran myös tarinan vakuuttavuutta kyseenalaistavia tekijöitä. Ensimmäisen kerran nimi *Enkeli-Elisa* mainitaan vanhempien isän blogissa:

Projekti Enkeli-Elisa julistetaan aloitetuksi:

Vaikka en tiedä pystynkö tähän.⁷²

Tämä isän blogimerkintä on päivätty 24.8.2011. Vettenterä oli kuitenkin jo 17.8.2011 omassa minttis.com-blogissaan kertonut tulevasta kirjoitusprojektistaan seuraavasti:

Uusi tarina aluillaan - ainakin melkein:

– – Jonain hetkenä tunnen suurta halua rynnätä aukealta metsään ja etsiä ne kaikista pimeimmät polut. Josko viimein olisi sen kauhutarinan aika? Vaan sitten Kirjoittaja pudistelee päätään.

---

⁷² Merkitzen lainaamani blogimerkinnät tyylillä blogin otsikko: blogiteksti. Blogimerkinnät ovat alkuperäisessä kieliasussaan, eivätkä kirjoitusvirheet ole omiani.

Kämmenelle laskeutuu musta perhonen, jonka siivet ovat repaleiset. Elisan perhonen. Kiitos Uudet Ystäväni, kun annoitte tämän tarinan minulle. On haaste ja kunnia kertoa Elisan tarina. Lupaani pitää perhosta varovaisesti, mutta viiltää sanoilla maailmaan viillot, joista paistaa läpi asiat, joita emme halua nähdä.

Elisa.

Vaikka Vettenterän symboleilla pelaava viesti ei sodi Enkeli-Elisa-projektin alkuun saattamisesta kerrottua tarinaa vastaan, on se kiinnostava sikäli, että se tuntuisi pohjustavan tulevaa. Siinä mainitaan ”Elisan tarina” ja se vihjaa, että tarinalla on jokin tarkoitus: ”viiltää sanoilla maailmaan viillot, joista paistaa läpi asiat, joita emme halua nähdä”.

Ensimmäisen osan Elisan päiväkirjasta Vettenterä kirjoittaa minttis.com-blogiinsa 26.8.2011. Viesti päättyy kursivoituun lauseeseen:

Elisan päiväkirja on osa Jonakin päivänä kaduttaa - projektia, joka on fiktiivinen tarina tosielämän ihmisistä”.⁷³

Viestin perusteella vaikuttaisi siltä, että Vettenterä kertoisi heti alussa Elisan tarinan olevan fiktiota, mutta samalla perustuvan jollakin lailla todellisiin ihmisiin. Samalla lauseella, näin muotoiltuna, se voisi kuvata mitä tahansa historiallisiin tositapahtumiin perustuvaa teosta.

Samana päivänä 26.8. myös Elisan isä Miksu kommentoi Vettenterän viestiä tuoreeltaan toisessa blogiviestissään:

Elisan ikävä:

Minttis teki sen minkä lupasi. Aloitti Elisan päiväkirjan. Se on vain yksi mahdollisuus siitä mitä saattoi olla, mutta silti se kirpaisee. Se on koottu paloista, joita olen viimeisen puolen vuoden aikana saanut koottua. Miksi? Miksi? Ja ennen kaikkea Miksi ihmismieli huutaa sitä miksi-kysymystä

---

⁷³On hieman yllättävää huomata, että myös epäilyksen siemeniä ja epäloogisuuksia voidaan löytää jo tarinan alusta. *Jonakin päivänä kaduttaa* -kirjan kansilehdellä kirjaa luonnehditaan lauseella: *Tämä tarina on fiktiivinen, mutta ihmiset ja tapahtumat totta*. Näin kirjassa tunnutaan palaavan hiukan taaksepäin siinä, missä määrin Elisa on todellinen hahmo. Kirjan lause tuntuisi kuitenkin vahvemmalta kannanotolta kirjan tapahtumien ottamisesta totena, kuin blogin ensimmäisen päiväkirjamerkinnän perässä ollut lause *Elisan päiväkirja on osa Jonakin päivänä kaduttaa - projektia, joka on fiktiivinen tarina tosielämän ihmisistä*.

*niin kovin? Miksi pitää tietää? – – Minttiksen sanat on vaan kuvittelu, mut silti niissä herää ikävä, joka saa miettimään, et mitä tästä tulee. – –*⁷⁴

Miksu vaikuttaisi siis niin ikään viestivän, että Elisan päiväkirja on fiktiivinen, ja toteavan Vettenterän tekstin olevan kuvittelua. Todellisuudessa siis fiktiivinen hahmo kertoo Vettenterän kirjoittaman toisen fiktiivisen tarinan olevan fiktiota. Miksun hahmo aktuaalisessa blogikon­ tekstissa ottamassa kantaa toiseen tekstiin ei kuitenkaan voi kuin vahvistaa kuvaa Miksusta todellisena henkilönä.

Mikä siis muuttuu jatkossa, ja miksi myös Elisa otettiin totena? Seuraavan Elisan päiväkirjamerkinnän lopussa 1.9.2011 Vettenterä ei vaikuta enää jättävän arvailujen varaan, oliko Elisa todella olemassa. Hän kirjoittaa Elisan päiväkirjan loppuun kursivoidulla merkityn selityksen:

Elisan päiväkirja 2:

– – Elisa kuoli helmikuussa 2011 omasta tahdostaan. Päälin puolin elämän piti olla kunnossa, mutta jälkeen jääneiden päiväkirjamerkintöjen ja ystävän kertoman mukaan koulukiusaus oli jokapäiväistä ja julmaa. Elisan päiväkirja on osa Jonakin päivänä kaduttaa - projektia, joka on fiktiivinen tarina tosielämän ihmisistä.

Merkintä antaa siis varsin yksiselitteisesti ymmärtää, että Elisa oli todellinen, vaikka väitettä ei esitetäkään eksplisiittisesti. Vai antaako? Puhutaanko tässäkin fiktiivisestä hahmosta? Merkintä vaikuttaakin olevan eräänlainen siirtymä kohti Elisaa todellisena henkilönä ja ensimmäinen selvä askel fiktiivisten tapahtumien väittämässä todeksi. Siinä myös ensimmäistä kertaa kerrotaan Elisan tehneen itsemurhan. Jatkossa Vettenterän julkaisemissa Elisan päiväkirjoissa edellisen kanssa identtisiä loppumerkintöjä on bloggauksissa *Elisan päiväkirja 9* (14.9.2011), *11* (17.10.2011) ja *12* (19.12.2011). Näiden viestien loppuun on tosin lisätty lause ja linkki: ”Jos haluat linkittää pelkät Elisan päiväkirjat ota tämä linkki: [---

⁷⁴ On huomioon otettava yksityiskohta, että kun Miksun blogimerkintä ilmestyy verkkoon klo. 11.23, niin Vettenterän kirjoittama, Miksun blogia kommentoiva merkintä ilmestyy jo klo 11.27. Vaikka kyseessä voi olla toki satuma, blogimerkintöjen kirjaamisen yhtäaikaisuus samaan aikaan niiden ristiinlinkkauksien kanssa herättää vähintäänkin epäilyjä koko projektin suunnitelmallisuudesta sekä viestien kirjoittajan henkilöisyydestä. Sosiaalisen median nopeasta rytmistä huolimatta on tuo väliin jäävä neljä minuuttia vaikuttaa liian vähältä viestin kirjoittamiseen. Kuten *Kuukausilittteen* 7/2012 juttukin osoittaa, vastaavanlaisia epäloogisuuksia tarinassa oli useita, mutta siitä huolimatta tarinaa pidettiin totena. Fiktio puolella vastaavanlaiset ”virheet” saattavat jopa häiritä lukukokemusta ja uppoutumista tarinan maailmaan.](http://jossain.vuoda-</p></div><div data-bbox=)

tus.net/blog/category/Elisa”. Voidaan siis todeta, että Elisan tarinaa kehoitettiin jo varsin varhaisessa vaiheessa jakamaan verkossa.⁷⁵

Kahdessa viimeisessä päiväkirjamerkinnässä *Elisan päiväkirja 13* (1.1.2012) ja *14* (6.2.2012) Vettenterä tuo jo eksplisiittisesti esiin, että Elisa oli todellinen, eikä kyseessä ole fiktiivinen hahmo.

Elisan päiväkirja 13:

– *–Elisa kuoli helmikuussa 2011 omasta tahdostaan. Päälin puolin elämän piti olla kunnossa, mutta jälkeen jääneiden päiväkirjamerkintöjen ja ystävän kertoman mukaan koulukiusaus oli jokapäiväistä ja julmaa.*

Elisan päiväkirja on osa Jonakin päivänä kaduttaa - projektia, joka on fiktiivinen tarina tosielämän ihmisistä. Elisa oli siis oikeasti olemassa ja tarina seuraa hänen elämäänsä niin tarkkaan kuin meidän on mahdollista seurata ilman Elisaa oppaanamme. – –

Lisäksi viimeisen päiväkirjamerkinnän (14) yhteydessä on myös kuva ilmeisesti Elisan käsin kirjoittamasta päiväkirjamerkinnästä. Se toimii tässä yhteydessä todisteen tavoin; se näyttää aktuaalisen Elisan päiväkirjan, joka oli tähän mennessä hahmottunut ainoastaan blogguksissa. Kuva tuo päiväkirjan esiin objektina ja jonkun todella kirjoittamana. Tämän jälkeen Elisan päiväkirja ei ollut enää pelkkä tunnustus koetuista kauhuista vaan myös aito todistuskappale. Tämä taas sumensi eroa Elisan kirjoittamaksi väitetyn ja Vettenterän blogiinsa kirjoittamien päiväkirjojen välillä. Vettenterän hallussa olleella ja alkuperäiseksi väitetyllä Elisan päiväkirjalla sekä Vettenterän editoimalla, blogeihin ja kirjaan päätyneellä päiväkirjalla oli tämän jälkeen kokonaisuuden kannalta siis lähes sama todistusvoima. Vettenterän kirjoittamien päiväkirjojen alussa mainittu ja piiloon häivytetty fiktiivisyys menetti oikeastaan merkityksensä, sillä se mistä kerrotaan (”tositapahtumat taustalla”), oli merkityksellisempää kuin tapa tai moodi, jolla ne Vettenterän blogissa ja *Jonakin päivänä kaduttaa* -kirjassa on kerrottu.

Vettenterä on myös alusta alkaen aktiivisesti kommentoinut blogissaan ja vastannut lukijoiden kysymyksiin päiväkirjan tapahtumista. Varhaisessa vaiheessa esitettyjä kysymyksiä, joissa Elisan tarinaa pidetään totena, ei kuitenkaan ole kuin muutama. 5.9.2011 *Elisan päiväkirja 4:n* kommentteissa Vettenterä, nimimerkki ”minttis”, vastaa nimerkin ”meriel_” kysymyk-

---

⁷⁵ Minttis.com-blogissa Elisan kaksi ensimmäistä päiväkirjaa on asetettu kategoriaan *Kirjoituksia*, jossa on lähinnä muita Vettenterän kirjoittamia fiktiivisiä kertomuksia.

seen ”Ovatko tekijät joutuneet vastuuseen?” seuraavasti: ”Kuten valitettavasti yleensä, eivät nämäkään pojat ole sen kummemmin teoistaan joutuneet vastuuseen. Toivon, että edes joku heistä törmää projektiimme ja alkaa miettiä tekojaan”. 13.9.2011 *Elisan päiväkirja 8* blogimerkinnän kommentteissa nimimerkin ”Satu” kysymykseen ”Voiko tosiaan nuoret olla noin pahoja toisilleen :(??!” nimimerkki ”minttis” vastaa ”Valitettavasti tämäkin on ihan oikeasti tapahtunut.” Vaikka Vettenterä ei suoraan kirjoita Elisan tarinan olevan totta ennen 1.1.2012 julkaistua *Elisan päiväkirja 13*-merkintää, ei blogeissa myöskään missään vaiheessa esitetä, että kaikkea Elisaan liittyvää blogisisältöä tulisi tulkita fiktion kehyksen sisällä.

Blogeissa paremminkin vahvistetaan Elisan päiväkirjojen relevanssia fiktion ulkopuolella. Yksi selkeä osoitus tästä on 29.9.2011 julkaistu päivitys *Elisa netissä*, jossa Vettenterä listaa muita blogeja ja keskusteluketjuja, joissa Enkeli-Elisaan on tartuttu. Kaikissa kuudessa päivityksessä mainitussa blogissa Enkeli-Elisaa on pidetty todellisena henkilönä fiktion sijasta. Päivityksen Vettenterä päättää: ”– – On onni, että Elisan tarina kulkee eteenpäin. Ehkä se herättää...” Blogien esittely vahvistaa kuvaa, että Elisan tarina on alkanut jo elää omaa elämäänsä verkossa totena.

Jos ensimmäisissä blogiviesteissä tuotiin esiin, joskin epäselvästi, Vettenterän kirjoittaman tarinan fiktiivinen puoli, vaikuttaa se jo hyvin varhaisessa vaiheessa jäävän toisenlaisen tulkinnan alle. Vettenterän ja vanhempien blogien kirjoitukset itse ruokkivat tällaista oletusta tarinan tosipohjaisuudesta. Voidaan ajatella, että verkossa Elisan tarina karkaa kertojansa ulottumattomiin alkaessaan levitä blogosfäärissä. Väärin oletusten oikominen ei kuitenkaan vaikuta olevan Vettenterän agendalla: totuuden kertomisen sijaan toimivassa tarinassa pysyminen vaikuttaa olevan tässä kohtaa keskeisempää.

On myös silmiinpistävä yksityiskohta, ettei blogimerkintöjen kommentteissa kukaan kyseenalaista Elisan olemassaoloa. Kommentit vaikuttavat perin yksimielisiltä, ottaen huomioon useilla keskustelupalstoilla esitetyt epäilyt Elisan aitoudesta. Vettenterän blogin käyttäjät kommentoivat päivitettyä sisältöä, mutta Elisan kohdalla alusta asti kertovat myös omista kiusaamiskokemuksiaan ja keskustelevat koulukiusaamisesta ylipäätään. Kommentit tuntuvat osoittavan, että Elisan tarina otettiin totena ja että se puhutteli yleisöä. Perinteisiä trollaamisia ei Vettenterän blogissa nähdä. On kuitenkin otettava huomioon, että Vettenterä toimi oman bloginsa moderaattorina ja saattoi siten suodattaa pois mahdolliset Elisaa kyseenalaistavat kommentit. Näin kommenttiketjujen välittämä lukijakokemus viestii samaan suuntaan kuin blogit ja sosiaalisen median kuhina Elisan ympärillä.

Vaikka Elisasta luotiin vakuuttavasti todellinen hahmo tekstuaalisella tasolla, ei hän kuitenkaan ollut ainoa todellisena otettu fiktiivinen hahmo tässä kertomuksessa. Elisän vanhemmat, Miksu ja Riikka, olivat yhtä lailla tärkeitä hahmoja, joiden hahmottaminen todellisiksi henkilöiksi vahvisti Elisän tarinaa ja uskottavuutta. Vanhempien pitämä blogi oli yksi keskeisistä tekijöistä, jotka loivat kuvaa ja kertoivat Elisasta totena. Uskaltaisin jopa väittää, ettei Vettenterän oma blogi olisi yksinään kyennyt luomaan riittävän uskottavaa kuvaa Elisasta totena, sillä yksistään omakustannekirjailija Vettenterän äänellä kerrottuna Elisän tarina ei olisi ollut niin ”tosi” kuin lapsensa menettäneiden vanhempien äänellä kerrottuna. Vain Vettenterän kirjoittamana Elisän tarina olisi tarjonnut lisäksi tulkinnoille nyöripäätä, josta Elisän tarina olisi ollut kerittävissä pelkkänä verkkokirjallisuutena. Vanhempien pitämän blogin kautta Elisän vanhemmat tulivat esiin omalla äänellään, mikä toi nämä eläviksi uskotut ihmiset ja heidän kokemuksensa vielä lähemmäs. Elisän kuolemaa vasten vanhempien blogi tuli esiin lisäksi erittäin intiiminä, ja lisää uskottavuutta se sai hyödyntämänsä tunnustuksellisen diskurssin kautta. Kuolemaa ja menetystä vasten lukija ei myöskään tartu vanhempien blogin epäjohtamukaisuuksiin ja sanavalintoihin. Vanhempien hahmottuminen mahdollisimman todellisina ja uskottavina oli Elisän tarinan todeksi tulkitsemisen kannalta tärkeää, sillä näiden hahmojen kautta oli mahdollista vaimentaa epäusko Elisaa kohtaan.

Vanhempien fiktionaalisuuden hämärtäminen alkaa heti alusta, ja ensimmäisen Elisän päiväkirjamerkinnän jälkeen Vettenterä kirjoittaa 26.8.2011 blogiinsa:

Jonakin päivänä kaduttaa:

Ihan ensimmäisenä. Kiitos Miksu. Ja kiitos myös Sinä, jonka lupasin jättää mainitsematta. – – Olemme puhuneet, puhuneet ja puhuneet Miksun kanssa. Totuus on, etten pysty tekemään mitään dokumenttia, koska en ole elänyt Elisän elämää. Enkä voi dokumentoida edes Miksun tarinaa, vaikka hän kulkee vierelläni katsomassa mitä ihmettä teen. Siksi Jonakin päivänä kaduttaa on fiktiivinen tarina, mutta ihmiset ovat oikeita, samoin tunteet ja kokemukset. Ne eivät kaikilta osin ole juuri niiden ihmisten, joista tarina kertoo, tunteita, mutta ne olisivat voineet olla.

Vettenterä tuo blogissaan Elisän isän Miksun esiin todellisena henkilönä puhutellen tätä ja antaen ymmärtää heidän kohtaamisensa tapahtuneen myös verkon ulkopuolella. Miksusta ei puhuta fiktiivisenä hahmona, vaan todellisena henkilönä, joka on entuudestaan tuttu blogin kirjoittajalle, aktuaalisena pidetylle ja blogiaan ainakin vuodesta 2008 pitäneelle Minttu Vettenterälle.

Vettenterän blogissa Miksusta puhutaan myös jatkossa aktuaalisena henkilönä, eikä blogin lukijoille tarjota ristiriitaista mielikuvaa hänen hahmostaan. Edellä olevan viestin lopussa on myös linkki Miksun pitämään blogiin, joka liittää vanhempien blogin Elisan tarinaan. Sen lisäksi, että kahden blogin ja niiden oletettujen käyttäjien muodostama yhteys olisi luonnollinen, Vettenterän blogia kommentoi nimimerkki ”Miksu”. Kuten muidenkin minttis.comin rekisteröityneiden kommentoijien kohdalla, toimii näkyvä nimimerkki samalla hyperlinkkinä kommentoijan omaan blogiin. Ensimmäisen kerran nimimerkki ”Miksu” kommentoi 26.8.2011 Vettenterän kirjoittamaa ensimmäistä Elisan päiväkirjamerkintää:

Huoh. Mun on jotenkin nini vaikea keksiä tytöstäni sitä vikaa, joka olis ollut niin kamalaa, et tyttö piti sulkea muun maailman ulkopuolelle. Mut Elisa olikin mun lapsi, joten se mulle sallittakoon. Mut vaikka tyttö olis ollut kuin kauhea tahansa, niin oikeuttaako se oikeasti muut räikkäämään? Mä olin lapsena kiusaaja, eikä niihin juttuihin tosiaan silmälaseja tai änkytystä kummempaa syytä tarvittu. Niin viallisia ne oli. Tai sit oli se tyttö, joka oli luokan ihanin ja kiltein, eikä kukaan vaan koskaan uskaltantu sanoa sitä sille. Kaikkea paskaa vaan. Onneks mulla oli vielä mahdollisuus pyytää anteeksi. Elisalta ei kukaan enää voi.

On selvää, että nimimerkki ”Miksu” kommentoi Vettenterän blogia esiintyen samana hahmona kuin blogissa. Samalla tavoin toimii myös Elisan äiti, nimimerkki ”Riikka”.⁷⁶ Tällaisilla operaatioilla lukija kutsutaan lukemaan myös blogia Lehmanin (kts. 1997, 2–7) esittelemän ”rajan yli”, ja uskomaan paitsi Elisa myös Miksu ja myöhemmin Riikka todellisiksi ja aktuaalisiksi henkilöiksi. Näin lukijat kutsutaan ottamaan blogien esittelemät tapahtumat vakuuttavammin totena. Toisaalta voidaan kysyä, oliko Elisan tapauksessa mitään rajaa edes olemassa ja oliko Elisaa edes mahdollista lukea fiktiona?

Lehmanin ajatus kumpuaa tekstuaalisella tasolla toimivasta retoriikasta, jonka tuloksena tai seurauksena lukija implikoituu tarinaan sen henkilöiden materiaalisuuden kautta (1997, 3; 39). Tarinassa kuitenkin ainoastaan Elisa rakentuu yksistään tekstuaalisella tasolla päiväkirjoissa ja blogimerkinnöissä. Edesmenneenä hän muistuttaa fiktiohahmoa siinäkin, ettei ole olemassa aktuaalisessa maailmassa. Sen sijaan Elisan vanhempien kohdalla lukija ei nojaa yksin tekstin luomaan kuvaan henkilöstä. Taustalla vaikuttaa todella olevan verkossa toimivia

---

⁷⁶ On oletettavaa, että myös Vettenterä kommentoi vanhempien blogia, mutta aineistoni ei sisällä vanhempien blogia kokonaisuudessaan, joten tämä jää ainoastaan olettamuksen asteelle. Näin en myöskään voi tarkastella sitä, kuinka vuorovaikutteisesti Miksu kommunikoi bloginsa kommentoijien kanssa. Vettenterän blogissa Miksun kommentit koskevat yleensä vain Vettenterän päivityksiä.

henkilöitä, joiden verkkoidentiteetti määrittyy heidän toimintansa kautta, josta blogi-tekstit ja kommentit toimivat osoituksina.

Vuorovaikutus Elisan vanhempien, erityisesti Miksun, ja Vettenterän pitämien blogien välillä on tärkeää, sillä sen kautta blogien ja niiden pitäjien välinen suhde näyttyy luonnollisen tuntuksena. Vaikka vanhempien rooli tarinassa pääsee myös blogien välisen vuorovaikutuksen kautta esiin, käännetään huomio kuitenkin enemmänkin takaisin Vettenterän blogiin ja Elisan päiväkirjoihin. Etenkin Miksun blogikirjoituksissa ”Minttis”, eli Vettenterä, mainitaan usein: kaikkiaan 23:ssa 40:stä Miksun kirjoittamassa blogi-kirjoituksessa. 11.12.2011 päivätysässä viestissä Miksu myös julkisesti kertoo Vettenterän toimivan jatkossa Elisan edustajana verkon ulkopuolella:

Pyyntö medialle:

– – Siksi olenkin esittänyt Minttiksellä pyynnön, jonka tiedän olevan suunnattoman iso. Olen pyytänyt häneltä, että hän kirjan kirjoittajana voisi myös edustaa Elisaa. Minttis on ihminen, joka selvisi siitä mistä Elisa ei. Minttis tietää mitä on olla rankasti koulukiuisattu ja minä olen osasyllinen siihen.

Niinpä pyydän, että jos haluat kysellä Elisasta joltakulta, osoita kysymyksesi Minttiksellä (Minttu Vettenterä, minttis@jossainkaukana.net, www.minttis.com). Hän osaa tarpeen vaatiessa kääntyä meidän puoleemme.

Miksun toimesta Vettenterä ei siis enää ole vain tarinan kertoja tai kirjailija vaan Elisan äänitorvi, jonka kautta on myös mahdollista saada yhteys Elisan vanhempiin. Vettenterän nimeäminen Elisan edustajaksi vanhempien valtuutuksella tekeekin hänestä entistä keskeisemmän tekijän Elisan tarinassa.

Yleisesti ottaen omassa blogissaan Miksu kommentoi Vettenterän blogia ja tämän aloittamaa Elisa-kirjaa hyvin samaan tapaan kuin Vettenterä kommentoi Miksun blogia. Miksun puolelta kyse on lähinnä kohteliaisuuksista ja imartelusta sekä yhteisen historian muistelemisestä. Miksu kommentoi toistuvasti myös kommentteja ja Vettenterän kirjoittamia Elisa-päivityksiä. Mutta vaikka lukijalle olisi selvää, että Vettenterän kirjoittamat Elisan päiväkirjat ovat fiktiivisiä, on kuitenkin huomattava, ettei blogien Miksu kuitenkaan missään vaiheessa vaikuta fiktiiviseltä. Miksu myös kommentoi hyvin varhaisessa vaiheessa saamiaan kommentteja blogissaan. 2. syyskuuta Miksu kirjoittaa:

Kiusaasajat kiusaavat aina

Minttis varoitti, että näin tässä tulee käymään, mutta en mä sitä tajunnut oikeasti ennen kuin tänä aamuna, kun katoin blogikommentit. Kiitos teille, jotka otitte osaa. Kiitos teille, jotka osoititte kiinnostusta. Vaan mikä hitto siinä on, että tähänkin asiaan jonkun pitää tulla aukomaan päätään?

Erityisesti Vettenterän ja vanhempien blogien välinen vuorovaikutuksen säännöllisyys saa sen vaikuttamaan luonnolliselta. Elisa-projektiin nähden se vaikuttaa myös tarkotuksenmukaiselta. Asiat, joita Miksu kertoo Vettenterästä ja toisinpäin kertovat taustatarinaa, joka on sitten valmiissa *Jonakin päivänä kaduttaa* -kirjassa saatettu yhden kertomuksen muotoon.

Blogit ja sosiaalinen media perustuvat kanssakäymiselle, jossa lukutottumus ei ohjaa oletamaan kohtaamista fiktiivisen hahmon kanssa. Pintaan nousee siis kysymys fiktion rajoista, sillä tässä kohden fiktion horisontti laajenee sen oletuksenomaista tekstuaalista ympäristöä laajemmalle, hypertekstien maailmaan. Blogien kohdalla mikään ei kerro kyseessä olevan fiktionhahmo, sillä blogit eivät toimi fiktion tavoin. Niiden kohdalla kyseessä on verkkoyhteisö, jossa omalla nimellä tai nimimerkillä kommunikoiminen on osa olemista tilassa. Blogin ympäristössä siis myös fiktiivinen hahmo voi ottaa tilan haltuunsa. Miksun ja Riikan hahmot vaikuttavat sosiaalisen median kontekstissa käyttäytyvän omina toimijoinaan ja Vettenterän tavoin Elisan tarinan kertojina aktuaalisessa maailmassa – siis roolissa, joka fiktiossa on varattu kirjailijalle.

Vettenterän ja vanhempien blogien välinen vuorovaikutus ja niitä yhteen sitova kehyskertomus luovat vaikutelman normaalista blogien kanssakäymisestä siinäkin mielessä, että viestit on linkitetty ristiin, eli Miksun blogimerkinnässä on linkki Vettenterän blogiin ja Vettenterän merkinnässä Miksun blogiin. Blogit siis vaikuttavat blogikäytöskoodin mukaisesti ohjaavan lukijoita toisilleen. Minttis.com-blogissa julkaistut päiväkirjaotteet yhdessä Miksun blogissa esiin tuodun vanhempien kokemuksen kanssa täydensivät toisiaan. Ne vahvistivat siis yhteistä tarinaa totena ja toimivat yhdessä vahvempana todistusaineistona kuin kumpikaan blogi yksin. Syntynyt vaikutelma orgaanisesta verkkotoiminnasta loi Elisan tarinalle aidonoloisen syntykontekstin, joka osaltaan häivytti ajatusta Elisan tarinaa kertovien blogien keinoitekoisuudesta.

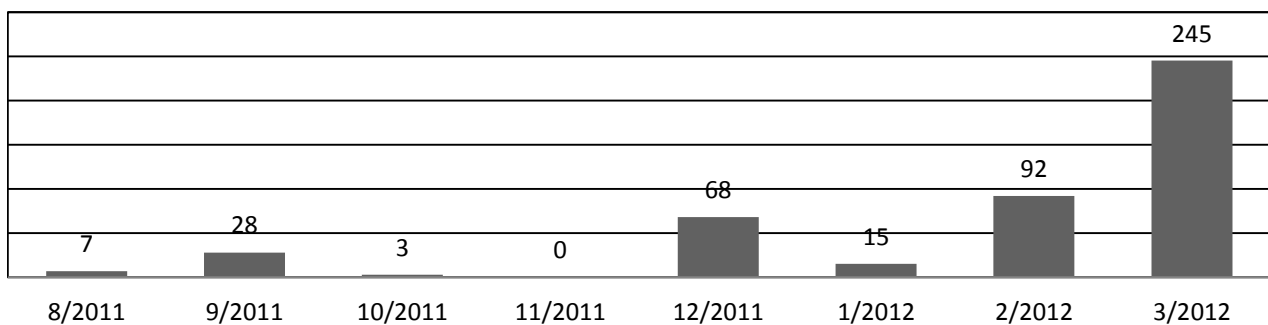
Lisäksi sekä vanhempien että Vettenterän blogeissa oli linkkejä koulukiusaamista käsitteleviin uutisiin. Tämä toistuva piirre useissa blogauksissa kytkee Enkeli-Elisan laajemmin koulukiusaamisen viitekehykseen. Erityisen tehokas väline laajemman kontekstuaalisen kehyksen rakentamiseen näyttäisi olevan Elisan tapauksessa joulukuussa 2012 perustettu Facebook-

ryhmä. Toimintaperiaatteeltaan Facebook soveltuu blogeja paremmin sisällön tehokkaaseen jakamiseen. Elisan kohdalla Facebook toimi myös selkeästi alustana, jonka kautta Elisan tarina lähti leviämään. Enkeli-Elisan tarinan kannalta laajeneva kiinnostus toi myös lisää uskottavuutta.

Laaja tunnettuus loi pohjan myös tapauksen keväällä 2012 saamalle mediajulkisuudelle. Tämä näkyy selvästi myös minttis.com-blogin kommenttimäärissä (kuvio 3 alla), jotka nousivat joulukuussa 2011 ja myöhemmin mediajulkisuuden myötä helmi- ja maaliskuussa 2012. Syyskuun 2011 tavallista korkeampi kommenttimäärä selittyy sillä, että syyskuussa blogissa julkaistiin päiväkirjat 2–10. Näin syyskuun keskiarvoksi saadaan 3,1 kommenttia päiväkirjamerkintää kohden. Muuten päiväkirjoja julkaistiin yksi kuukaudessa marraskuuta lukuun ottamatta, jolloin Vettenterä ei päivittänyt blogiinsa yhtään Elisan päiväkirjamerkintää.

KUVIO 3: Elisan päiväkirjojen 1-14 (26.8.2011-6.2.2012) jätetyt kommentit kuukausittain minttis.com-blogissa

Kommenttimäärien kasvusta ei voi vetää suoraan sitä johtopäätöstä, että Elisa otettiin totena, mutta ottaen huomioon kuinka Enkeli-Elisan esitykset ja uudelleenesitykset levittivät tarinaa, on vaikea myöskään uskoa, että Elisan tarinaa olisi levitetty missään muussa kuin toden kontekstissa. Fiktiona Elisan tarina olisi tuskin levinnyt vastaavalla tavalla. Voidaankin olettaa, että sosiaalisen median kuhina Elisan ympärillä rakentui sen yleisen olettamuksen varaan, että Elisan päiväkirjat ovat totta tai ainakin perustuvat tositapahtumiin. Myös kommenttien yleisilme puoltaa tällaista tulkintaa, varsinkin kun ottaa huomioon, että kritisoivia, epäileviä tai ironisesti Elisaan suhtautuvia kommentteja ei aineistosta löydy.

Elisan ympärille rakennetun Facebook-ryhmän merkitystä Elisan tarinan leviämislle voidaan hahmottaa useastakin näkökulmasta. Ensinnäkin se tuki olemassa olevia blogeja: se ohjasi sosiaalisen median käyttäjiä lukemaan sekä Vettenterän että vanhempien blogeja. Lisäksi se täydensi Elisan ympärille rakentunutta vuorovaikutteista tekstuaalista ympäristöä linkilt-

tämällä koulukiusaamisaiheisia uutisia ja juttuja. Blogien tiettyyn anonyymiyteen verrattuna käyttäjät jakoivat nyt Facebookissa Elisan tarinaa oman käyttäjäprofiilinsa kautta sen sijaan, että olisivat voineet toimia nimimerkkien suojasta. Näin Facebook-käyttäjät siis asettuivat, Vettenterän tavoin, kasvoineen jakamaan Elisan tarinaa.⁷⁷

Tarinan leviämisen myötä yhä useammat lukijat alkoivat pitää Elisan tarinaa totena. Vaikka nimimerkit ”meriel_” ja ”Satu” olivat minttis.com-blogiin jättämässään kommentteissa ilmaisseet selvästi pitävänsä Elisan tarinaa totena jo syyskuussa, löytyy Elisan päiväkirjojen kommentteista vain kaksi muuta kommenttia (lokakuulta *Elisan päiväkirja 11* yhteydestä), jotka selvästi pitävät Elisaa totena. Muut kommentoijat olivat keskustelleet sen sijaan pääosin yleisellä tasolla Elisa-projektista sekä koulukiusaamisesta omien kokemuksensa kautta. Sen sijaan kommentit, joissa Elisaa pidetään totena, lisääntyivät huomattavasti heti Facebook-ryhmän perustamisen jälkeen joulukuussa 2012.

Vaikka on todennäköistä, että linkkejä Elisa-blogeihin oli jaettu jo aiemmin, vasta Facebook-ryhmän myötä Elisan tarina alkoi kerätä ympärilleen kasvavaa verkkoyhteisöä. Elisan tarinan jakamisen ohella Facebook-ryhmä muuntui myös työkaluksi koulukiusaamiskampanjan edistämiseksi. Se osallisti sosiaalisen median käyttäjiä ryhtymään toimeen Elisan tapauksen herättäminä. Tähän myös kannustettiin Elisan Facebook-ryhmässä, kuten 18.1.2012 julkaistussa viestissä:

Nyt alkaa pohdinta siitä millainen koulukiusaamisen vastainen projekti Elisan ympärille voidaan rakentaa. Jokunen yhteistyötarjous on jo tullut, jonkin verran ehdotuksiakin, mutta yhä saa heitellä ajatuksia. Josko tästä lähtisi se työ, jossa parannamme maailmaa yksi koulupäivä kerrallaan.

Enkeli-Elisan nostattamaa julkisuutta ja sen keräämää yhteisöä ryhdyttiin siis ryhmän perustamisen jälkeen käyttämään tarkoituksellisesti koulukiusaamisen vastaiseen työhön. Menestykselle olennainen tekijä oli esimerkki, jota Elisa-projekti näytti. Elisan kuolema oli johtanut kirjaprojektiin ja nyt koulukiusaamisen vastainen työ saattoi alkaa sosiaalisessa mediassa tämän esimerkin voimin. Elisa-projektin näyttämä esimerkki toimi myös eräänlaisena rohkaisuna siihen, että ongelmalle voidaan todella tehdä jotain.

Facebookissa Elisa-ryhmä nousi myös nopeasti varsin suosituksi. Facebook-sivun mukaan se keräsi ensimmäisen viikon aikana jo 2 600 seuraajaa. Tämä heijastui myös pian blogi-

---

⁷⁷ Osa Vettenterän blogin aktiiviseuraajista, jotka kävivät minttis.comissa kommentoimassa Elisan päiväkirjoja, tunnistautuivat oman bloginsa tai bloggaaja-profiilinsa kautta. Suurin osa Elisan päiväkirjojen kommentoijista oli kuitenkin nimimerkkien takaa kommentoivia rekisteröitymättömiä käyttäjiä.

en kävijämääriin, ja viikolla 12.–18.12.2011 Elisa-blogit keräsivät Elisan Facebook-ryhmässä julkaistun päivityksen mukaan lähes 37 000 vierailijaa. Blogien ja Facebook-ryhmän välinen synergia näytti toimivan, kun sosiaalisten verkostojen voimaa hyödynnettiin tehokkaasti Elisan tarinan levittämisessä. Facebookin kautta digitaalisen osallistumisen mahdollisuus tehtiin myös helpoksi, kun yksi tykkäysnapin painallus riitti. Sosiaalisen median viidakkorumpu keräsi Elisan ryhmälle lopulta yli 40 000 tykkääjää, jotka siis jollain tasolla seurasivat ryhmän toimintaa.

Elisan tapaus osoittaa, kuinka vaikutelma tositarinasta rakentuu hyvin monella tasolla. Jos lähdetään liikkeelle kerronnasta, Elisan tarina on kerrottu ensinnäkin päiväkirjamuodossa ja levitetty henkilökohtaisiksi mielletävissä blogeissa, jotka molemmat ovat tyypillisesti omaelämäkerrallisia ja diskurssiltaan tunnustuksellisia muotoja. Niin Elisan päiväkirja kuin Vettenterän ja vanhempien blogit olivat kaikki kerrottu ensimmäisessä persoonassa. Näin Elisan päiväkirjoissa yksityiskohtaisesti kuvatut väkivallan teot samoin kuin vanhempien blogissa ilmaistut tuska vaikuttivat autenttisilta tultuaan kerrotuiksi kokijan ja kirjoittajan omaksi mielletyn äänen kautta.

Elisan tapauksessa ensimmäisen persoonan kerronta toimii siis retorisenä työkaluna, sillä minä-kerronnan kautta kyettiin kätkemään tekijän ja kertojan ero. Kuten Cohn kirjoittaa, ”Lukijan tulkinnallinen vapaus maksimoida tai minimoida tekijän ja kertojan välinen etäisyys muodostuu ongelmaksi hänen kohdatessaan ensimmäisessä persoonassa kerrotun tekstityypin – –” (2006, 46). Kyse on siis tekijän ja kertojan välisestä ontologisesta erosta, johon lukijalla ei ole tekstin kautta pääsyä. Mikään Elisan kerrontaympäristöissä ei viittaa tekijän ja kertojan olevan toisistaan erillisiä, ja kertojan olemassaolo tekijästä erillisenä pysyy näin piilossa. Lukija päätyy siis helposti olettamaan, että ensimmäisessä persoonassa kirjoitettava bloggaaaja kirjoittaa itsenään (eikä tekijästä erillisenä minä-kertojana, toisin kuin vaikka kolmannen persoonan fiktiossa, jossa kertoja on jo persoonamuodon valinnalla erotettu kirjoittajasta).

Lisäksi Elisan tapauksessa kaikki keskeiset blogitekstit, Vettenterän blogi, vanhempien blogi ja Elisan päiväkirja, muodostavat toistensa kanssateksteinä Elisan tarinalle selkeän tulkintakehyksen. Blogien välinen hypertekstuaalinen vuorovaikutus vahvistaa tätä havaintoa, vaikka Elisan tapausta ei voikaan pitää puhtaasti hypertekstuaalisena tarinana, sillä se etenee kronologisesti. Hyperteksteinä blogit kuitenkin tukevat toisiaan, linkittävät sisältöä ja punoutuvat samaan temaattiseen kokonaisuuteen. Erityisesti Vettenterän ja vanhempien blogien sitominen yhteen linkitysten ja yhtenäisenä rakentuvan tarinan kautta vahvisti kokonaiskertomuksen uskottavuutta. Blogit loivat siis yhdessä diskursiivisen tilan, jossa Elisan merkitykset faktana rakentuivat. Blogien sisäisessä diskurssissa Elisan tarina ei joutunut kielelliseen kamp-

pailuun ristiriitaisten kertomusten kanssa. Ulospäin Vettenterän ja vanhempien blogit taas vahvistivat toistensa kertomaa tarinaa, jolloin blogien yhdessä luoma kertomus Elisasta rakentui vahvempana kokonaisuutena kuin kumpikaan blogi yksin. Koska blogeilla oli ainakin näennäisesti erilliset tekijät, vaikuttivat Vettenterän ja vanhempien blogit vahvistavan toistensa luotettavuutta tietolähteinä. On selvää, että blogit olivat riittävän uskottavia ja luotettavan oloisia hahmottuakseen faktana. On myös hyvä muistaa, että koska kyseessä oli pohjimmiltaan fiktiivinen kertomus fiktiivisistä hahmoista, ei blogeissa välittynyt kertomus joutunut Ryanin (1997, 166) mainitsemaan kielelliseen kamppailuun toisten tekstien kanssa. Yksikään toinen teksti ei voinut osoittaa niitä epätodeksi.

Yhtä lailla oleellista on se, millaisessa kontekstissa tai viitekehyyksessä Elisan tarinaa kerrottiin. Vettenterän äänellä Enkeli-Elisan projektista kertoman tarina toimi kehyksenä, jonka kautta myös päiväkirjoissa rakentuva tarina Elisasta rakentui toden merkityksissä. Yhdeksi keskeiseksi tekijäksi Elisan todentunnun luomisessa voi myös nostaa Elisan tarinan asettamisen koulukiusaamisen selkeään temaattiseen viitekehyykseen. Koulukiusaaminen, nuorten syrjäytyminen ja nuorten väkivalta ovat olleet kestoaiheita suomalaisessa mediassa, ainakin 2007 ja 2008 tapahtuneiden koulusurmien jälkeen. Kiinnittymällä tällaiseen kaikille tuttuun teemaan Elisan uskottavuus mimeettisellä tasolla loksahdaa paikoilleen. Toden tuntua pidetään yllä niin Elisa-blogeissa kuin Elisan Facebook-ryhmässä, joissa jaetaan koulukiusaamisaiheista sisältöä, lähinnä linkkejä iltapäivälehtien koulukiusaamista ja nuorten väkivaltaa sivuaviin uutisiin. Facebookissa ja blogeissa jaettujen linkkien ja niiden kautta avautuvien vertailukohtien (mm. Jamie Rodemayerin) kautta Elisan itsemurha asetetaan väkivaltaisen koulukiusaamisen viitekehyykseen kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Tämän viitekehyyksen kautta Elisan puolestaan vaikuttaisi rakentuvan eräänlainen mallitapaus, joka vahvistaa Elisa-blogeissa ja Facebook-ryhmässä linkitettyjen uutisten välittämää kuvaa koulukiusaamisesta ja sen mahdollisista seuraamuksista. Elisasta tulee yleisen ongelman yksittäinen esimerkki, ja samalla Elisa yksittäisenä esimerkkinä nostaa koulukiusaamisen yleisenä ongelmana pinnalle. Elisan tarinan tulkitseminen tässä temaattisessa yhteydessä vahvistaa Elisan tarinan merkitystä sitä seuraavalle verkkoyhteisölle.

Itse verkkoyhteisön roolia ei myöskään voi vähätellä Elisan toden merkitysten rakentumisessa. Vaikka Vettenterä blogissaan jo hyvin varhaisessa vaiheessa vahvisti olettamuksia Elisan tarinasta totena, myös kommentoijat omalta osaltaan vahvistivat tätä mielikuvaa omilla kysymyksillään ja kommentteillaan. Kuitenkin vasta Elisa-ryhmän perustaminen Facebookiin alkoi tuoda Elisalle uusia lukijoita, joille Vettenterän oma blogi ei ollut tuttu. Facebook myös osallisti sosiaaliset verkostot tarinan jakamiseen. Minttis.com-blogilla oli ennen Enkeli-Elisaa

muutama sata säännöllistä kävijää, joille Vettenterän kirjalliset ambitiot sekä tyyli kirjoittaa olivat mahdollisesti tuttuja. Sen sijaan näille täysin uusille lukijoille, jotka ohjautuivat Facebookin kautta tutustumaan Elisan tarinaan, Vettenterän tyyli ja aiemmat kirjoitukset olivat tuntemattomia, ja mahdollisesti myös sellaisiksi jäivät, sillä kiinnostus kohdistui ensi sijassa yhteen asiaan, Enkeli-Elisaan. Myös Elisan kohdalla sisältö siis vaikutti jossain määrin ohjanneen lukijoita (kts. Barrera 2010). Vaikka linkin jakamista Elisa-blogeihin tai Elisa-ryhmään Facebookissa ei voine pitää yksitulkintaisesti merkinä tarinan ottamisesta totena, näkyy minttis.com-blogin kommentteissa selkeä muutos pian Facebook-ryhmän perustamisen jälkeen. Vaikuttaakin siltä, että joulukuun 2011 jälkeisissä blogikommenteissa nämä Elisan kertomusta jossakin määrin keskeltä seuraamaan ryhtyneet käyttäjät ryhtyivät pitämään tarinaa ensi sijassa totena.

7.2 MEDIAN KIINNOSTUS JA TODEN LEIMA

Vaikka Enkeli-Elisa rakentui uskottavana ja sen kertojat luotettavina sosiaalisen median sfäärissä, tärkeimmän varmistuksen Elisan tarinasta totena antoivat kuitenkin perinteiset mediat, tässä tapauksessa pääosin iltapäivälehtien verkkoversiot sekä televisio. Elisan tapaus näyttää myös selvästi sen vastavuoroisuuden, joka sosiaalisen median ja perinteisen median välillä on: riittävän suuri huomio sosiaalisessa mediassa saa perinteisen median kiinnostumaan, ja perinteisessä mediassa saatu huomio heijastuu takaisin sosiaaliseen mediaan. Perinteisen median kiinnostus teki Elisasta myös aidosti intermediaalisen ilmiön.

Ensimmäisenä perinteisistä medioista Elisasta kertoivat paperiversioidensa viikkoliitteissä *Kaleva* 22.1.2012, ja myöhemmin saman jutun julkaisi *Turun Sanomat*, 18.2.2012. Katariina Vuoren kirjoittama Elisa-juttu *Kalevassa* on pienempi kainalojuttu lehden viikonloppuliitteen kiusaamisteemaisessa juttukokonaisuudessa. Jutussa Vettenterän kerrotaan kirjoittavan Elisan päiväkirjojen pohjalta *fiktiivistä, tosielämään pohjautuvaa tarinaa*. Vettenterän toimii myös jutun ainoana lähteenä, ja hän kertoo jutussa Elisasta ja tämän vanhemmista aivan kuin nämä olisivat todellisia henkilöitä. Vettenterä on siis ainoa väylä Elisan maailmaan, ja Vettenterän kertoma tarina on ainoa väylä käsitellä todellisiksi väitettyjä tapahtumia sen taustalla. Juttuun on siis suoraan siirtynyt blogeista tuttu puhetapa, jossa Elisasta ja tämän vanhemmista puhutaan todellisina, elävinä tai eläneinä, henkilöinä.

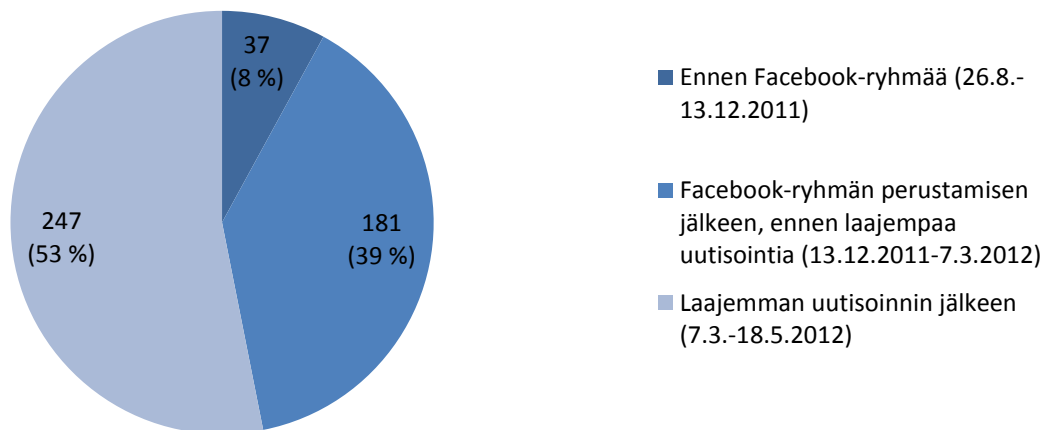
Elisa-projektin tarinan Vettenterä kertoo jutussa aivan kuten blogeissa; kolmen palstan juttu rakentuu oikeastaan täysin Vettenterän haastattelun pohjalle, joka on erotettu toimittajan äänestä vain yksillä lainausmerkeillä. Verkossa julkaistujen päiväkirjojen ei väitetä jutussa olevan totta, mutta jutun kuvitus on tässä asiassa yksiselitteinen. Kuvituksena on 12.1.2011 päivätty, käsikirjoitettu Elisan päiväkirjaote, jota ei ollut julkaistu Vettenterän minttis.com-blogissa. Jutun yhteyteen on lisätty myös ote Elisan äidin kirjoittamasta blogimerkinnästä. *Kalevan* jutun yhteydessä on myös kiusaamisaiheisia blogi- ja verkko-osoitteita. Elisa-blogien osoitteita ei *Kalevan* jutussa mainita toisin kuin *Turun Sanomissa*, jossa sama juttu julkaistiin kuukautta myöhemmin.

Kalevan jutussa faktan ja fiktion rajaa hämärretään monin tavoin. Kertooko Vettenterä Elisan tarinaa fiktiivisen tositahtumiin perustuvan kirjansa mukaan vai ainoastaan tositahtumiin nojaten? Entä onko päiväkirjoihin perustuvan tarinan fiktiivisyydellä merkitystä, jos vieressä on kuva ”aidosta Elisan päiväkirjasta”. Lisäksi pelkillä tekstin muotoiluilla saadaan aikaan vääristynyt vaikutelma: Vettenterän kertoma osuus on erotettu vain yksillä lainausmerkeillä ja lauseella ”Minttu kertoo projektin synnystä”. Tämä yli 80 prosenttia kainalojutun pituudesta käsittävä lainaus, jossa Vettenterä kertoo Elisa-projektista, voi harhauttaa lukijaa luulemaan, että Elisan tarinasta kertookin toimittaja. Lisäksi juttu päättyy näihin lainausmerkkeihin ilman minkäänlaista toimittajan loppukaneettia. Lukijalta näin pienet vihjeet saattavat jäädä huomaamatta, jolloin Vettenterän kertoma tarina Elisa-projektin synnystä vaikuttaa toimittajan autoroimalta ja tuottamalta sisällöltä. *Kalevan* juttu on siinä mielessä merkittävä, että siinä Elisa-projektin taustalla olevat tapahtumat kerrotaan ensimmäistä kertaa eheänä tarinana ja Vettenterän suulla. Esitetty tarina on toki löydettävissä blogeista, mutta informaation tasolla se on väistämättä ollut fragmentaarinen, sillä tarinan osaset ovat hajautettuina eri blogipäivityksiin. *Kalevan* juttu on ensimmäinen, joka koostaa Enkeli-Elisan kehyskertomuksen tiiviin tarinamaiseen muotoon.

Kalevan tai *Turun Sanomien* juttu ei poikanut vielä laajempaa huomiota, eikä Elisan tarina vielä lähtenyt leviämään ja kiertämään medioissa, vaikka se oli nyt pakattu eheään tarinan muotoon. On toki huomautettava, että kummankaan lehden juttua ei julkaistu lehtien verkkoversiossa. Jos tarkastellaan kuviossa 3 (s. 80) löytyviä Elisan päiväkirjojen alle kirjoitettuja kommentteja minttis.com-blogissa, kommentointiaktiivisuuden voidaan huomata, mahdollisesti juttujenkin vaikutuksesta, lisääntyneen jo helmikuussa. Kuitenkin varsinainen piikki aktiivisuudessa näyttää asettuvan maaliskuulle 2012. Siis siitäkkin huolimatta, että viimeinen Elisan päiväkirja julkaistiin 6.2.2012. Seuraavalta sivulta löytyvässä kuviossa 4 samat kommentit

on jaoteltu leviämisyksiköiden mukaan ottaen huomioon ensin Elisa-Facebook-ryhmän perustamisen ja maaliskuun toiselle viikolle ajoittuvan tapauksen laajemman uutisoinnin ja käsittelyn mediassa.

KUVIO 4: Elisan päiväkirjojen 1-14 kommentit minttis.com-blogissa

Maaliskuisen Elisa-hypen voi paikallistaa usean tiedostuväliseen samanaikaiseen kiinnostukseen. Ensimmäisenä ehti mtv3.fi, jonka 7.3.2012 julkaistu kotimaan uutinen, *Koululaisen päiväkirjoista selvisi itsemurhan syy*⁷⁸, puffasi samana iltana esitettävää *45 minuuttia* -ohjelmaa, jossa Elisaa käsiteltiin. Vielä samana päivänä *Iltasanomat* uutisoi Elisasta verkkosivuillaan otsikolla *15-vuotiaan Elisan päiväkirja paljasti itsemurhan syyn*.⁷⁹ Seuraavana päivänä, 8.3.2012, Elisasta uutisoi verkossa myös *Iltalehti*: *Koululaisen itsemurhan syy paljastui päiväkirjasta*.⁸⁰

Näillä maaliskuun alun uutisilla ja jutuilla oli merkittävä rooli Elisan tarinan levittämisessä, sillä ne tekivät Elisan tutuksi suurelle yleisölle. Analyysini Elisaa käsittelevistä mediateksteistä olen jakanut kahteen osaan. Lähden liikkeelle Enkeli-Elisaa käsittelevistä verkko-uutisista, minkä jälkeen etenen tarkempaan analyysiin *45 minuuttia* -ohjelman jutusta.

⁷⁸ <http://www.mtv3.fi/uutiset/kotimaa.shtml/koululaisen-paivakirjoista-selvisi-itsemurhan-syy/2012/03/1507010>, katsottu 10.10.2013.

⁷⁹ <http://www.iltasanomat.fi/kotimaa/art-1288453641466.html>, katsottu 10.10.2013.

⁸⁰ http://www.iltalehti.fi/perhe/2012030815299915_pr.shtml, katsottu 10.10.2013.

7.2.1 VERKKOUUTISET: ENKELI-ELISA KOULUKIUSAAMISEN ÄÄRITAPAUKSENA

Enkeli-Elisan kohdalla erityisesti verkkomedioilla oli suuri rooli tarinan levittämisessä ja vahvistamisessa. Elisa levisi blogeista sosiaaliseen mediaan ja lopulta sieltä suurimpien kansallisten verkkopalveluiden uutisiin. Elisasta uutisoineet mtv3.fi, iltasanomat.fi ja iltalehti.fi olivat TNS Metrixin mukaan⁸¹ myös maaliskuun toisella viikolla 2012 Suomen kolme suosituinta verkkosivustoa. Sosiaalisen median aikakaudella verkkouutisia on helppo jakaa, ja Elisan tapauksessa mtv3.fi:n uutinen levisi nopeasti iltapäivälehtiin. Vaikka jutut olivatkin lähes identtisiä otsikoiden puolesta, oli iltapäivälehtien jutuissa kuitenkin myös varta vasten haastateltu Vettenterää.

Mtv3.fi:n uutisen kirjoittanut Siina Repo oli toimittajana myös *45 minuuttia* -ohjelman jutussa Elisasta. Elisan nostaminen uutiseksi toimi siis myös mainoksena illan ajankohtaisohjelmalle. *Koululaisen päiväkirjoista selvisi itsemurhan syy* -otsikoitu juttu on koostettu *45 minuuttia* -ohjelman materiaalin pohjalta, eikä vaikuta siltä, että uutisjuttua varten olisi tehty lisähaastatteluita tai tarkennuksia. Elisan tarina kerrotaan jutussa päällisin puolin, ja tarkemmat kohtausten kuvaukset on jätetty *45 minuuttia* -ohjelmaan. Uutisessa haastatellun Vettenterän lausunnot ovat samoja kuin ohjelmassa. Elisan vanhempien lausuntoja ei kuitenkaan tuoda esiin Vettenterän kertomana, vaan ne esitetään jutussa faktana: ”Vanhemmat eivät tienneet kiusaamisesta ennen Elisan kuolemaa. Heille tilanne selvisi vasta jälkikäteen päiväkirjoista, joissa Elisa oli purkanut ahdistustaan.” Näin ilmaistuna syntyy vaikutelma, että toimittaja olisi ollut keskusteluyhteydessä vanhempien kanssa. Näin ei kuitenkaan ollut. Muina faktoina mtv3.fi:n uutisessa tuodaan esiin Vettenterän tekeillä oleva kirja sekä Elisasta kummunnut projekti, jonka kerrotaan keränneen koulukiusaamisen vastustajat yhteen ja tähtäävän koulukiusaamisen vastaiseen työhön. Kuvituksena jutussa on ruutukaappaus Elisan vanhempien blogista.

On helppo ymmärtää, ettei uutisessa ei kyseenalaisteta tarinaa Elisasta millään lailla, sillä näin vakavan tapauksen yllä pieninkin epäuskon verho voisi heikentää uutisen tehoa. Vettenterä tuodaan esiin sympaattisena hyväntekijänä, jolla on ollut itsellään rankka koulukiusaamistausta itsemurha-ajatuksineen. Lähteen esittäminen tässä valossa luo luottamusta sekä Vettenterään että hänen toimintaansa. Tietäen, että kaikki jutussa faktoina esitetty informaatio oli peräisin Vettenterältä, toimittaja vaikuttaa kuitenkin toimineen huolimattomasti tuodessaan jutun esiin kyseenalaistamatta ainoan lähteensä lausuntoon perustuvia tietoja.

---

⁸¹ TNS Metrix mittaa ainoastaan asiakkaina olevia kotimaisia verkkosivustoja. Tämän vuoksi esimerkiksi suosituimmat sosiaalisen median palvelut eivät löydy listasta.

Seuraavana Elisasta uutisoi iltasanomat.fi, joka uutisoi aiheesta vielä samana päivänä niin ikään kotimaan uutisten alla. Elisa Rimailan kirjoittama juttu on otsikoitu *15-vuotiaan Elisän päiväkirja paljasti itsemurhan syyn*, ja kuvituksena siinä on ”repäisty” sivu 6.2.2012 minttis.com-blogissa julkaistusta viimeisestä Elisän päiväkirjasta (14). Kuvassa näkyy päivituksen yhteydessä ollut kuva Elisän käsin kirjoittamasta päiväkirjasta. Myös iltasanomat.fi:n juttu alkaa Elisän tarinan yleisellä kuvauksella, jonka jälkeen lainataan edellä mainitusta päiväkirjajulkaisusta. Päiväkirjamerkinnän kerrotaan olevan Elisän kirjoittama, eikä sen mainita olevan peräisin Vettenterän blogista. Samassa yhteydessä on hyperlinkki Elisän päiväkirjaan. Juttu siis suoraan kertoo ja viittaa blogeissa julkaistuihin Elisän päiväkirjoihin Elisän itsensä kirjoittamina. Jutussa on myös hyperlinkki mtv3.fi:n uutiseen, joka mainitaan lähteenä.

Myös iltasanomat.fi:n juttu rakentuu Vettenterän haastattelulle. Aivan kuten *Kalevan* ja mtv3.fi:n jutussa, Vettenterän annetaan selostaa Elisa-projektin tarina ilman minkäänlaista kyseenalaistusta: Vettenterä kertoo tapaamisestaan Miksun kanssa, omasta taustastaan koulu-kiusattuna sekä kirjaprojektin tarkoituksesta ja sen synnyttämistä reaktioista. Vettenterä saa myös perustella projektinsa tärkeyttä ja merkitystä mtv3.fi:n uutista laajemmin. Jutun lopussa on ehkä yllättäväkin maininta: *45 minuuttia* ohjelman kerrotaan käsittelevän Elisän tapausta vielä samana iltana.⁸²

Yksi kiinnostavimmista elementeistä iltasanomat.fi:n jutussa on kuitenkin loppuun 8.3.2012 lisätty täsmennys. Siinä Elisän päiväkirjojen aitouden tai fiktiivisyyden kerrotaan herättäneen keskustelua. Ratkaisu, kuinka tähän suhtaudutaan, on kuitenkin hämmentävä. Viimeinen sana on annettu ”projektin tekijöille”, joiden kerrotaan määrittelevän asian seuraavalla tavalla:

Elisan päiväkirjojen aitous tai fiktiivisyys on herättänyt keskustelua. Projektin tekijät määrittelevät projektin verkkosivulla asian näin:

Kun projekti lähti liikkeelle, ensimmäinen ajatus oli, että Elisän päiväkirjoja ei tulla julkaisemaan sellaisinaan. Koska päiväkirjamerkinnät koettiin kuitenkin hyvänä tapana välittää nuoren tunteita, syntyi Elisän fiktiivinen päiväkirja, joka sinällään kertoo Elisän päiväkirjamerkintöjen kuvaimista tapahtumista ja muista tosielämän kiusaustilanteista, mutta jotka on kuitenkin kirjoitettu kaunokirjalliseen muotoon aikuisen ihmisen toimesta.

---

⁸² Kilpailevan mediayhtiön tuotteen puffaaminen on varsin harvinaista: tässäkin tapauksessa juttu on julkaistu klo. 19.29 kun *45 minuuttia* alkaa klo. 20.00.

Päiväkirjamerkinnot netissä ovat siis Minttu Vettenterän kirjoittamia, mutta tunteet ja tapahtumat todellisia.

Määritelmä on ilmiselvässä ristiriidassa itse jutun kanssa. Ennen kaikkea se nostaa esiin kysymyksen toimittajan vastuusta tai ehkä paremmin vastuun pakoilusta. Viimeisen sanan antaminen ”projektin tekijöille” sysää koko tapauksen fiktiiviseksi määrittelemisen lukijan vastuulle toimittajan väistäessä sivulle.

Viimeisenä Elisän kelkkaan ennätti iltalehti.fi. *Koululaisen itsemurhan syy paljastui päiväkirjasta* -otsikoitu juttu päättyi vasta seuraavana päivänä perhejuttujen luokkaan. Jutussa, jonka toimittajaa ei mainita, tarinaa Elisasta ei aseteta yhtä vahvasti Vettenterän kertomaksi kuin edellisissä verkkouutisissa, vaan sitä kertoo toimittajan ääni. Toimittajan tai jutun äänellä kerrottuna Elisän tarina saa lisää uskottavuutta, ja raja toimittajan varmistaman ja lähteen kertoman tiedon välillä hämärtyy. Kuvituksena jutussa on kuvakaappaus Elisän vanhempien blogista.

Juttu jakautuu kolmeksi otsikoiduksi kappaleeksi, joista jokainen alkaa kursivoidulla lainauksella Elisän päiväkirjoista. Siteerauksien mainitaan olevan ”otteita Elisän päiväkirjamerkinnoista, joita Minttu Vettenterä on julkaissut blogissaan”. Jutun konteksti luo kuitenkin kuvaa, että päiväkirjamerkinnot ovat todella Elisän eivätkä Vettenterän kirjoittamia. Päiväkirjoista ainoastaan kerrotaan, että ne päätettiin julkaista kirjana.⁸³ Muutoin iltalehti.fi:n juttu on lähes kopio edellä mainituista Elisa-uutisista: juttua varten haastateltu Vettenterä pääsee jälleen kertomaan Elisa-projektista, sen nostattamista reaktioista, kiusaamisen vastaisesta työstä ja omasta taustastaan koulukiusattuna. Jutussa on kuitenkin selkeitä asiavirheitä, jotka paljastavat kenties jotain lähdekäytännöistä. Vettenterä esimerkiksi mainitaan Elisän isän ”vanhaksi ystäväksi”, ja ensimmäisenä lähteenä kreditoidaan *Iltasanomia*.

Elisaa koskevat verkkouutiset, jotka lähtivät leviämään mtv3.fi:n uutisesta, rakentuivat kaikki hyvin pitkälle samalle kaavalle, jossa Vettenterän haastattelun pohjalta joko kerrotaan Elisän tarina tai annetaan Vettenterän itsensä kertoa. Eroavaisuudet tulevat lähinnä siinä, miten suuri rooli Vettenterälle annetaan. Eniten tilaa hän saa iltasanomat.fi:n jutussa, vähiten mtv3.fi:n jutussa. Iltalehden jutussa toimittaja on sen sijaan ottanut suuremman roolin Elisän tarinan selostamisessa. Kaikki jutut kuitenkin rakentuvat sen pohjalle, että tarina Elisasta on

---

⁸³ *Jonakin päivänä kaduttaa* ei kuitenkaan ole Elisän päiväkirja, vaan tarina Elisän isän Miksun sovituksen tekemisestä. Kirja sisältää blogeissa julkaistut Elisän päiväkirjat 1, 13, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11 sekä viimeisen merkinnän, jota ei julkaistu blogeissa. Tämä merkintä on kuitenkin nähtävissä 27.5.2012 iltasanomat.fi:ssä julkaistun laajemman Elisa-jutun yhteydessä, jossa se on kuvana käsinkirjoitetusta päiväkirjasivusta. Saman jutun yhteydessä on myös toinen julkaisematon päiväkirjamerkintä, joka on päivätty 15.12.2010.

totta, kertoi sen Vettenterä tai toimittaja. Iltasanomat.fi:n jutun loppuun lisätyssä täsmennyksessä toimittaja jopa haluaa välttää itse tai lehtensä puolesta ottamasta kantaa Elisan fiktiivisyyteen ja on liittänyt oheen ”projektin tekijöiden” määritelmän Enkeli-Elisasta.

Iltapäivälehtien juttujen painoarvoa ei voi vähätellä, jos pohditaan sitä kuinka Enkeli-Elisan tarinaa kerrottiin tositarinana. Koulukiusaamisongelmaa vähättelemättä, laajalle levinneet ja otsikoita myöten toisiaan kopioivat jutut osallistuivat tahoillaan Enkeli-Elisa-hyperbolan rakentamiseen. Elisan avulla koulukiusaaminen kyettiin henkilötarinan kautta nostamaan esiin myyvänä artikkelina ja samalla tuomaan koulukiusaaminen esiin yhteiskunnallisesti merkittävänä ongelmana. Kaikki verkkojutut toistivat Vettenterän ja toimittajan suulla puhetapaa, jossa Elisasta ja tämän vanhemmista puhuttiin todellisina henkilöinä. Missään jutussa toimittaja tai Vettenterä ei tehnyt eroa fiktiivisen Elisan ja tämän taustalla olleen, todelliseksi väitetyn tytön välillä. Toimittajat siis hyväksyivät puhetavan, jossa Elisalla tarkoitettiin todellista henkilöä.

7.2.2 ENKELI TELEVISIOSSA: DRAAMAN KEINOILLA TODEMMAKSI

Blogien, sosiaalisen median ja verkkouutisten ohella myös televisio muokkasi yleisön suhdetta Enkeli-Elisan tapaukseen. Television suhteen Enkeli-Elisan tapauksessa voi nähdä joitain yhtymäkohtia taannoiseen Yhdysvalloissa sattuneeseen James Freyn tapaukseen. Freyn kohdalla kyseessä oli omaelämäkerrallisena markkinoitu, alun perin vuonna 2003 ilmestynyt teos *Million Little Pieces*, jonka väitettiin perustuvan Freyn omiin kamppailuihin huumeriippuvuuden kanssa. Tapauksen käännekohtana voidaan nähdä se, kun kirja valittiin Oprah Winfreyn *Oprah's Book Club* -kirjakerhon kuukauden kirjaksi syksyllä 2005. Tämän näyteikkunnan kautta Freyn kirja sai valtavasti julkisuutta, ja Frey myös esiintyi *Oprahissa*. Pian televisioesiintymisen jälkeen kirja ponnahti myyntilistojen kärkeen.

Tammikuussa 2006 rikosjuorusivusto *Smoking Gun*⁸⁴ paljasti Freyn mitä luultavimmin joko suuresti liioitelleen tai sepittäneen omakohtaisiksi väitetyt kokemukset huumehelvetistään. Julkisen häpeän saattamana Frey tuli tai tuotiin takaisin televisioon selittämään tekoaan niin *Oprahin* kuin *Larry Kingin* ohjelmiin. Julkisuuden paine kasvoi lopulta niin suureksi,

---

⁸⁴ <http://www.thesmokinggun.com/documents/celebrity/million-little-lies>, katsottu 30.9.2013

että kirjan kustantaja Random House päätyi hyvittämään kirjan hinnan kuluttajille, jotka kokivat tulleen petetyiksi kirjan ostaessaan.⁸⁵

Freyn nousu julkisuuteen ja myyntimenestykseksi tapahtui pitkälti Oprahin mediakoneiston avulla. Myös Enkeli-Elisan tapauksessa televisio ja 7.3.2012 esitetty MTV3:n *45 minuuttia* -ohjelma olivat suuressa roolissa nostaessaan Elisan tapauksen esiin. Ohjelman markkinoinnista roolia ei tietenkään voi verrata Oprahiin, mutta ohjelman ansiosta Elisasta tehtiin uutinen mtv3.fi:n sivuille, josta tapaus levisi mediasta toiseen. Ohjelmassa Elisan tarina dramatisoitiin ja tuotiin esiin näyttävästi ja yleisöön vetoavasti. Uutisoinnin ja ohjelman esityksen jälkeen Elisan Facebook-sivuston ryhmän seuraajien määrä kasvoi ohjelman esittämiskiikön loppuun mennessä (7.3.–11.3.2012) viidestätoistatuhannesta kolmeenkymmeneentuhanteen. Lisäksi blogiaineisto kertoo kävijöiden aktiivisuuden kasvusta: kuvista 4 (s. 86) voidaan todeta Elisan päiväkirjojen kommenttimäärien selvästi nousseen reilun kahden kuukauden aikana ohjelman jälkeen.

Television ajankohtaisohjelmalla *45 minuuttia* -ohjelmalla oli luotettavuutta, joka oli keskeisessä roolissa mukana autorisoimassa Enkeli-Elisaa totena suuren yleisön mieliin. Television kautta Enkeli-Elisa tuotiin myös ensi kerran esiin audiovisuaalisena esityksenä kuvien todistusvoiman ollessa läsnä. Seuraavassa käyn tarkemmin läpi 7.3.2012 MTV3:lla esitetyn *45 minuuttia* -ohjelman jutun Enkeli-Elisasta audiovisuaalisen aineiston analyysin ja litteroitujen spiikkien avulla.

MTV3:n keskeisimpänä ajankohtaisohjelmalla *45 minuuttia* pyrkii nostamaan esille ajankohtaisia yhteiskunnallisia aiheita. Ajankohtaisuus ja yhteiskunnallinen näkökulma on myös tulokulma Elisan tapaukseen, jota käsitellään koulukiusaamisen kautta. Ohjelman juontaja Ripsa Koskinen-Papunen esittelee Elisa-jutun aiheen ennen mainoskatkoa seuraavasti:

Miksi koulukiusaaminen voi jatkua usein pitkään ja hyvinkin julmana? Kerromme järkyttävän esimerkin siitä mihin koulukavereiden kiusaaminen ja tappouhkaukset voivat pahimmassa tapauksessa johtaa.

Aiheeseen tullaan siis sisään siis hyvin pitkälle niiden teemojen kautta, jotka ovat olleet esillä jo Vettenterän ja Elisan vanhempien blogeissa. Sisäänjuonto mainoskatkon jälkeen, ennen juttuinserttiä täsmentää, mistä on kyse:

---

⁸⁵ *Kuukausiliitteen* 7/12 jutussa mainitaan myös 13-vuotiaan Anthony Godby Johnsonin omaelämäkerrallinen kirja 90-luvulta, joka niin ikään levisi Oprahin ohjelman kautta. Tässäkin tapauksessa traaginen tarina paljastui keksityksi. Enkeli-Elisan tavoin taustalla oli yksi henkilö, New Jerseyläinen Vicki Johnson. Aivan kuten Vettenterä Enkeli-Elisan tapauksessa, Johnson edusti poikaa samalla ja toimi pojan tarinan ainoana linkkinä maailmaan.

Työpaikkakiusaamisen lisäksi koulukiusaaminen on Suomessa suuri ongelma. Ulkopuoliset eivät kiusaamista aina huomaa, ja usein sen vakavuutta vähätellään. Ääritapauksessa se voi kuitenkin jopa tappaa uhrinsa. Reilu vuosi sitten 15-vuotias Elisa ei enää jaksanut pitkään jatkunutta piinaa.

Alkujuonnot luovat juttuun ja aiheeseen hyvin dramaattisen vaikutelman sekä herättävät kysymyksen siitä, mitä Elisalle tapahtui. Jutun punaisena lankana vaikuttaa olevan Elisan tuominen esiin koulukiusaamisen esimerkkitapauksena. Myöhemmin jutussa käy kuitenkin ilmi, ettei Elisa ole tavallinen esimerkki. Hänen tapauksestaan rakennetaan jutussa traaginen ääri-esimerkki, joka osoittaa koulukiusaamisen olevan vakava ongelma.

Itse juttu alkaa dramatisoidulla kuvituksella tytöstä, joka pukee yksityisasunnon eteisessä vaatteita päälleen.⁸⁶ Taustalla kuullaan musiikkia, joka luo inserttiin uhkaavaa tunnelmaa. Tytön kasvoja ei jutun kuvituksessa nähdä. Toimittaja Siina Revon voice over-ääni kertoo Elisasta ennen kuin kuva leikkaa puolilähikuvaan kirjailijaksi esiteltävästä Minttu Vettenterästä, joka jatkaa Elisan kiusaamisen kuvailua:

Toimittaja: *Pääkaupunkiseudulla asunutta 15-vuotiasta Elisaa kiusattiin julmasti koko yläkouluajan. Kiusaaminen oli sekä fyysistä että henkistä.*

Vettenterä: *On eristämistä, on haukkumista, on sit ihan tämmöstä fyysistä, voi sanoa pahoinpitelyjä. Että on porukalla kaadettu maahan, lyöty, potkittu. On ollu tappouhkauksia.*

Kuten asiaohjelmissa yleensä, vakuuttavuutta luodaan tavallisesti haastatteleamalla asiantuntijoita tai asianosaisia. Tässä jutussa Vettenterä asemoidaan heti jutun alussa henkilöksi, joka tuntee Elisan tapauksen erityisen hyvin. Toimittajan ja Vettenterän puheen leikkaaminen risettiin vahvistaa tätä vaikutelmaa, kuten edeltäviä seuraavat, peräkkäin leikatut puheenvuorot.

Toimittaja: *Vuosi sitten Elisa väsyi jatkuvaan piinaansa ja teki itsemurhan.*

Vettenterä: *Elisa otti suuren määrän lääkkeitä ja kuoli kotonaan sängyssä.*

Toimittaja: *Vanhemmat eivät tienneet kiusaamisesta mitään. Kaikki selvisi vasta jälkikäteen päiväkirjoista, joihin Elisa oli purkanut pahaa oloaan.*

---

⁸⁶ Tyttö on Vettenterän minttis.com-blogiin 27.2.2012 kuvauksista kertovan päivityksen mukaan hänen tyttärensä. Samassa viestissä selviää, että kuvaukset ohjelmaa varten tehtiin 25.2.2012.

Vettenterä: *Elisan kuoleman jälkeen niin niin Elisan vanhemmat tutki Elisan päiväkirjoja, ja sen lisäksi kännykkästä ja nettimaailmasta löyty kaikennäköisiä juttuja. Et se on kanssa se netti niin ollu tässä hyvin vahvasti mukana.*

Edellisissä spiikeissä toimittajan puhe kuullaan jälleen voice overina; taustalla on kuvituksena tyttö kävelemässä talvisella kadulla ensimmäisen spiikin kohdalla ja kirjoittamassa päiväkirjaa pimeässä huoneessa sängyllä maaten toisen spiikin kohdalla. Vettenterän puheeseen sen sijaan leikataan aina kuvan kanssa, jolloin hänen asiantuntijaroolinsa jutussa korostuu entisestään. Sen lisäksi hän tuo toimittajan spiikkiin nähden uutta, yksityiskohtaisempaa tietoa Elisan kohtalosta.

Katsojille, joille Enkeli-Elisa ei ole jo ennestään tuttu, Vettenterä tuntuukin esiintyvän korostetusti tarinan avainhenkilönä, joka toimii niin asiantuntijan kuin myös asianosaisen roolissa. Hänelle jutussa tarjottu rooli sekä itse jutun dramaattinen kuvitus saavat jutun näyttämään siltä, että toimittaja luottaa täysin Vettenterän kertomukseen. Jutusta voisi päätellä, että hän on uskonut totena kaiken, mitä Elisa-blogeissa on kerrottu. Kysymys, miksi Vettenterää ylipäätään jutussa haastatellaan, sivuutetaan kertomalla hänen kirjoittavan Elisan tapauksesta kirjaa. Vettenterä pääsee myös kommentoimaan kirjaprojektiaan:

Mä halusin silleen kirjan, joka vois oikeesti vaikuttaa. Ja sit ku Elisan isä otti yhteyttä, ja ruvettiin puhumaan tästä, nii sit tuli niiku se olo, et hei, täs se nyt on, täs on se mahdollisuus, jossa me voidaan oikeesti saada ihmiset miettimään.

Enkeli-Elisan kehyskertomusta avataan jutussa aivan samalla tavoin kuin se on kerrottu blogeissa. Juttu esittää kertomuksen Elisa-projektin synnystä blogien fragmentaarista esitystä tiiviimmin ja tarinamaisemmassa muodossa, jolloin syntyy kuva, että Elisan kohtalo on johdatuksen tavoin tuonut Vettenterän ja Elisan isän yhteen. Jutun esitys antaa myös ymmärtää, että Elisa-projektin tarkoituksena on kääntää Elisan tarina uudella tavoin merkitykselliseksi. Kuitenkaan jutussa ei anneta mitään selitystä sille, miksi Elisan vanhemmat eivät itse esiinny jutussa kertomassa Elisasta, vaan heidän sijastaan asianomaisen roolia toimittaa Vettenterä.

Jotta jutun äänet eivät jäisi yksin toimittajaan ja Vettenterään, tuodaan mukaan lisää ääniä. Tuodakseen jutun lähelle katsojia toimittaja Repo on päätenyt rakentamaan jutun toisen osan koulussa kuvatulle, viiden tamperelaisen 9.-luokkalaisen keskustelulle. Oppilaille on annettu luettavaksi Elisan päiväkirjatekstejä, jotka ovat tismalleen samoja kuin Vettenterän blogeja kirjoittamissa Elisan päiväkirjoissa. Koululaisille ei kuitenkaan ole saatu kertoa, että

Elisa on tehnyt itsemurhan. Oppilaiden kautta jutussa tuodaan esiin koulukiusaaminen yleisenä ilmiönä viemällä aihe kouluympäristöön. Jutussa ei kuitenkaan tuoda esiin, että koululaisten lukemat päiväkirjat olivat juuri Vettenterän kirjoittamia, vaan siinä välittyy kuva, että kyseessä olisivat todella Elisan itsensä kirjoittamia päiväkirjamerkinnot. Jutusta itsestään ei voi päätellä, oliko toimittajalla tietoa Elisan päiväkirjojen fiktiivisyydestä, tai sitä, onko kuva niiden faktuaalisuudesta syntynyt vasta jutun leikkausvaiheessa.

Koululaisten osuuden aluksi yksi koululaisista lukee ääneen katkelman Elisan päiväkirjasta 2, minkä jälkeen koululaiset keskustelevat Elisan päiväkirjoista. Koululaisten keskustelusta välittyy selkeästi kuva, että he pitävät lukemaansa autenttisena aineistona, vaikka koululaisten reaktioista tekstissä kuvattuja tapahtumia kohtaan välittyy tietty epäuskoa. Yksi oppilas jopa toteaa: ”– – mä en oo ikinä törmänny tämmöseen, harvinaista.” Keskustelusta ei kuitenkaan välity kuvaa, että oppilaat pitäisivät itse tekstiä epäuskottavana tai olisivat valmiit kyseenalaistamaan tekstin esittämät väitteet. Voidaan myös kysyä, miksi olisivat, jos televisio-toimittaja on pyytänyt heidät keskustelemaan aiheesta.⁸⁷

Jutun dramaattinen keinovalikoima ei kuitenkaan rajoitu tähän. Seuraava leikkaus vie entistä syvemälle Elisan tarinan maailmaan audiovisuaalisen kerronnan keinoin, kun koululaisten keskustelun jälkeen leikataan takaisin dramatisointiin ja aiemmin kuvituksessa esiintyneeseen tyttöön. Tyttö makaa sängyllä kirjoittamassa, ilmeisesti päiväkirjaansa. Taustalla kuullaan samaa jännitys-/kauhuteemaista musiikkia kuin aiemmin. Nyt voice overina kuullaan tytön ääntä, mahdollisesti yhtä koululaisista, joka lukee pätkän Elisan päiväkirjasta 13:

Kuolisit pois ja olis kaikil parempi. Niin Saku tekstas tänään. Mä tuijotin puhelinta pitkään ja tavasin sitä uudelleen ja uudelleen. En meinannu tajuta mitä siinä lukee. Vaik kai se noin on. Kaikilla olis parempi, jos mä kuolisin.

Tytön puhuessa leikataan tyttöön istumassa yksin bussipysäkillä. Tyttö katsoo puhelimensa näytöltä viestiä, jossa lukee ”Kuolisit pois, ja olis kaikil parempi. Lähettäjä Saku”. Dramatisoitu aines kuvittaa siis hyvin tarkasti Elisan päiväkirjasta kuultua otetta. Tällaisten esityskeinojen kohdalla voisi puhua dramatisoinnin lisäksi fiktiomaisista aineksista, sillä näytellyn osuuden yhteydessä kuullaan tunnistamatonta kertojaa, joka visuaalisessa toteutuksen kontekstissa asettuu Elisan rooliin. Koska kyseessä on kuitenkin tositahtumiksi mielletty kertomus, dra-

---

⁸⁷ On kuitenkin syytä pitää mielessä, ettei tässä ole mahdollista päästä enää käsiksi haastattelutilanteen syntyyn. Näin ei myöskään ole tietoa siitä mitä kaikkea oppilaille on haastattelutilanteessa kerrottu. Oma kuvaukseni tilanteesta perustuukin jutussa välittyvään kuvaan tilanteesta.

maattinen efekti, ja sen kautta saavutettava vakuuttavuuden taso kietovat katsojan vetoavasti tunteiden tasolla uskomaan Elisan tarina totena.

Tytöstä bussipysäkillä leikataan takaisin sängyllä makaavaan tyttöön kirjoittamassa päiväkirjaa. Toimittajan voice over taustalla nostaa esiin vaikeudet puuttua koulukiusaamiseen:

Kouluissa vannotaan, että kiusaamiseen pyritään aina puuttumaan, mutta nuorten mielestä asian käsittely ei tuota aina tulosta.

Tästä leikataan takaisin keskusteleviin oppilaisiin, joiden puheenvuoroja käytetään vahvistamaan toimittajan esittämää väitettä. Efektiä tehostavat puolikuvat oppilaista puhumassa luultavastikin kameran vieressä olevalle toimittajalle. Puheenvuoroissaan oppilaat nostavat esiin omia kokemuksiaan koulukiusaamisesta ja tuovat esiin, kuinka vaikeaa koulukiusaamiseen on puuttua.

Tämän jälkeen nähdään jälleen dramatisoitu kohtaus, jossa tytön ääni voice overina lukee otteen Elisan päiväkirjasta, samalla kun puheen kuvituksena nähdään spiikissä kerrotut tapahtumat. Tällä kertaa tosin kierrokset kovenevat draaman mallin mukaan, ja edellisen kohtauksen henkisestä väkivallasta siirrytään fyysiseen väkivaltaan. Ote on Elisan päiväkirjasta 8:

Mä yritin pyöräillä vaan mahdollisimman pian pois siit, mut Valtteri tönäs mua ja mä lensin pyörän kans pitkin poikin.

Kuvituksen vielä jatkuessa toimittajan voice over kertoo, että myös vanhemmille kertominen on vaikeaa. Tämän jälkeen leikataan vaihteeksi Vettenterään, joka kertoo, miksei Elisa kyennyt kertomaan vanhemmilleen:

Toimittaja: *Vanhemmille puhuminen on niin ikään vaikeaa, niin myös Elisan tapauksessa.*

Vettenterä: *Hän on ajatellut, että kertoo vanhemmille. Mut sit joko vanhemmilla on ollu joko kauhee kiire, vanhemmilla öö on ollu muuten niinku tosi hyvä päivä, ei oo sit halunnu pilata sitä päivää sillä.⁸⁸*

---

⁸⁸ Vettenterän puheenvuorossa korvaan särähtää siinä käytetty perfekti-muoto, *on ajatellut*, puhuttaessa Elisasta. Ajatellen, että Elisa on kuollut, kuulostaa perfektin käyttö tässä tilanteessa oudolta, vaikka sitä tässä yhteydessä käytetään luonnehtimaan Elisan toimintaa varsin yleisellä tasolla. Jos ajatellaan, että Vettenterä kertoisi edesmenneestä Elisasta sen perusteella mitä on tämän kirjoittamista päiväkirjoista lukenut, olisi pluskvamperfekti-muoto luonnollisempi. Sen sijaan käytetty perfekti-muoto antaa ymmärtää, että Elisa olisi hengissä – tai sitten fiktiivinen hahmo, jonka toimintaan Vettenterä eläytyy.

Toimittaja tuntuu tässä tarjoavan Vettenterälle mahdollisuutta selittää, miksi Elisän vanhemmat eivät tienneet koulukiusaamisesta. Vettenterä saa siis jutussa vastata mahdollisiin ”miksi” kysymyksiin etukäteen. Toimittaja antaa spiikillään Vettenterälle mahdollisuuden parannella omaa tarinaansa ja paikata kertomuksensa aukkoja ja puutteita parhain päin. Tämä vaimentaa mahdollisia epäileviä ääniä.

Vettenterästä leikataan takaisin oppilaisiin, joista yhden kommentti täydentää toimittajan ja Vettenterän puheenvuoroja siitä, kuinka vaikeaa vanhemmille on kertoa vaikeista asioista:

Se on varmaan usein, et nuori vähättelee, et ei tää oo nii tärkeitä, et ei niiden tarvii tietää, mä selviin tästä kyllä itekin. Kun jokainen nuori haluaa olla itsenäinen, ni niille vanhemmille on tosi vaikee siinä kohtaa kertoa.

Toimittajan, Vettenterän ja Elisän päiväkirjoja lukeneen oppilaan perätysten leikatut kommentit täydentävät kukin toistensa kertomusta: toimittaja on nostanut asian jutussaan esiin, Vettenterä edustaa Elisaa ja kertoo miten Elisa oli toiminut ja lopuksi kuultava koululainen kertoo omaan kokemukseensa perustuen käsityksensä siitä, miksi vanhemmille on vaikea kertoa vaikeista asioista.

Seuraavaksi sisään leikattava dramatisoitu kohtaus koulukirjojen viskomisesta suihkuun on toteutettu samalla tavalla edellisten kanssa: voice overina kuultava tytön ääni lukee otteen, tällä kertaa Elisän päiväkirjasta 10 samalla kun kerrotut tapahtumat nähdään kuvitettuina. Tämä on kuitenkin vain yksi Elisän elämää havainnollistava dramatisointi muiden joukossa, ennen kuin edetään jutun dramaattiseen huippukohtaan. Kirjojen viskomisesta leikataan toimittajan voice overin kautta takaisin kuvassa nähtävään Vettenterään ja taas voice overina kuultavan tytön lukemaan otteeseen. Se on Elisän päiväkirjasta 4, jonka mukana leikataan otteessa kuvailtuihin tapahtumiin:

Toimittaja: *Aikuisten on vaikea nähdä nuorten maailman julmuutta.*

Vettenterä: *Sehän se on se hirvein asia, että että, monet näistä jutuista, mitä koulussa tapahtuu, niinku kiusaamisen nimissä, niin niin olis aikuisten maailmassa rikoksia.*

Tytön ääni: *Teemu tokas: - Me tapetaan sut koulun jälkeen. Mä olin lähössä koulusta, kun Teemu ilmesty opejen parkkikselle. Sitä seuras monta muutakin poikaa. Ne tuli, löi, kaatoi mut maahan ja potki. Kun ne lähti, mä makasin nurtsilla ja itkin. Kukaan ei kai nähny tai ketään ei kiinnostanu.*

Luettua päiväkirjaotetta on tässä kohtaa myös muokattu jättämällä pieni osa välistä pois kertomuksen toiminnan logiikan säilyttämisen vuoksi. Kuvallisesti kohta alkua taas sängyllä päiväkirjaansa kirjoittavasta työstä, josta leikataan samaan tyttöön kävelemässä koulun pihalla. Tyttöä seuraa kolme poikaa. Seuraavassa kuvassa pojat tarttuvat tyttöä harteista. Pojat, joiden kasvoja ei nähdä, kaatavat tytön maahan ja potkivat maassa makaavaa tyttöä hidastetussa ja sumennetussa kuvassa. Kohtauksen lopuksi pojat jättävät tytön yksin maahan makaamaan ja kävelevät pois. Kyseinen kohta on jutun dramatisoinneista väkivaltaisista ja selkeästi rakennetun draaman huippukohta, jolla halutaan alleviivata koulukiusaamisen raakuutta.

Dramatisoidun väkivallan teho onnistutaan jutussa taitavasti kantamaan seuraavaan kuvaan yhdistämällä se leikkauksella pelon tunteeseen: tässä kohtaa dramatisoinnista leikataan kouluun ja oppilaisiin, mutta nyt suoraan lähemmäs puolilähikuvasta lähikuvaan zoomaavaan otokseen yhdestä oppilaasta, joka kertoo kuinka reagoisi hypoteettiseen tilanteeseen, jossa hänet uhattaisiin tappaa. Tämän jälkeen vieressä istuva oppilas vielä jatkaa kommentoiden, kuinka aikuiset vähättelevät nuorten kokemusta väkivallasta tai sen uhkasta. Näin Elisan maailma on audiovisuaalisin keinoin liitetty limittäin aktuaalisen koulumaailman kanssa.

Dramaattisen jännitteen purkauduttua leikataan jutun loppuun saattavaan haastattelukohtaukseen Vettenterän kanssa. Kuvassa nähdään laajassa kokokuvassa Vettenterä kotonaan, kasvot kameraan päin, toimittaja etualalla selkä kameraan päin. Tämä on ainoa kerta, kun mahdollisimman taka-alalle ja näkymättömiin häivytetty toimittaja näyttäytyy jutussa. Toimittajan voice overin jälkeen leikataan taas puolilähikuvaan puhuvasta Vettenterästä. Toimittajan toisen spiiikin kohdalla leikataan taas keinussa yksin istuvaan tyttöön:

Toimittaja: *Elisa ei valitettavasti ole ainoa samanlaisen kohtalon uhri.*

Vettenterä: *Koulukiusaaminen voi tappaa, niin siitä ei ilmeisesti Suomessa ei oikeen haluta puhua. Mut kyllä näitäkin juttuja on.*

Toimittaja: *Elisan opettajat ovat myöntäneet jälkikäteen, että he eivät ymmärtäneet tilanteen vakavuutta.*

Vettenterä: *Mä hyvin toivosin et tällasten tapausten jälkeen olis herätty miettimään sitä, et koska kyllä siel on opettajia, jotka on myöntäneet ihan suoraan, että ovat nähneet tilanteita, mutta kun ne on olleet sellaisia yksittäisiä juttuja, niin ne on menneet silleen sormien läpi katsoen.*

Tämä lopun kohtaaminen Vettenterän kanssa selkeästi pyrkii löytämään Elisan tapauksesta lisää yleistettäviä piirteitä. Yleistysten lisäksi toimittaja pyrkii selvästi avaamaan Elisan maailmaa yleisölle, sillä keskustelussa mainitaan Elisan opettajat, joihin toimittaja tuntuu viittaavan tavalla, joka vihjaa hänen olleen heidän kanssaan tekemisissä.

Kohtauksen jälkeen kuva leikkaa häivytettyyn kuvaan koulun käytävästä, josta leikataan Vettenterään kirjoittamassa tietokoneella, ja nähdään näytöltä kuvattuja otoksia Elisan nettisivuista. Taustalla toimittajan voice over antaa ymmärtää, että hän olisi käynyt keskusteluja myös vanhempien kanssa:

Elisan vanhemmat eivät kuitenkaan halua syyllistää koulua, vaan ainoa toivomus on, ettei vastavaa enää tapahdu. Elisan ympärille onkin muodostunut kokonainen projekti. Enkeli-Elisan nettisivuston ja Facebook-ryhmän lisäksi vanhempien blogi ovat koonneet koulukiusaamista vastustavat yhteen. Tarkoituksena on perustaa kiusaamiseen puuttuva yhdistys ja jakaa kouluille tietoa kiusaamisen ehkäisemisestä. Elisa-projektissa halutaan myös muistuttaa, että elämä on paras vaihtoehto.

Jutun loppu siis rakentaa uskottavaa kuvaa Elisan tapauksesta totena sekä keskittyy samalla Elisa-projektin esittelyyn. Myös Vettenterä pääsee kertomaan Elisan synnyttämän projektin jo saavutetuista tuloksista. Lisäksi toimittajan viimeisessä spiikissä toimittaja tuo esiin Vettenterän omat koulukiusaamiskokemukset. Tämä tuo Vettenterää hahmona esiin entistä relevantimpana: hän tietää mistä puhuu. Kuvassa Vettenterä puhuu jälleen kameran vieressä olevalle toimittajalle. Tästä leikataan vielä kerran sängyllä päiväkirjaansa kirjoittavaan tyttöön toimittajan puheen taustalla ennen kuin leikataan takaisin Vettenterään.

Vettenterä: *Me ollaan saatu useita yhteydenottoja, sellasia joissa niinku nuoret pohtii just sitä että, jos on niinku aikasemmin miettiny itsemurhaa, niin nyt sitten tota, kun ne on luku Elisan vanhempien tekstejä, niin tota ne ei halua sitä oikeesti tuottaa omille vanhemmilleen sellasta surua ja tuskaa.*

Toimittaja: *Minttu Vettenterääkin on kiusattu Elisan tavoin koko peruskouluiän, mutta hän pääsi itsetuhoisista ajatuksistaan.*

Vettenterä: *Mul on kymmenvuotiaana ollu ensimmäiset, niiniin itsemurhaajatukset, ja nyt sit kumä katson mun kymmenvuotiasta, joka räiskyy ja paukkuu joka suuntaan, niinku täynnä elämää, niin noin sen kuulus olla.*

Vettenterän viimeisen puheenvuoron kohdalla kuva leikkaa Vettenterään istumassa sohvalla lastensa kanssa lukemassa näille jotakin. Tämän jälkeen näytetään vielä Vettenterän lapsia leikkimässä keskenään ja perheen lemmikkien kanssa. Kuvat luovat vahvan kontrastin etenkin suhteessa edellä nähtyihin dramatisoituihin kiusaamiskohtauksiin.

Vaikka se, että Enkeli-Elisa-juttu ylipäätään on *45 minuttia* -ohjelmassa, implikoi jutun olevan täyttä totta, on juttu itsessään rakennettu hyvin tunteisiin vetoavalla tavalla. Se pyrkii vakuuttamaan katsojan siitä, että koulukiusaaminen on vakava ongelma. Verrattuna aiempiin lehti- tai verkkojuttuihin, joissa Elisaa käsiteltiin, kyettiin televisiojutussa nostamaan Elisan kokemukset esiin uudella tavalla. Dramatisoidut ja luetut päiväkirjaotteet ovat jutun keskiössä, toisin kuin lehti- ja verkkojutuissa pitkälti Vettenterän kertomana esiin tullut Enkeli-Elisa-projektiin johtanut kehystarina. Dramatisointien kautta paperille tai verkkoon kirjoitetut sanat muuttuivat kuviksi ja samalla häivyttivät Vettenterän roolia tarinan taustalla.

Elisa-juttu ei myöskään rakennu asiaohjelmista tutun asetelman kautta, jossa asiaa käsiteltäisiin toimittajan, asianomaisen ja asiantuntijan lausuntojen kautta. Toimittaja Siina Repo on oikeastaan editoitu jutusta pois; hänen esittämiään kysymyksiä Vettenterälle ei kuulla. Kuultavat toimittajan puheenvuorot on leikattu kuvituskuvien päälle, jolloin Enkeli-Elisan tapausta kartoittava puhe yhdessä dramatisoidun kuvituksen kanssa tekevät kerronnasta sujuvaa. Toimittajan rooli tuntuukin jutussa olevan kertoja, joka kuroo spiikeillään Elisan tarinan yhtenäiseksi ja täydentää dramatisoidun kuva aineiston ja Vettenterän kertomat faktat yhdeksi eheäksi kertomukseksi.

Toimittajan roolin häivyttäminen myös antaa tilaa Vettenterälle. Jutussa Vettenterälle on annettu rooli eräänlaisena asiantuntijana, jollaiseksi hänet asemoidaan kuvakulmien ja leikkauksen valinnoilla: aina kun tarvitaan faktoja Elisasta, leikataan Vettenterään. Puheenvuorojen sa puolesta Vettenterä on paitsi asiantuntija myös asianomainen, sillä hän on lähin ihminen, jonka toimittaja on tavoittanut kommentoimaan Elisan tapausta. Vettenterä oli ainoa Elisan tarinaan kytköksissä oleva henkilö, johon media ylipäätään sai yhteyden, ja esimerkiksi Elisan vanhempiin ei saatu missään vaiheessa yhteyttä toistuvista yrityksistä huolimatta. Juttu siis toistaa kaavaa, joka oli havaittavissa jo Elisaa käsitelleissä lehti- ja verkkojutuissa: Vettenterälle annetaan kohtuuttoman suuri rooli siihen nähden, että hän on periaatteessa toisen käden lähde, jonka keskeisimmät kytkökset Elisaan ovat tekeillä oleva kirja ja vanhempien pyyntö toimia Elisan edustajana mediaan päin.

Kuukausiliitteen paljastusta seuranneessa, 10.7.2012 mtv3.fi:ssä julkaistussa uutisessa⁸⁹ *45 minuuttia* -ohjelman toimittaja Repo on kertonut, että hän yritti useaan otteeseen tavoittaa Elisän vanhempia tässä onnistumatta. Hän kertoo: ”Mieleeni ei tullut kyseenalaistaa tarinan luotettavuutta. Uskoin, että lapsensa menettäminen on vanhemmille traaginen kokemus ja median riepoteltavaksi joutumista halutaan välttää kaikin tavoin.” Hän kertoo lisäksi: ”Vettenterä pysyi linjassaan, etteivät vanhemmat halua tulla julkisuuteen”. Lopuksi Repo toteaa: ”Enkeli-Elisankin tarina vaikutti hyvin uskottavalta ja on tärkeää, että näistä asioista puhutaan jatkossakin.” Jälkiviisaana on helppo todeta vanhaa sanontaa lainaten, ettei usko ole tiedon väärä – eikä pitäisi olla ainakaan toimittajan työssä. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että toimittaja luovutti jutussa suuren roolin Vettenterälle kyseenalaistamatta tämän väittämiä perustellen tätä valintaa toisaalta hienotunteisuudella, toisaalta aiheen tärkeydellä. Onko tämä vain itsensä puolustelua, vai kokiko toimittaja aiheen niin tärkeäksi, että Elisän tarinan eheyttä ja uskottavuutta mahdollisesti rikkovat elementit jäivät huomiotta? Jälkiviisaana void kysyä, olisiko juttua Elisasta edes tehty, jos Vettenterää tai tarinaa Elisasta olisi ollut syytä epäillä fiktioksi? Olisiko hyvä juttu jäänyt tällöin kertomatta?

Niin sujuvasti kuin *45 minuuttia* -ohjelman Elisa-juttu olikin kerrottu, asiasisällöltään se keskittyy pitkälti jatkamaan siitä, mihin blogit jäivät. Se toistaa ja vahvistaa blogeissa esitettyjä väitteitä Elisasta tuomatta kuitenkaan aiheeseen varsinaisesti mitään uutta tai omaa, koululaisten keskusteluosuutta lukuun ottamatta. Oppilaiden käyttämistä asiantuntijarooleissa jutussa ei voi pitää yksistään hyvänä tai huonona ratkaisuna, mutta on syytä kysyä, tarjoaako koululaisten käyttö muuta kuin vahvistusta Vettenterän esittämille ja blogeissa esitetyille faktoille? Jutun oppilaat ovat päiväkirjoja lukiessaan toki epäuskoisia kuvattuja tapahtumia kohtaan, mutta eivät kuitenkaan kyseenalaista lukemiaan kohtia Elisän päiväkirjoista. Oppilaiden roolina on siis vahvistaa jutun viestiä aidoilla reaktioillaan. Heillä ei ole syytä epäillä tarinaa, josta televisiotoimittaja pyytää heitä varta vasten keskustelemaan. Vastaavasti jutussa ei esimerkiksi haastatella yhtään ammattinsa puolesta vastaavia ilmiöitä kohtaavia henkilöitä, kuten opettajaa, koulukuraattoria tai nuorisopsykologia. Jutussa ei myöskään käytetä tukena tilastollista materiaalia, kuten *Kuukausiliitteen* jutussa tehtiin. Kun Vettenterää ja oppilaita käytetään asiantuntijoina, haastateltujen tuoma sisältö ja näkemys koulukiusaamisesta jäävät jutussa varsin yksipuolisiksi, joskin samalla luomansa vaikutelman puolesta tehokkaaksi. Jutun asiantuntijaosuuksien rakentuminen yksin Vettenterän ja tämän tekstejä lukevien koululaisten varaan luo vakuuttavasti kuvan olemassa olevasta ongelmasta.

---

⁸⁹ <http://www.mtv3.fi/uutiset/kotimaa.shtml/poliisi-enkeli-elisan-tarinasta-ei-epaillarikosta/2012/07/1579113>, katsottu 6.10.2013.

Samoin kuin blogeissa kerrotussa Elisan tarinassa, myös *45 minuuttia* -ohjelman jutussa on käytetty vahvasti tarinallisia ja draamallisia keinoja asian esittämisessä. Jos tarkastellaan jutun näyteltyjä dramatisoituja kohtauksia, on selvää, että ne rakentavat klassisen draaman kaaren, jossa kiusaamistilanteet kovenevat ja kovenevat. Tästä selkeimpänä osoituksena ovat jutussa nähtävät Elisan päiväkirjoja dramatisoivat kohtaukset. Jänniteen rakentaminen vaikuttaa olleen myös jutussa punaisena lankana, sillä dramatisoidut kohtaukset eivät ole samassa, kronologiseksi oletettavassa järjestyksessä, jossa ne ilmestyivät Vettenterän blogissa. Jutussa käytetyt päiväkirjat ovat lukemisjärjestyksessä Elisan päiväkirjoista 2, 13, 10 ja 4. Lisäksi kahta jutussa luetuista päiväkirjaotteista oli editoitu selkeämpään muotoon lyhentämällä ja jättämällä dramalle epäoleellisia kohtia pois.

On mielenkiintoista huomata, että myös kahdessa muussa ajankohtaisohjelmassa, *Akuuttissa* (Yle TV1, 17.4.2012) ja *Poliisi-tv:ssä* (YLE TV2, 17.5.2012), joissa Enkeli-Elisaa käsiteltiin, on lähestymistapa täysin sama kuin *45 minuuttia* -ohjelman jutussa. Myös niissä käytettiin Elisan tapauksesta kertomiseen samankaltaisia dramatisoituja ja näyteltyjä kohtauksia sekä niiden tukena musiikkia tehostamassa vaikutelmaa.⁹⁰ Tehokkaan vaikutelman luomiseksi audiovisuaalisessa välineessä pelkät luetut päiväkirjaotteet eivät olisi riittäneet. Kaikkien edellä mainittujen ohjelmien formaattien sen salliessa näyteltyjen dramatisointien avulla pystyttiin kuvittamaan tekstin toiminta. Näin myös vältettiin ratkaisu, jossa luettujen päiväkirjaotteiden kanssa näytettäisiin täytekuvaa tai Vettenterää puhuvana päänä lukemassa Elisan päiväkirjoja.

Ylen uutisten Elisa-insertissä 22.3.2012 tällainen ratkaisu oli käytössä juuri formaatista johtuen. Vettenterää joudutaan tässäkin jutussa haastattelemaan, koska juttuun tullaan sisäänjuonnolla, jossa kerrotaan tositapahtumiin perustuvasta kirjaprojektista. Myös Ylen uutisten jutussa kuullaan ääneen luettuja päiväkirjakatkelmia, joiden taustalla nähdään täytekuvina koulun käytävän elämää sekä käsikirjoitettuja Elisan päiväkirjasivuja. On selvää, että ajankohtaisohjelmissa käytettyjen dramatisointien käyttäminen vaikuttaisi Ylen uutisissa vähintäänkin kyseenalaiselta eikä sopisi uutisten profiiliin.

Muutoin sekä *Akuutti* että *Poliisi-tv* käsittelevät Elisaa tutulla tavalla. On kuitenkin silmiinpistävä, kuinka ne toistavat samaa sapluunaa Elisaa käsitellessään; kaikki jutut rakentuvat Vettenterän kertoman kehyskertomuksen sekä päiväkirjoista ääneen luetun Elisan tarinan ympärille. Vettenterää oli välttämätöntä haastatella, sillä hän oli ainoa linkki Elisan tarinaan: blogeissa kerrottu on otettu totena, ja Vettenterä on katsottu luotettavaksi lähteeksi varmistamaan blogien todenperäisyys. Televisiojutuissa Elisan päiväkirjojen esittämiseksi luontevin

---

⁹⁰ Poliisi-tv:ssä tosin vastaavat rikosten rekonstruktioit ovat kuuluneet ohjelman visuaaliseen ilmeeseen jo pitkään.

keino on esittää ne ääneen luettujen katkelmien avulla. Kaikissa ohjelmissa onkin päädytty käyttämään kuvituksessa joko dramatisointeja tai kouluaiheisia kuvituskuvia. Elisaa käsitelleistä ajankohtaisohjelmista ainoastaan *45 minuuttia* -ohjelmassa on lähdetty laajentamaan näkökulmaa tuomalla koululaiset mukaan käsittelemään ja pohtimaan Elisan päiväkirjoja. Retorisenä elementtinä se kuitenkin toimi hyvin, sillä koululaisten reaktiot lukemiinsa päiväkirjoihin vain vahvistivat tarinan ja samalla Vettenterän uskottavuutta.

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että Elisasta kerrottiin mediassa – niin lehdissä, verkossa kuin televisiossakin – hyvin suppean aineiston pohjalta. Elisaa käsitelleillä toimittajilla oli käytössään ainoastaan blogit ja niiden taustalta haastatteluihin suostunut, Elisa-kirjaa työstänyt Minttu Vettenterä. Toimittajat olivat valmiita kertomaan Elisan koskettavaa tarinaa ilman yhtään ensimmäisen, tai oikeastaan edes toisen käden lähdettä. Vettenterä oli kuitenkin kertomansa mukaan ollut yhteydessä ainoastaan Elisan vanhempiin, joilta oli saanut projektia varten käyttöönsä Elisan päiväkirjat. Vettenterän kertoma taustakertomus siitä, kuinka hän oli tavannut Miksun ja Elisa-projekti oli saatettu alkuun, toimi viettelevänä kehyskertomuksena, jonka kautta myös Elisan päiväkirjat muuntuivat todeksi. Toimittajat vaikuttivat olleen tarinan vietävissä, ja samassa journalistiset periaatteet unohtuivat. Perinteisen median journalistisen sisällöntuotantoprosessin läpikäyneet Enkeli-Elisa-jutut toimivat lukijoille ja Elisan seuraajille lisävarmennuksena Elisan tarinan sekä Vettenterän luotettavuudesta.

7.3 SUURI EPÄILYS

Enkeli-Elisan tapausta ei voi käsitellä sivuamatta *Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen* 7/12 juttua *Uskomaton murhenäytelmä*. Anu Silfverbergin ja Hanna Nikkasen kirjoittama juttu osoitti monia epäselvyyksiä ja epä johdonmukaisuuksia Enkeli-Elisan tarinasta ja nosti epäilyt Elisan totuudenmukaisuudesta uudelleen esiin. Median aiempi kiinnostus yksipuolisten näkökulmien kautta oli kenties vaimentanut epäilyt, joita Enkeli-Elisa oli herättänyt verkon keskustelufuoreilla. Laajan mediahuomion jälkeen kynnyksensä kyseenalaistaa Enkeli-Elisan tarina oli nousut: olihan Elisasta tehty lukuisia juttuja, ja kirjoitettu jopa kirja. Lisäksi Elisa oli suosittu sosiaalisessa mediassa ja oli sen ansiosta perustettu koulukiusaamista vastustava yhdistyskin. Elisa oli kasvanut niin isoksi, ettei kyseenalaistaminen ollut enää sopivaa. Kuka tahansa, joka haluaisi kyseenalaistaa vastaavankokoisen ilmiön, joutuisi esittämään vedenpitävät todisteet – tai tulisi menettämään omat kasvonsa.

Mutta kuten jutun nimi *Uskomaton murhenäytelmä* antaa ymmärtää, Elisan tarina oli kuitenkin tositarinaksi aivan liian uskomaton. Elisan traaginen kuolema oli lopulta johtanut vain kaikkeen hyvään: enkelin isä teki sovutusta ja Elisasta kirjoitettiin kirjaa. Koulukiusaamisesta puhuttiin enemmän ja sitä vastustettiin kenties näkyvämmiin kuin koskaan. Oli toki mahdollista, että näinkin voisi käydä, mutta oliko se uskottavaa? Tai todennäköistä? Vai liian täydellistä?

Todennäköisyyksiä ei jutussa voitu ottaa keskeisiksi argumenteiksi ja todisteet piti etsiä muualta. Retorisella tasolla tarkasteltuna Silfverbergin ja Nikkasen juttu kykenikin esittämään todistusaineiston, joka horjutti ratkaisevasti Enkeli-Elisan uskottavuutta. Se muun muassa paljasti, ettei kukaan Elisa-juttujen toimittajista ollut haastatellut Elisan vanhempia; ainoa kontakti oli ollut erään toimittajan Miksulta saama sähköposti, sekin Vettenterän välittämänä. Myöskään Silfverberg ja Nikkanen eivät saaneet Elisan vanhempiin yhteyttä Vettenterän lupailuista huolimatta. Epäilykset lähtivät liikkeelle vauva.fin verkkofoorumeillakin esille nostetuista epäjohtonmukaisuuksista, ja Elisan taustalta paljastui epäilyttäviä yksityiskohtia. Myös kielentutkijan analyysi blogien kielestä ja kuolintilastot vihjasivat kyseessä olevan huijaus. Tärkeintä oli, että *Kuukausiliitteen* juttu, takanaan Suomen suurin sanomalehti, onnistui nostattamaan epäilyt tarinan todenmukaisuudesta. Todisteet olivat olemassa, ja vain tunnustus puuttui.

Uskomaton murhenäytelmä oli keskeisessä roolissa luomassa kontekstia, jossa tiedostava lukutapa haki Elisalle uutta relevanssia fiktiona ja huijauksena. Tämä asetti Vettenterän tilanteeseen, jossa hänen olisi tuotava omat todisteensa julki, mutta niitä hän ei toimittanut. *Kuukausiliitteen* jutun myötä myös poliisi kiinnostui Enkeli-Elisasta ja aloitti asiassa talousrikostutinnan. Kuulusteluissa Vettenterä myönsi kirjoittaneensa myös vanhempien blogeja. Vaikka syytettä ei lopulta nostettu, Vettenterän samoin kuin Enkeli-Elisan maine oli menetetty. *Kuukausiliitteen* jutun myötä ropissut Enkeli-Elisan uskottavuus sai viimeisen iskun Vettenterän tunnustuksesta.⁹¹ *Kuukausiliitteen* juttu kykeni retoriikallaan riisumaan Enkeli-Elisan aseista; perusteltujen epäilysten kautta todistusvastuu palautettiin Vettenterälle.

---

⁹¹ <http://www.iltasanomat.fi/kotimaa/art-1288492476051.html>, katsottu 11.10.2013.

8. ENKELI-ELISAN MERKITYSTEN RAKENTUMINEN TOTENA

Tarkastelipa mistä kulmasta tahansa, ei ole olemassa yksinkertaista vastausta siihen, mikä lopulta loi totuusvaikutelman Enkeli-Elisan tapauksessa. Esityksen muodosta ja sisällöstä – jos niitä ylipäättään voidaan määrittää – ei ole kaikissa tapauksissa osoittamaan fiktion ja faktan rajaa. Niiden lisäksi katse on suunnattava kontekstiin ja välineeseen. Ei kuitenkaan voida erottaa yksittäistä tekijää, jonka kautta Elisan merkitykset olisivat selittyneet faktana fiktion sijaan. Tässä luvussa on tarkoitus viedä tarkastelu vielä askeleen pidemmälle ja pohtia, millaisten tekijöiden kautta ymmärrys faktasta ja fiktiosta Elisan tapauksessa saattoi ylipäättään rakentua.

Edellisessä luvussa kerrosten kautta rakentuvana kokonaisuutena tapausta kyettiin hahmottamaan jokseenkin järjestelmällisesti jakamalla tarkastelu osiin. Kerrosten nivoutuminen toisiinsa on kuitenkin yhtä lailla oleellista, sillä monet tapauksen totuusvaikutelmaa luovat piirteet toistuivat tai kopioituivat eteenpäin uudelleenkerroksissa. Näitä piirteitä voidaan hahmottaa retorisisina elementteinä, joiden kautta relevanssi (faktana) kumuloitui toistoissa. Kuitenkin jokaisessa vaiheessa käytetyt keinot, joilla Elisan tarinaa esitettiin, olivat yhtä lailla merkityksellisiä kokonaisvaikutelman synnyttämisessä.

Kun pohditaan Elisan relevanssia totena, liikkeelle voidaan lähteä perusteista, eli puhe-
tavasta ja kerronnasta. Tällä ydintasolla voidaan tarkastella, millaisia kielellisiä valintoja Enkeli-Elisan tapauksessa käytettiin. Vettenterän ensimmäisten päiväkirjojen yhteydessä tuotiin esille päiväkirjojen olevan ”fiktiivinen tarina tosielämän ihmisistä”. Tästä lähtökohdasta olisi voitu olettaa, että myös nimet *Elisa*, *Miksu* ja *Riikka* olivat fiktiivisiä. Kuitenkin *Miksu* ja *Riikka* olivat selkeästi myös toimijoita ja kirjoittajia sekä omassa että Vettenterän blogissa. Omassa blogissaan Vettenterä puolestaan vahvisti myös Elisan päiväkirjan tapahtumat todeksi vastauksissaan kommentoijille. Myös siis *Elisasta* puhuttiin todellisena henkilönä. Fiktiivisinä henkilöinä *Elisaa*, *Miksua* tai *Riikkaa* ei siis voine pitää.

Väliä ei ollut myöskään sillä, olivatko nimet oikeita vai peitenimiä. Keskeistä oli, että tapa, jolla *Elisasta*, *Miksusta* ja *Riikasta* puhuttiin, alkoi levitä: ensin Elisa-blogeista toisiin blogeihin ja pian sosiaaliseen mediaan. Lopulta tapausta käsitelleet televisiojutut samoin kuin lehti- ja verkkojutut kopioivat blogeista ja Vettenterältä puhutavan, jossa *Elisasta* ja tämän vanhemmista puhuttiin todellisina henkilöinä. *Elisa*, jota saattoi vielä ensimmäisten blogissa julkaistujen päiväkirjojen perusteella pitää osin fiktiivisenä, alkoi saada merkityksensä yhä enenevässä määrin todellisena henkilönä. Vettenterä toisti tätä puhetapaa, jossa *Elisasta* puhuttiin

todellisena henkilönä, kaikissa juttujen haastateluissa. Se tarttui myös toimittajien omaan kerrontaan tapauksesta – tiedostetusti tai tiedostamatta.

Puhetavan ohella esiin voidaan nostaa nimeämisen käytännöt: käytetty kieli tuotti merkityksiä, mutta annettu nimi, *Elisa* toimi tehokkaammin kuin vaikkapa geneerinen käsite *koulukiususattu tyttö*.⁹² Nimen takana on aina joku, ja koulukiususattuun tyttöön yhdistetty nimi *Elisa* houkutteli uskomaan nimen kokemustenkin olevan totta. Oli näin annettu nimi fiktionaalinen nimi, peitenimi tai oikea nimi, se sai kelvata faktana, koska todellisista tapahtumista ei tiennyt kuin ainoastaan kaikkien *Elisa*-juttujen ainoa lähde, Minttu Vettenterä. Pohjimmiltaan toden retoriikka ei rakentunut valtaviin kullisiin varaan, vaan *Elisasta* tuli todellinen kuin varkain jo puhutavan kautta.

Nimeämisen käytännöt nivoutuvat myös kerrontaan. Kerronnan tasolla ensimmäisen persoonan käyttö, kuten aiemmin todettua, on ongelmallisin, jos ajatellaan faktan ja fiktion erottamista toisistaan. Jo aiemmin on sivuttu Cohnin näkemystä, jonka mukaan juuri minäkerronassa tekijän ja kertojan erottaminen toisistaan muuttuu ongelmalliseksi (2006, 46). On kuitenkin hyvä muistaa, että juuri nimeämisen kautta on kuitenkin perinteisesti kyetty erottamaan tekijä-minä ja kertoja-minä toisistaan. Tämä jako kuitenkin perustuu usein tekijän, kirjailijan, tunnettuuteen. *Enkeli-Elisan* tapauksessa kaikki oleellinen sisältö, niin blogit kuin *Elisan* päiväkirja, olivat muodoltaan minäkerrontaa, ja tekijän tai tekijöiden identiteetit oli piilotettu. *Elisan* tapauksen henkilöistä kukaan ei ollut tunnettu. Oleellista on myös se, että kertomukset olivat keskenään keskenään koherentteja, eivätkä *Vettenterän* ja vanhempien blogien tai päiväkirjan kertomukset olleet ristiriidassa toistensa kanssa.

Enkeli-Elisan tapauksessa pitäydettiin sisäisissä fokalisoijissa. Näin vältyttiin käyttämästä hetero- ja ekstradiegeettistä kerrontaa, joita voisi pitää Cohnin määrittelyminä fiktion suunta-viittoina (2006, 22–28). Lajityypin kautta tarkasteltuna omaelämäkerrallisissa teksteissä, jota niin päiväkirjat kuin blogit olivat, minäkerronnan todistusvoima ja samalla ongelmallisuus nivoutuvat yhteen: subjektiiviseen kokemukseen pääsyä ei ole kenelläkään muulla, ja epäluotettavuuden arvioiminen vaatii vertailua toisiin teksteihin tai vähintään kerronnan muotoon. Henkilökohtainen blogi viestintäympäristönä ei kuitenkaan ohjaa tarkastelemaan muotoa. Kuten Barrera (2010) tutkimuksessaan totesi, vaikuttavat lukijat tarkastelevan blogia sisältö edellä vastaten sen viestinnälliseen sanomaan. *Elisan* tarinassa kertoja-minät rakentuvat henkilöinä omien tekstiensä ja ilmaisunsa kautta. Koska muoto ei ole blogeissa niin oleellista, tekstien puutteistakin tuli osa näiden henkilöiden olemusta ja ulospäin viestittyä identiteettiä.

---

⁹² Nimeämisestä todentunnun luomisessa myös Bruun (2009, 130).

Minä-kerronnan kautta kyettiin siis vetämään verho olemattomien identiteettien eteen. Elisan tapauksessa tuo verho oli kuin nukketeatterin kangas, joka peitti taakseen nukkeja liikuttelevat kädet. Ensimmäisen persoonan kerronnassa tekijän ja kertojan positiot liukuvat väkisinkin yhteen. Walshin mukaan minä-kerrontaa voikin luonnehtia, ”diskursiiviseksi idiomiksi”, eli puhetavaksi, jossa tulkinnalle oleellista tekijän ja kertojan välistä etäisyyttä ei voi määrittellä (2007, 78.) Tämä koskee luonnollisesti vain tekstuaalisella tasolla tapahtuvaa kerrontaa: se koskee käytännössä tilanteita, joissa minä-kerronnasta ei voi päätellä, esiintyykö siinä tekijä jonakin toisena vai puhuuko siinä todella aktuaalinen henkilö.

Vanhempien blogin ja Vettenterän oman blogin merkintöjä saattoi pitää aktuaalisina akteina, joissa jonkinlaista minuutta tuotettiin jokaisella päivityksellä, kuten sosiaalisessa mediassa ja blogeissa yleensä. Keskeisistä teksteistä keskeisimmän, eli Elisan postuumien päiväkirjojen kohdalla oli toisin: ei ollut olemassa aktuaalista ääntä, johon tekstin minän olisi saattanut kytkeä. Päiväkirjojen todistusvoima rakentui ankkuroituna muuhun aktuaaliseen sisältöön, käytännössä vanhempien ja Vettenterän blogeihin. Alussa Elisan olemassaolo lepäsi näiden äänten varassa.

Nämä virtuaaliset suhteet muovasivat myös lukijan käsitystä kokonaisuudesta. Puhuttaessa yleisistä ilmiöistä tai ylipäättään julkisista asioista lukijan suhde kuvattuihin tapahtumiin voi muodostua yhtä lailla tekstin ulkopuolella kuin sen kautta. Sama pätee kirjoittajaan. Lehman näkee ei-fiktiivisten tekstien voiman perustuvan juuri ajatukseen siitä, että teksti kertoo jostakin todella olemassa olevasta ja tapahtuneesta (1997, 35).⁹³ Elisa-blogeissa päiväkirjojen sitominen muihin blogeihin ja temaattiseen kokonaisuuteen koulukiusaamisen kautta vahvisti myös päiväkirjojen todentuntua, vaikka Elisan päiväkirjojen tapahtumat eivät olleetkaan todennettavissa muusta kuin kontekstista.

Enkeli-Elisan kohdalla viittauksellinen eli referentiaalinen taso rakentui verkossa. Vettenterän ja vanhempien blogien väliset viittaukset asemoivat ne samalle aktuaalisuuden tasolle, ja kuten tosipohjaisissa tarinoissa, viittaukset tunnettuihin henkilöihin saivat lukijan kokemaan tarinan todempana. Todistusaineisto vaikutti olevan silmien edessä. Elisan päiväkirjojen kohdalla yksittäisten tapahtumien kulkua ei koskaan todennettu. Painetta tällaiseen todisteluun ei ollut, sillä päiväkirja itsessään – myös verkossa julkaistuna – hahmottui moniäänisen kokonaisuuden osana luotettavana todistusaineistona. Elisan päiväkirjat ja vanhempien blogit kiinnit-

---

⁹³ Mas'ud Zavarzadehia lainaten Lehman esitellee ei-fiktionaalisen narratiivin kaksoisreferentiaalisenä, jolla hän tarkoittaa tekijän, lukijan ja tekstin monisyistä suhdetta, joka toteutuu tekstin kautta sekä sen ulkopuolella. Lehmanin esittelemät tasot ovat tekijän suhde tapahtumaan tekstin ulkopuolella, tekijän suhde tapahtumaan tekstin kautta; lukijan suhde tapahtumaan tekstin ulkopuolella ja lukijan suhde tapahtumaan tekstin kautta. Näiden välinen dialektiikka olennaista ei-fiktionaalisen tekstin lukemiskokemuksessa. (1997, 35–36)

tivät kertomusten hahmot aktuaaliseen maailmaan, jossa ne eivät olleet, mutta jossa ne olisivat tekstien ja blogien perusteella voineet olla. Ne toimivat siis eräällä indeksisellä tasolla, jos tekstiä voi pitää kirjoittajan indeksinä siinä missä savua tulen. Toden tuntu hahmottui Elisan tapauksessa lukijalle tätäkin kautta.

Lukija hahmottaa referentiaalisen tason olemassaolon saamiensa vihjeiden perusteella, joita blogipäivitykset itsessään ovat. Yksinkertainen päättely ohjaa siis ymmärtämään referentiaalisen tason olevan olemassa, ja olettaa sen eksistoivan ennen tekstuaalista ulkomuotoaan blogeissa. Blogeissa tapahtuvan verkkoviestinnän muoto, jossa tekijä kykenee halutessaan pysymään piilossa tai verhoutumaan luotuun identiteettiin, luo siis jo itsessään toden tuntua; Elisan tapauksessa totuusväittämien voi siis katsoa rakentuneen implisiittisesti viestinnän luonteen ja sen luomien viittaavuuksien kautta. Kyse ei siis tässä tapauksessa ole siitä, että lukija vain uskoisi totuusväittämän koskevan aktuaalista ihmistä (vrt. Bruun 2009, 130), vaan verkon blogiympäristössä hahmottuva toiminta ohjaa todella päättelemään aktuaalisten toimijoiden olevan kirjoitustensa takana, mikäli ne vaikuttavat riittävän aidoilta.

Myös sosiaalisen median ja verkon hypertekstuaalisuuden voi nostaa esiin tärkeinä osatekijöinä Elisa-ilmion rakentumisessa. Lev Manovich (2001) on esittänyt epäilyksensä siitä, voiko hypertekstuaalisuutta pitää toimivan retoriikan osana. Manovichin mukaan hypertekstuaalisessa ja hypermediaalisessa ympäristössä retoriikka menettää tehoaan, koska se häiritsee lukijan keskittymistä retoriseen argumenttiin (Manovich 2001, 77). On huomattava, että verkon ja sosiaalisen median palvelut ovat muuttuneet kymmenessä vuodessa suuresti. Elisan tapauksessa kuitenkin vaikuttaisi olevan päinvastoin, ja juuri hypermediaalinen ja -tekstuaalinen ulottuvuus tekivät Elisan tarinasta verkossa uskottavan. Ristiin toisiaan kommentoivat blogit sekä Facebook-ryhmä muodostivat kokonaisuuden, joka oli eheä kertomuksen ja tematiikan tasolla. Inter- ja hypertekstuaalisuudessa tekstien keskinäisellä suhteella on suuri vaikutus kokonaismerkityksen syntyyn. Elisa-blogit linkittyvät toisiinsa ja koulu-kiusaamisesta kertoviin teksteihin, olivat ne sitten ulkopuolisia blogeja tai uutisia koulu-kiusaamistapauksista. Lisäksi juuri hyperlinkitysten kautta Elisan tarina kyettiin jakamaa tehokkaasti sosiaalisessa mediassa.

Juuri monella alustalla tapahtuva viestintä ja hypertekstien linkittyminen loivat vaikutelmaa ongelman suuruudesta. Ne toimivat retorisisina elementteinä, jotka kiinnittivät Elisan tapauksen sosiaaliseen kontekstiin. Elisan päiväkirja oli tässä kokonaisuudessa kuin tarinan sisällä; koulukiusaaminen oli syy, jonka seurauksena Elisa päätyi itsemurhaan, joka taas oli syy Miksun sovituksentekoon, jonka seurauksena Elisa-projekti sai alkunsa. Päiväkirjojen emotionaalinen vaikutus siis rakentui kertomuksena Vettenterästä ja Miksusta kertovan kehys-

kertomuksen sisällä, joka taas liitettiin koulukiusaamisteeman kautta laajempaan kontekstiin. Elisan tapauksen kohdalla pinnalle kohotettu konteksti – koulukiusaamisen yleisyys ja raakuus koulumaailmaa määrittävänä piirteenä – tuotiin selittämään Elisan kohtaloa. Toisinpäin Elisan kohtalo traagisena tapauksena kertoi koulukiusaamisesta tunteisiin vetoavasti.

Verkottuneiden tekstien muodostama konteksti kytkeytyy myös kysymykseen muodosta. Ennen mediajulkisuutta keskeiset tekstit Elisan tapauksessa olivat henkilökohtaisia blogeja. Tässä kohden voidaan palata alun muoto-sisältö-dikotomiaan ja kuvioon 1 (s. 23), jonka mukaan teos asettuu oletusalueelle silloin, kun muoto ja sisältö vastaavat toisiaan ja ovat sopusoinnussa keskenään (kts. Lassila-Merisalo 2009, 32–35). Oletusalue on siis eräänlainen ideaalitalanne, joka perustuu muodon, sisällön ja viestintävälineen avulla luotuihin ja vakiintuneisiin malleihin. Jos Elisan tapausta tarkastellaan tässä valossa, vaikuttavat niin blogit kuin Elisasta tehdyt jutut asettuvan tälle oletusalueelle tapahtumahetkellä. Nyt ne voisi asettaa uuden tiedon valossa bluffiutisten kanssa samaan lokeroon: muodoltaan faktaksi ja sisällöltään epätodeksi.

On kuitenkin huomattava, että ristiriitatilanteen tunnistaminen vaatii sekä muodon että sisällön statuksen tunnistamista – käytännössä tietoa. Bluffiutiset ovat bluffia vain, jos niiden sisällön valheellisuudesta voi olla varma – ja yleensä sisältöä tulkitaan muodon perusteella. Uutiselta näyttävä ja kuulostava on uutinen – kunnes toisin todistetaan. Ristiriitaa, vaikka se olisi olemassa, on siis vaikea havaita. Myös Elisan kohdalla muoto ja sisältö vaikuttivat olevan sopusoinnussa. Vaikka henkilökohtaisia blogeja on monenlaisia, Elisan tapauksessa niissä käsitelty vakava aihe ja blogien muodostama tekstien verkko loivat tahoillaan tuntua informaation luotettavuudesta. Elisan päiväkirjojen tarinasta void löytää myös länsimaiselle kulttuurille keskeinen trooppi: kärsimystarina, joka päättyi kuolemaan. Blogeista ei saa sellaista kuvaa, että Enkeli-Elisalla olisi pyritty yksistään nostattamaan pinnallisia tunnereaktioita ja kauhistelua. Tavoite, kuten ilmoitettua, oli taistella koulukiusaamista vastaan kertomalla Enkeli-Elisan tarina.

Enkeli-Elisan tapauksessa kaikki saatavilla oleva informaatio vaikutti tukevan ymmärrystä totena, sillä se näyttäytyi validina ja suhteessa muuhun aineistoon relevanttina. Yleensä faktatieto, se onko tarina tosi, määritellään toisissa tarinoissa: siinä, mitä ne sanovat samoista hetkistä, ihmisistä ja tapahtumista. Toisiaan peilaavat tarinat vaikuttaisivat vahvistavan jokaisesta kertomusta ja kertojaa. Elisan kohdalla tämä oli kuitenkin harhaa, sillä kaikilla Elisa-blogien tarinoilla oli vain yksi tekijä.

Blogien äänet vaikuttivat kuitenkin riittävän luotettavilta, ja niiden kertomukset olivat koherentteja keskenään. Ei siis ollut selkeää syytä sille, miksi Elisan tarinaa olisi pidetty keksit-

tynä. Jälkeenpäin tapauksen aineistoa ja kulkua tulkiten on mahdollista havaita, kuinka sama informaatio ainoastaan kiersi esityksestä toiseen: Elisasta ja tämän vanhemmistahan tiedettiin vain blogien kertoman verran. Mediajulkisuuden myötä kaiken tämän informaation suodattimena toimi Vettenterä, joka toisti kaikille medioille saman tarinan. Tarinan levitessä ja Elisan kokoaman yhteisön toiminnan vaikutuspiirin kasvaessa myös jokainen tarinan sosiaalisessa mediassa jakanut tai sen eteenpäin kertonut osallistui omalla toiminnallaan Elisan merkitysten rakentamiseen faktana. Elisa-ilmion leviäminen verkossa ja sosiaalisessa mediassa taas vaikutti osaltaan median kiinnostukseen. Elisan tapauksessa sosiaalinen ja perinteinen media muodostivat moni- ja hypermediaalisen merkitysympäristön, jossa Elisan merkitykset totena rakentuivat, kiersivät ja vahvistuivat.

Harkituksi retoriseksi keinoksi voidaan laskea myös se, ettei Vettenterä lähtenyt missään vaiheessa kumoamaan Elisan-tapauksen ilmiselvää luentaa faktana. Hän siis piilotti sen vaikeumalla fiktiivisyydestä. Median lähdekritiikitön kiinnostus Enkeli-Elisaa kohtaan oli valitulle linjalle palvelus. Elisan näkyminen lehdissä ja televisiossa ei muuttanut blogien merkityskerroksien luomaa lukutapaa, joka Enkeli-Elisaan oli jo leimautumassa. Se ainoastaan voimisti ja vahvisti jo syntyneitä käsityksiä Elisasta. Elisan tapauksessa journalistien kriittisyys – tai tässä kohtaa paremminkin se paljon parjattu kyynisyys – puuttui, ja Elisasta juttuja tehneet toimittajat unohtivat portinvartijan roolinsa.

Väite, jonka mukaan koulukiusaamisaiheen käsittely oli tapauksessa tärkeintä, on huono veruke, kun kyse oli lopulta valheesta.⁹⁴ Elisasta oli toki olemassa monia muitakin totuuksia, kuten verkkofoorumien skeptikot osoittivat, mutta perinteisen median käsittelyssä vahvistettiin vallalla olevaa tulkintaa tapauksesta. Iltapäivälehdet olivat kyllä myöhemmin heittämissä ensimmäisen kiven kertoessaan Vettenterään kohdistuvasta poliisitutkinnasta ja tämän tekemästä tunnustuksesta, jossa hän myönsi sepittäneensä blogit hahmoineen. Kuitenkin iltapäivälehdet olivat päästäneet jutun seulastaan läpi kriiikkittömällä otteellaan ja näin vaikuttaneet Enkeli-Elisan merkitysten rakentumiseen. Ne kiirehtivät uutisoimaan tapahtuman ilman pienintäkään kyseenalaistusta kertomuksen ainoaa esiin astunutta lähdettä Minttu Vettenterää kohtaan.

Television uutis- ja ajankohtaisohjelmien myötä Enkeli-Elisan voi sanoa jo saaneen jonkinlaista arvostusta perinteisen median piirissä. Niiden tapaukselle tuoma painoarvo ei jättänyt sijaa tulkinnalle aiheen fiktionaalisuudesta. Televisiojuttujen dramatisointtien kautta tarina

---

⁹⁴ Journalisti-lehden sivuilla olevassa jutussa *Enkeli-Elisa näpäytti toimituksia* esimerkiksi Yle Hämeen päällikkö Pertti Lampinen ja *Uutisvuoksen* Anniina Meuronen toteavat koulukiusaamisaiheen käsittelyn olevan tärkeämpää kuin se, oliko Enkeli-Elisa totta vai ei. <http://www.journalistiliitto.fi/journalisti/lehti/2012/13/uutiset/enkeli-elisa-napaytti-toimituksi/>, katsottu 6.11.2013.

kerrottiin taas uudessa muodossa vakuuttavasti esitettynä. Dramatisoitujen kohtausten kautta Elisan tarina kerrottiin vakuuttavammin ja näyttävämmin kuin aiemmin. Dramatisointien kautta tuotiin myös entistä selvemmin esiin tarinan emotionaalista vetovoimaa. Elisan tapaus oli lopulta kiertänyt koko median kentän verkoista ja blogeista lehtiin, uutisiin ja lopulta televiisioon. Näin jälkeempäin voidaan vain arvella, kuinka pitkään kattavan uutisoinnin luoma totuusvaikutelma olisi säilynyt ilman *Kuukausiliitteen* epäilyksiä herättävää juttua.

Enkeli-Elisasta syntynyt käsitys faktana siis nojasi alkujaan retorisisilla elementeillä luotuun vaikutelmaan, joka voimistui tapauksen uudelleenkerroissa ja sitä kautta uudelleen-tulkinnissa. Mutta vaikka faktan ja fiktion relevanssin rakentumiseen voidaan vaikuttaa retorisin keinoin, niiden vaikutus tuntuisi kuitenkin olevan vain osittaista. Käyttäisinkin tässä mieluummin termiä retorinen elementti, sillä faktan ja fiktion merkitysten rakentumista ei voi asettaa yksistään tarkoituksellisen retoriikan alaiseksi. Voi olla olemassa myös esimerkiksi tilanteen tai ympäristön tuomia, retoriselta painoarvoltaan ratkaisevia elementtejä, joita ei voi määrittää vain tietoisien toiminnan tuloksiksi. Kontekstilla on siis myös merkitystä.

Myös Elisan tapauksessa retorisisista keinoista, joilla tapauksen faktaalua tuotettiin, vain osa voidaan määritellä Vetteterän tarkoituksella tekemiksi. Uskallan epäillä, että Vettenterä tuskin kaikella toiminnallaan tähtäsi alkujaan Enkeli-Elisan kokoisen media-ilmion rakentamiseen. Tämä ei tietenkään poista vastuuta, joka Vettenterällä oli hänen pitäessään Elisan todellista olemusta piilossa. Vettenterä siis toimi käyttämänsä tekstilajin sisäisiä sääntöjä vastaan. Samanlainen vastuu koskee myös tiedotusvälineitä, joiden puuttellinen lähteiden tarkistus johti ketjureaktioon, jonka seurauksena tapaus Elisa kasvoi massiivisiin mittoihin. Elisan tapauksen soisikin osoittavan medialle, kuinka tärkeää lähteiden tarkistaminen on. Mediakilpailussa hyvän tarinan julkaisematta jättäminen lähteiden epämääräisyyden vuoksi on näkyvätöntä toimintaa, mutta samalla sen on osoitus journalististen arvojen nostamisesta kilpailullisten arvojen yläpuolelle.

Faktan ja fiktion erottamisessa toisistaan on lopulta kyse tiedosta ja tunnistamisesta; siitä, että näemme jonkin asian jonakin. Muoto ja väline ohjaavat omilla tahoillaan sisällön hahmottamista. Mutta kuten Walsh totesi, fiktio vaatii jonkinlaisen kehyksen, joka asettaa tekstin fiktioksi myös lukiessa (2007, 46). Kuitenkin se, näemmekö asiat faktana vai fiktiona, käytännössä siis totena vai sepitteenä, on kiinni siitä, kuinka ja missä ne esitetään. Emme kuitenkaan aina voi tietää varmasti, vaan siksi tuudittaudumme uskomaan näkemämme sellaisissa kehyksissä kuin se on esitetty. Kahnemanin ajatus, ”ettei ole muuta kuin nähty” selittää, kuinka johdonmukainen, tai siltä vaikuttava, kertomus saa meidät uskomaan väitteen todeksi

hyvin suppeallakin todistelupohjalla. Tällöin emme ota huomioon, että ratkaisevat todisteet saattavat puuttua (2012, 106–107).

Vaikka Enkeli-Elisasta on näin jälkeensä mahdollista puhua fiktiona, olisi se tapauksen kulun aikana sotinut pitkälti kaikkea sitä vastaan, mitä kertynyt kertomusten keskinäinen koheesio ja kumuloitunut relevanssi kertoivat. Kun merkitykset olivat selvät, ei mikään puoltanut tekstin lukemista tarkoituksella vastakarvaan. Ennen *Kuukausiliitteen* juttua kukaan Vettenterää lukuunottamatta ei *tiennyt* asioiden todellista laitaa. Aavistus on erotettava tästä. Elisan tapaus osoittaa kuinka hauras ja häilyvä raja faktan ja fiktion välillä on. Vaikka yksittäisten tekijöiden, kuten kerronnan, tasolla on mahdollista erotella jommallekummalle tyypillisiä ominaisuuksia tai piirteitä, merkitysten tasolla niiden erottaminen toisistaan jää usein jälkiviisaiden tehtäväksi. Totuus on aina tuolla jossain – jossain yhteisen ymmärryksen paikkeilla.

9. LOPUKSI: FAKTAN JA FIKTION EROTTAMISESTA JA YMMÄRRYKSESTÄ

Kun nyt tarkastellaan kuljettua matkaa, voidaan todeta, että joitain vastauksia on saatu, mutta luultavasti matkan varrella on herännyt vähintäänkin yhtä paljon uusia kysymyksiä. Tässä tutkimuksessa sovelletun pragmaattis-kontekstuaalisen näkemyksen mukaan fiktio käsitetään historiallisesti muuttuvaksi ja käyttöympäristössään määrittäväksi kategoriaksi. Tällöin kysymyksen, miten fakta ja fiktio voidaan erottaa toisistaan, ei ole yksiselitteistä vastausta.

Retoriikan tasolla kyse on siitä, mitä kertoja haluaa ilmaista. Relevanssin kautta hahmotettuna kysymys faktasta ja fiktiosta on lukijan ymmärryksen varassa. Niin oleellista kuin faktan ja fiktion erottaminen toisistaan onkin, ei lukijalla ole kuin ymmärryksensä. Vain saatavilla oleva informaatio merkitsee. Jo edellä on pohdittu ajatusta, että lukiessa ihminen ei kykene hahmottamaan tekstiä samaan aikaan kahdessa järjestelmässä, sekä faktana että fiktiona (kts. Edholm 2012, 69). Tämä ei tarkoita, etteikö faktuaalisia elementtejä fiktiossa tai fiktionaalisia elementtejä faktassa voisi ymmärtää ja tulkita sellaisinaan. Kokonaisuuden kannalta ymmärrys muodostuu kuitenkin jommankumman kautta, jolloin fakta ja fiktio ovat eräänlaisia merkitysrekistereitä, joiden kautta tekstiä tolkullistetaan. Jotta ymmärrys olisi relevantti ja koherentti, se tuntuisi rakentuvan yhdessä rekisterissä kerrallaan. Myös havainnot Enkeli-Elisan tapauk-

sesta tuntuivat tukevan tätä olettamusta. Tekstiä luetaan joko faktana tai fiktiona, ei molempina.

Enkeli-Elisan tapaus on mielenkiintoinen myös siinä mielessä, että tarina muodostui eheäksi vasta tapauksen edetessä – kenties toisin kuin sen nyt helposti hahmottaa. Sekä Vettenterän että Miksun ensimmäiset Elisa-aiheiset viestit olivat alkujaan eräänlainen arvoitus, sillä kummassakaan ei kerrottu, kuka Elisa oli tai mitä Elisalle tapahtui. Käsitys siitä, mitä Elisalle tapahtui ja miksi, selviäisi siis vain lukemalla blogeja eteenpäin. Jo toisessa Elisan päiväkirjassa Vettenterä kuitenkin kertoi Elisan tehneen itsemurhan. Itsemurha oli siis seuraus, jonka syy paljastuisi blogeja lukemalla. Sen sijaan kirjaprojektin merkitykset paljastuivat vasta ajan myötä projektin edetessä: kirjaprojekti oli seurausta juuri tuosta itsemurhasta, joka oli ajanut Elisan isän hakemaan hyvitystä. Kaikella vaikutti kuitenkin olevan tarkoitus: vakava koulukiusaaminen oli johtanut siis lopulta itsemurhaan, joka oli johtanut koulukiusaamisen vastaiseen kampanjaan.

Ricoeurin ajan hahmotusta kuvaava mimesis-malli otettiin yhdeksi tämän tutkimuksen teoreettiseksi ohjenuoraksi, sillä se havainnollistaa myös, kuinka faktaa ja fiktiota ymmärrämme. Ricoeurille kertomuksellinen ymmärrys on luova prosessi, jossa luodaan merkityksiä. Käytännössä kyse on mimesis₂:n tasolla tapahtuvasta odotusten ja intuition välisestä merkitysten muodostumisesta tai uudelleenjärjestelystä, syy-seuraus-suhteiden tunnistamisesta. Enkeli-Elisan kohdalla tämä tunnistaminen ja järjestely tapahtuivat blogeissa. Enkeli-Elisa ei ollut eheä tarina alusta alkaen, vaan vasta kun viimeinen päiväkirja oli ilmestynyt. Se ei vastannut käsitystä fiktiosta myöskään siksi, että se ei ollut perinteisessä mielessä teos.

Kokonaisuuden, siis tarinaa koskeva, ymmärrys puolestaan koskee syy-seuraus-suhteeseen asetettujen tapahtumaketjujen ymmärrystä: kerrotun tarinan tasolla syy-seuraus-suhteiden merkitykset ovat asettuneet paikoilleen, sillä tarinalla on päätepiste. Elisan tapauksessa tämä päätepiste oli kohdassa, jossa media kertoi tarinaa tavalla, joka asetti syy-seuraus-suhteet paikoilleen. Tätä Ricoeur tarkoittaa sanoessaan, että tarina selittää itse itsensä vastamalla kysymykseen, ”miksi?” samalla kun se vastaa kysymykseen, ”mitä?” (1983, 152). Ricoeurin ajatusta seuraten tarinamuotoinen esitys siis sekä selittää että antaa selityksen.

Mimesis-malli faktan ja fiktion ymmärryksen mallintajana sisältää sekä selittämisen että selityksen. Selitys eli kertomuksen sisäistetyt merkitykset hahmottuvat mimesis₃:n tasolla selittämisen kautta: ymmärryksen prosessissa kertomuksellinen ymmärrys on asettanut syy-seuraussuhteet koherenttiin ja relevanttiin järjestykseen (mimesis₂) lukijan lähtökohtien ja esi-

ymmärryksen ohjaamana (mimesis₁). Tätä kautta lukija kulkee tekstin merkityksiin polkua, joka alkaa kontekstista ja jatkuu muotoon ja sisältöön.

Jos pohditaan relevanssin rakentumista Enkeli-Elisan tapauksessa, on tietenkin selvää, että tapauksen merkitykset rakentuivat faktan kehyksissä. Aivan kuten Walsh toteaa, tarvitaan aina jokin kehys, joka asettaa tekstin fiktion kategoriaan (2007, 46). Saman voidaan olettaa pätevän myös faktaan. Elisan kohdalla voitiin erottaa kolme merkityskerrosta, käytännössä kontekstuaalista merkitysympäristöä.⁹⁵ Ensimmäisenä blogien ja sosiaalisen median merkitysten kerros, toisena perinteisen median merkitysten kerros ja lopulta epäilyksen merkitysten kerros. Jokainen kerros toimi Elisan tapauksessa pohjana seuraaville kerroksille. Palimpsestin tavoin uusi kerros asettui edellisen päälle piilottaen jotain ja lisäten jotain. Kaksi ensimmäistä kerrosta asetti Elisa-tekstit faktan, viimeinen fiktion kategoriaan. Jotkin tekijät siis saivat lukemaan Elisa-tekstejä juuri faktan merkityksissä. Ensimmäisen kerroksen merkitysympäristölle keskeisimpänä retorisenä elementtinä oli muoto: henkilökohtaiselle verkkoblogille tyypilliset omaelämäkerralliset, traagiset tekstit, jotka kykenivät saavuttamaan blogosfäärissä riittävän suuren seuraajajoukon lähteäkseen leviämään luonnollisesti. Ensimmäisessä vaiheessa juuri leviäminen vertaisryhmien sisällä oli ratkaiseva tekijä informaation luotettavuuden ja sitä kautta Elisan fakta-luennan taustalla. Toisessa merkitysten kerrostumassa puolestaan perinteinen media toimi faktaluennan vahvistajana.

Sosiaalisen tason rinnalla keräytyvä ja kerrostuva informaatio – jollaiselta Elisan tarina ja ilmiö vaikutti – loivat riittävän *uskottavan* kokonaisuuden. Mutta mitä *uskottavuus* lopulta on? Aristoteles jo totesi, että mahdollinen on uskottavaa (Aristoteles 9, 1451b, 16–19). Voimme siis pitää totena vain sellaista, mikä ei ole mahdotonta. Elisan tapauksessa uskottavuus oli koherentin ja relevantin kokonaisuuden luoma vaikutus. Uskottavuus oli siis Elisankin tapauksessa ymmärryksemme luoma kuva tarjotusta informaatiosta. Aivan kuten Walsh toteaa relevanssista, lukijalla on pyrkimys luoda saatavilla olevasta materiaalista maksimaalisen relevantti kokonaisuus (2007, 28; 52–51). Elisan tapauksessa voitaisiin puhua uskottavuusharhasta, jonka pätevältä vaikuttava informaatio ja sen relevanssi suhteessa muuhun informaatioon loivat.

Vaikka Enkeli-Elisan tapauksessa faktamerkitysten relevanssi rakentui siis niin tekijän, tekstin kuin lukijankin kautta, on muistettava, että merkitysten on oltava relevantteja myös ympäristöönsä nähden. Niin fiktio kuin fakta kutsuvat meitä uskomaan ne jollakin tasolla – sillä erotuksella – kuten edellä jo todettua, että lukiessamme fiktiota fiktiona ja faktaa faktana *tiedämme* fiktion olevan sepitettä ja *uskomme* faktan olevan totta. Enkeli-Elisaan uskottiin ja se

---

⁹⁵ Kerrokset määrittelin tarkemmin luvussa 7.

oli lukijoilleen niin merkityksellinen, että vei jonkin aikaa ennen kuin tarinan todellinen luonne tuli esiin. Koska Enkeli-Elisa sai faktana niin sanotusti kansan liikkeelle, oli sen kyseenalaistaminen vaikeaa. Toisaalta Enkeli-Elisa oli yleisölleen merkityksellinen ja tärkeä juuri koska se hahmottui faktana, totena. Faktana Elisan tarinalla oli merkitystä, sillä se toimi informatiivisena aktina: Elisa uskottiin aktuaalisen todellisuuden kuvaukseksi ja sen uskottiin tarjoavan tietoa. Vaikka kaunokirjallisena tuotoksena Enkeli-Elisasta voi olla montaa mieltä, voi sitä tarinana kuitenkin pitää jokseenkin onnistuneena – ainakin, jos mitataan sen nostattamia reaktioita tai sillä myytyjä lehtiä.

Enkeli-Elisan tapaus osoittaa, että rajaa faktan ja fiktion välille ei ole aina helppoa vetää – varsinkaan kun nopeutuneessa median rytmisessä konteksti on jatkuvassa muutoksessa. Yksittäistapauksena Elisa nostaakin mielenkiintoisesti esiin, kuinka perinteinen media pyrkii hyötymään sosiaalisen median tuottamasta sisällöstä tai aiheista. Samalla se kuitenkin herättää kysymyksiä lähdekritiikin tasosta.

Lopuksi on tärkeää katsoa myös kehän ulkopuolelle. Fiktio ei ole muuttumaton käsite. Se elää merkityksineen ajassa ja saa jatkuvasti uusia muotoja. Faktan ja fiktion välisessä suhteessa se tarkoittaa niiden välisen rajan määrittymistä uudelleen ja uudelleen. Enkeli-Elisa oli piilotettua fiktiota, mutta samalla siinä saattoi matkan varrella nähdä piirteitä alussa mainituisista kärsimystarinoista, niin kutsusta *mislitistä*. Tunnustuksellisen muotonsa kautta se oli ennen kaikkea tositarina. Fiktiomerkitykset sille kuitenkin saattoi antaa vasta jälkeenpäin, kun se oli siivottu faktamerkityksistä ja kun tiedostava lukutapa oli aktivoitu uudelleen. Elisaa ei kuitenkaan voi pitää vain tarkoituksella rakennettuna kokonaisuutena, vaan pikemminkin se oli sosiaalisen ja perinteisen median välisistä raoista itänyt mediasaaga, joka lopulta tuotti eräänlaisen tekijästään riippumattoman kokonaisteoksen nimeltä Enkeli-Elisa.

LÄHTEET

- ARISTOTELES 2012: *Runousoppi*. Teoksessa Heinonen, Timo, Kivimäki, Arto, Korhonen, Kalle, Korhonen, Tua, Reitala, Heta & Aristoteles 2012: *Runousoppi. Opas aloittelijoille ja edistyneille*. Helsinki: Teos.
- BACON, HENRY 2005: *Seitsemäs taide. Elokuva ja muut taiteet*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- BARRERA LINARES, LUIS 2010: Ficción en un blog de Internet: el autor propone, el lector infiere y dispone. (Fiction in an Internet Blog: The Author Proposes, and the Reader Infers and Disposes). *Revista Venezolana de Información, Tecnología y Conocimiento*, 7:1, s. 11–26.
- BARTHES, ROLAND 1970/1993: Historian diskurssi. Teoksessa *Tekijän kuolema, tekstin syntymä*. Tampere: Vastapaino 1993.
- BRUNER, JEROME 1987: Life as Narrative. *Social Research*, 71:3 (Fall 2004), s. 691–710.
<http://ewasteschools.pbworks.com/f/Bruner_J_LifeAsNarrative.pdf>, (15.4.2013)
- BRUUN, KATARIINA 2009: *Perustuu tositapahtumiin. Fiktio ja ei-fiktio rajat tosielämän rikosten kuvauksessa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen Yliopisto.
- COHN, DORRIT 1990: Signposts of fictionality. A Narratological Perspective. *Poetics Today*, 11:4, s. 775–884.
- COHN, DORRIT 2006: *Fiktio mieli*. Helsinki: Gaudeamus.
- CONBOY, MARTIN 2006: *Tabloid Britain: Constructing a Community Through Language*. Abingdon: Routledge
- DAVIS, LENNARD J. 1983: *Factual Fictions. The Origins of the English Novel*. New York: Columbia University Press.
- EDHOLM, ROGER 2012: *The Written and Unwritten World of Philip Roth*. Örebro Studies in Literary History and Criticism 12. Örebro: Örebro University Press. <<http://oru.diva-portal.org/smash/get/diva2:546636/FULLTEXT02>>, (17.6.2013).
- FOUCAULT, MICHEL 1984: What is an author? – Paul Rainbow (toim.). *The Foucault Reader*, s. 101–120. New York: Pantheon Books.
- FRUS, PHYLLIS 1994: *The Politics and Poetics of the Journalistic Narrative: The Timely and the Timeless*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FRYE, NORTHROP 1957/2000: *Anatomy of criticism: four essays*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2000.

- GLEZAKOS, STAVROULA 2011: Truth and Reference in Fiction – Delia Graff Fara & Gillian Russell (toim.), *The Routledge Companion to Philosophy of Language*. New York: Routledge.
- GRICE, H. P. 1989: *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- HEINONEN, TIMO; KIVIMÄKI, ARTO; KORHONEN, KALLE; KORHONEN, TUA; REITALA, HETA & ARISTOTELES 2012: *Runousoppi. Opas aloittelijoille ja edistyneille*. Teos, Helsinki. 2012
- HEYNE, ERIC 1987: Toward a Theory of Literary Nonfiction. *Modern Fiction Studies* 33:3, s. 479–490.
- HEYNE, ERIC 2001: Where Fiction Meets Nonfiction: Mapping a Rough Terrain. *Narrative* 9:3, s. 322–333.
- KAHNEMAN, DANIEL 2012: *Ajattelu nopeasti ja hitaasti*. Helsinki: Terra Cognita.
- LASSILA-MERISALO, MARIA 2009: *Faktan ja fiktion rajamailla. Kaunokirjallisen journalismin poetiikka suomalaisissa aikakauslehdissä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LEHMAN, DANIEL W. 1997: *Matters of Fact. Reading Nonfiction over the Edge*. Columbus: Ohio State University Press.
- LEHTIMÄKI, MARKKU 2005: *The Poetics of Norman Mailer's Nonfiction: Self-Reflexivity, Literary Form, and the Rhetoric of Narrative*. Tampere: Tampere University Press.
- LEHTIMÄKI, MARKKU 2008: *Fiktiolla on merkitystä* – Richard Walshin haastattelu 16.5.2008. Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti AVAIN. 4/2008, s. 79–83. <<http://pro.tsv.fi/skts/Avain0408.pdf>>, (29.11.2013).
- LEHTONEN, MIKKO 1996: *Merkitysten maailma: kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- LEHTONEN, MIKKO 1998: Faktan ja fiktion historia – Ullamaija Kivikuru & Risto Kunelius. (toim.), *Viestinnän jäljillä. Näkökulmia uuden ajan ilmiöön*. Helsinki: WSOY.
- LEWIS, DAVID 1978: Truth in Fiction. *American Philosophical Quarterly*. 15:1 (January 1978).
- MANOVICH, LEV 2001: *Language of the New Media*. Cambridge, MA: MIT Press.
- MIKKONEN, KAI 2002: Voiko fiktiosta tulla totta? – Markku Lehtimäki (toim.), *Merkkejä ja symboleja: esseitä kirjallisuudesta ja sen tutkimuksesta*. Tampere: Tampereen Yliopisto.
- MIKKONEN, KAI 2006: Fiktion erityisyys ja ainutlaatuisuus Dorrit Cohnin mukaan. Teoksessa Cohn, Dorrit 2006: *Fiktion mieli*. Helsinki: Gaudeamus.
- NIELSEN, HENRIK SKOV 2010: Natural Authors, Unnatural Narratives – Monica Fludernik & Jan Alber (toim.), *Post-Classical Narratology: Approaches and Analyses*. Columbus: Ohio State University Press, 2010.

- NÜNNING, ANSGAR 2005: How to Distinguish between Fictional and Factual Narratives: Narratological and Systemtheoretical Suggestions – Lars-Åke Skalin (toim.), *Fact and Fiction in Narrative: An Interdisciplinary Approach*. Örebro Studies in Literary History and Criticism 5. Örebro: Örebro University.
- PAVEL, THOMAS G. 1986: *Fictional Worlds*. Cambridge: Harvard University Press.
- PHELAN, JAMES 1996: *Narrative as Rhetoric: Technique, Audiences, Ethics, Ideology*. Columbus: Ohio State University Press.
- PHELAN, JAMES 2005: *Living to Tell about It. A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- RICOEUR, PAUL 1983: *Time and narrative. Vol. 1*. Chicago: University of Chicago Press.
- RICOEUR, PAUL 1991: *From text to action – essays in hermeneutics II*. London: Athlone Press.
- RICOEUR, PAUL 2004: *Memory, history, forgetting*. Chicago: University of Chicago Press.
- RYAN, MARIE-LAURE 1997: Postmodernism and the Doctrine of Panfictionality. *Narrative* 5:2 (May 1997), s. 165–187.
- SAUERBERG, LARS OLE 2010: Essence or attitude? Fiction and Historography – Jørgen Dines Johansen & Leif Søndegaard (toim.), *Fact, Fiction and Faction*, s. 53–74. Odense: University of Southern Denmark.
- SEARLE, JOHN R. 1975: The Logical Status of Fictional Discourse. *New Literary History*, 6: 2, s. 319–332.
- SØNDEGAARD, LEIF 2010: Relations between Real and Fictional Worlds – Johansen, Jørgen Dines & Søndegaard, Leif (toim.), *Fact, Fiction and Faction*, s. 29–41. Odense: University of Southern Denmark.
- TAMMI, PEKKA 2009: Kertomusta vastaan (“Ikävä tarina”) – Samuli Hägg, Markku Lehtimäki & Liisa Steinby (toim.) *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*, s. 140–166. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- VAAN, MICHEL DE 2008: *Etymological dictionary of Latin and the other Italic languages*. Leiden: Brill, 2008.
- WALSH, RICHARD 2003: Fictionality and Mimesis: Between Narrativity and Fictional Worlds. *Narrative* 11:1, s. 110–121.
- WALSH, RICHARD 2007: *The Rhetoric of Fictionality: Narrative Theory and the idea of Fiction*. Columbus: Ohio State University Press.
- WHITE, HAYDEN 1978: *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

- DAUENHAUER, BERNARD & PELLAUER, DAVID: "Paul Ricoeur", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <<http://plato.stanford.edu/archives/win2012/entries/ricoeur/>>, (10.5.2013). Verkkotietosanakirja.
- JOURNALISTIN OHJEET 2011.< http://www.jsn.fi/ohjeet_kautta_aikain/journalistin-ohjeet-2011/>, (29.11.2013)
- KALELA, JORMA 2012: *Selvittääkö historiantutkija todella, "mitä todella tapahtui"?* Esitys XIX Kirjahistoriallisessa seminaarissa: Tarua vai totta? Faktan ja fiktion muuttuvia rajoja. 9.11.2012
- KIELITOIMISTON SANAKIRJA 2012: MOT Kielitoimiston sanakirja. Helsinkin. 2012 Kotimaisen kielten keskus ja Kielikone Oy. Sähköinen sanakirja.
- THE POCKET OXFORD LATIN DICTIONARY: ENGLISH-LATIN (3 ED.). Toimittanut James Morwood. Oxford: Oxford University Press, 2005. <<http://www.oxfordreference.com.lib.proxy.helsinki.fi/view/10.1093/acref/9780191739576.001.0001/acref-9780191739576>>, (29.11.2013)
- RAMBERG, BJØRN & GJESDAL, KRISTIN: "Hermeneutics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2013 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2013/entries/hermeneutics/>>, (9.12.2013).
- SAARANEN-KAUPPINEN, ANITA & PUUSNIEKKA, ANNA 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkójulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarasto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>, (9.12.2013).
- TNX METRIX 2012: Suomen web-sivustojen viikkoluvut. <<http://tnsmetrix.tns-gallup.fi/public/>>, (29.11.2013)

LIITTEET

LIITE 1: ELISAN PÄIVÄKIRJOISTA SYNTYI KIUSAAMISEN VASTAINEN BLOGI

Katariina Vuori, *Kalevan* Sunnuntai-liite 22.1.2012

Yläastetta käyneen Elisan koulukiusaaminen johti pahimpaan mahdolliseen lopputulokseen: hän riisti itseltään hengen helmikuussa 2011.

Elisan isä, Miksu, toivoi löytävänsä keinon, jolla voitaisiin estää toisten nuorten päätyminen samaan ratkaisuun. Hän pyysi avukseen kirjailija Minttu Vettenterää, joka ryhtyi kirjoittamaan Elisan päiväkirjojen pohjalta fiktiivistä, tosielämään pohjautuvaa tarinaa. Samanaikaisesti Elisan vanhemmat seuraavat Jonakin päivänä kaduttaa -projektia omassa blogissaan.

Minttu ja Elisan isä Miksu eivät tavanneet ensimmäistä kertaa kirjaprojektin myötä. Koulussa Minttua kiusattiin ja Miksu oli yksi kiusaajista. Elisa-projekti on ollut myös matka heidän molempien nuoruuteen.

Minttu kertoo projektin synnystä:

”ELISAN ISÄ ei ollut ensimmäinen kiusaajani, jonka kanssa olen aikuisiällä ollut tekemisissä, vaan toinen. Ensimmäinen kiusaaja otti Facebookissa minuun yhteyttä, ja viestien vaihdon yhteydessä hän pahoitteli niitä vanhoja juttuja. Sanoin hänelle, ettei niitä tarvitse miettiä tai kaivella.

Hänen kanssaan puhuin siitä, millaisen koulukiusauskirjan haluaisin kirjoittaa. Olin juuri tehnyt kirjoittamisen opiskeluihin kurssityönä tekstit entisestä koulukiusaajasta, joka ottaa yhteyttä kiusattuunsa.

Elisan kuoltua hänen isänsä Miksutoivoi, että asiasta puhuttaisiin. Ensimmäinen kiusaajani suositteli Miksulle, että ottaisi minuun yhteyttä ja kysyisi, voisinko auttaa.

Keskustelut Miksun kanssa olivat luonnollisesti hyvin tunnepitoisia. Suurin syy oli tietysti perhettä kohdannut tragedia ja Miksun oma paha olo asioista, joita hän oli teininä tehnyt. Myönnän, että jännitin ensimmäistä oikeata tapaamistamme, mutta peruskouluvuosista olimme molemmat kasvaneet aikuisiksi.

Projektin toteuttaminen on tuonut minulle paljon vanhoja asioita ja tunteita pintaan. Olen kirjaimellisesti itkenyt ulos tarinaa, jota kirjoitan. Olen saanut paljon yhteydenottoja, ja nekin ovat herättäneet tunteita. Olen joutunut toteamaan, että kiusaamisen jättämät haavat ovat syvät ja ne vaikuttavat elämään vielä pitkän ajan jälkeen.

ELISAN KUOLEMAN jälkeen Miksu on joutunut käymään läpi melkoisen tunnemyräkän, ja valitettavasti kaikkien suhtautuminen nettikirjoitteluunkaan ei ole ollut aivan asiallista. Projektin nimi, Jonakin päivänä kaduttaa, kuvaa hyvin Miksun tunnetta omaa kiusaushistoriaansa kohtaan.

Sen sijaan Miksu kyllä ymmärtää, että oli hän tehnyt mitä tahansa, se ei oikeuta sitä mitä Elisalle tapahtui. Elisa oli syytön niin Miksun tekoihin kuin siihen hirvittävään kiusaamiseen, jonka kohteeksi hän joutui. Nettikeskusteluissa osa on hyökännyt täysinavoimesti Miksua vastaan ja todennut, että Elisan kohtalo oli hänelle aivan oikein. Se on mielestäni käsittämätöntä. Miten kukaan voi toivoa toiselle tämän kaltaista menetystä ja surua?

OLEN SAANUT yhteydenottoja koulukiusatuilta ja heidän vanhemmiltaan. Joukossa on myös vanhempia, jotka ovat huolissaan alle kouluikäisen lapsen mahdollisesta koulukiusaamisesta. Jonkin verran on tullut tarinoita päiväkotikiusaamisesta ja aikuisten työpaikkakiusaamisesta.

En ole toistaiseksi saanut kouluilta yhteydenottoja, mutta Elisa-projektihan on vasta hyvin tuore. Monet ihmiset ovat toivoneet, että Elisan tapausta käsiteltäisiin kouluissa. Netistä löytyy adressi, jossa toivotaan Elisan tarinaa kouluihin. Sen näyttää tällä hetkellä allekirjoittaneen melkein 500 ihmistä.

Olen saanut jonkin verran ajatuksia siitä, mihin tahoihin voisin olla yhteydessä, jotta Elisan ympärille voisi muotoutua kouluille vietävä kiusaamisen vastainen projekti. Jonakin päivänä kaduttaa -projektihan on hyvin monitahoinen, koska se käsittää toisaalta Elisan äärimmäisen ratkaisun, aikuisen, entisen kiusaajan näkökulman ja myös selviytymistarinat siitä, mitä olisi jäänyt elämättä, jos olisi luovuttanut sinä hetkenä, kun oli vaikeaa.

Olemme saaneet yhteydenottoja myös itsemurhaa hautoneilta nuorilta, jotka sanovat, että eivät halua vanhemmilleen sitä, mikä Miksun ja Riikan blogista tänä päivänä on nähtävissä.”

LIITE 2: KOULULAISEN PÄIVÄKIRJOISTA SELVISI ITSEMURHAN SYY

Siina Repo, mtv3.fi 7.3.2012

Nuoren koululaisen itsemurhan takana voi olla pitkään jatkunut koulukiusaaminen.

Vuosi sitten 15-vuotias Elisa lopetti itse elämänsä koko yläkoulun ajan kestäneen kiusaamisen vuoksi.

Eristämisen ja haukkumisen lisäksi Elisaa pahoinpideltiin potkimalla ja lyömällä. Hänet uhattiin useaan kertaan myös tappaa muun muassa hukuttamalla tai hakkaamalla.

Vanhemmat eivät tienneet kiusaamisesta ennen Elisan kuolemaa. Heille tilanne selvisi vasta jälkikäteen päiväkirjoista, joissa Elisa oli purkanut ahdistustaan. Päiväkirjoissa Elisa oli myös kuvaillut tarkasti kokemiaan pahoinpitelyjä, nimittelyjä, omaisuutensa tuhoamista ja uhkauksia.

Aikuisten maailmassa tappouhkaus olisi rikos

Elisan isä pyysi ystäväänsä Minttu Vettenterää kirjoittamaan päiväkirjojen pohjalta kirjan Elisasta ja koulukiusaamisesta. Kevään aikana ilmestyvässä Joskus vielä kaduttaa -kirjassa nostetaan esiin myös kiusaajan rooli. Kirjaprojekti on herättänyt suurta kiinnostusta netissä, sillä Elisan tarina on järkyttänyt monia.

- Se, että koulukiusaamiseen voi kuolla, on Suomessa tabu. Valitettavasti näitäkin tapauksia kuitenkin on, kertoo runsaasti yleisön yhteydenottoja saanut Vettenterä.

Hänen mielestään raakakin kiusaaminen, kuten omaisuuden rikkominen ja väkivalta, valuvat liian usein opettajien sormien läpi eikä niihin puututa kunnolla.

- On suorastaan hirveää, että monet kiusaamisen nimissä kouluissa tapahtuvista asioista olisivat aikuisten maailmassa rikos. Tappouhkauksista, omaisuuden tuhoamisesta ja pahoinpitelyistä tulisi täysi-ikäisenä tuomioita oikeuden edessä.

Elisa kokosi kiusaamisen vastustajat yhteen

Tapahtuneen ympärille on muodostunut kokonainen Elisa-projekti. Enkeli-Elisa-nettisivusto ja Facebook-ryhmä sekä Elisan vanhempien blogi ovat koonneet koulukiusaamista vastustavat

yhteen. Tarkoituksena on perustaa kiusaamiseen puuttuva yhdistys ja jakaa kouluille tietoa kiusaamisen ehkäisemisestä.

Elisa-projektilla halutaan myös muistuttaa, että elämä on paras vaihtoehto ja elämää on peruskoulun jälkeenkin.

- Olemme saaneet useita yhteydenottoja, joissa koulukiusatut nuoret ovat kertoneet pohtineensa itsemurhaa. Luettuaan kuitenkin Elisan vanhempien tekstejä sivuiltamme he ovat järkyttyneet surusta ja peruneet aikeensa, Vettenterä kertoo.

Elisan tavoin kiusattu Vettenterä kertoo itsekin harkinneensa itsemurhaa, ensimmäisen kerran jo 10-vuotiaana.

- On vaikea sisäistää, että olin silloin vasta oman tyttäreni ikäinen. Nyt kun olen seurannut hänen iloista luonnettaan ja räiskymistään joka suuntaan huomaa, että näinhän sen kuuluisi mennä.

LIITE 3: 15-VUOTIAAN ELISAN PÄIVÄKIRJA PALJASTI ITSEMURHAN SYYN

Elisa Rimaila, iltasanomat.fi, 7.3.2012

15-vuotias tyttö kärsi hiljaa eikä kertonut kiusaamisestaan kenellekään ennen kuin ahdistuneena riisti oman henkensä.

15-vuotiasta Elisaa kiusattiin koulussa rajusti. Ivaa, nimittelyä, lopulta myös fyysistä väkivaltaa. Elisa ei ikinä kertonut kiusaamisesta vanhemmilleen vaan yritti kestää, ottaa lyönnit ja potkut vastaan. Lopulta nuoren tytön voimat loppuivat.

"En mä jaksata tätä. En oikeestaan jaksas enää koko saatanan elämää. Täällä nyt sit on, eikä se muutu mihinkään", Elisa kirjoitti päiväkirjaansa.

Vuosi sitten 15-vuotias nuori päätyi lopettamaan oman elämänsä. Jäljelle jäi tytön päiväkirja, josta hänen vanhempansa viimein saivat lukea koko tarinan siitä, mitä tytär oli viimeisinä vuosinaan saanut kestää.

Kirjailija Minttu Vettenterä on kirjoittamassa Elisan tarinaa kirjaksi. Tulevasta kirjasta kertoi ensimmäisenä MTV3. Projekti alkoi viime kesänä, kun Vettenterän ja Elisan isän yhteinen tuttu johdatteli toisensa vuosia sitten tunteneet kirjailijan ja lapsensa menettäneen miehen keskustelemaan keskenään.

-Isällä oli toive, että hän saisi asiaa puhuttua ja tuotua julki, että ihmiset alkaisivat ajatella, kertoo Vettenterä.

Joskus vielä kaduttaa -nimellä liikkuva kirja on vaiheessa eikä julkaisupäivää ole vielä päätetty, mutta kirjailija kertoo puhuneensa asiasta kustantajansa kanssa viimeksi tänään keskiviikkona.

Sen sijaan tulevan kirjan ympärille syntynyt Facebook-yhteisö Enkeli-Elisa on kerännyt joulukuusta lähtien jo 15 000 seuraajaa. Myös Elisan vanhempien kirjoittama blogi ja kirjailijan verkkosivustollaan julkaisemat otteet Elisan päiväkirjasta ovat herättäneet suurta kiinnostusta - ja tavoittaneet kohderyhmänsä.

-Tämä on hemmetin tärkeä aihe, ja on ollut ihanaa nähdä, miten ihmiset ovat ottaneet Elisan tarinan sydämelleen ja halunneet lähteä toimimaan, Vettenterä sanoo.

Herätys, vanhemmat

Elisan traagisen tarinan julkaisemisella on tarkoitus herättää suomalaiset jälleen muistamaan kuinka tärkeää kiusaamiseen on puuttua. Vettenterä on syystäkin tyytyväinen.

-En tiedä, onko kyse siitä, että Elisa kaikessa äärimmäisyydessään on antanut jutun, joka jää mieleen. Julkaisemme tänään myös kiusauksen vastaiseen projektiin liittyvän nettisivuston. Olen kerännyt sitä varten valtavasti linkkejä kiusaamistarinoista, jotka ovat toinen toistaan hurjempia ja raaempia - ja joita ei saisi olla.

Kiusaaminen nousee otsikoihin tuon tuosta, vaan ei lopu. Mistä se johtuu?

-Ihmiset turtuvat. Tarinat järkyttävät 10 minuuttia ja unohtuvat.

-Voidaan miettiä, mikä on vanhempien vastuu ja kuinka kauan lasta saa rääkätä ennen kuin siihen puututaan.

Vettenterä haluaa muistuttaa vanhempia siitä, että pieni ele saattaa tehdä lapsen mielessä suurta tuhoa.

-On äärimmäisen tärkeää säilyttää keskusteluyhteys, että lapsi kertoo asioistaan. Aikuisen pitää puuttua siinä vaiheessa, kun lapsi tulee ensimmäisen kerran sanomaan, että häntä kiusataan.

-Tuleeko lapsi kertomaan enää toista kertaa, jos hänelle kerran kohauttaa harteitaan ja sanoo, että "koita vaan kestää"?

Vettenterän mukaan kiusaamisessa tärkein mittari on se, miltä kiusatusta tuntuu.

-Jos se tuntuu pahalta, siihen pitää puuttua. Herkällä pitäisi olla oikeus olla herkkä.

Masennus katkaisi opinnot

Vettenterää itseään kiusattiin koulussa jo ensimmäiseltä luokalta lähtien. Kahdeksannella luokalla hänen oli vaihdettava koulua, kun kiusaajien toiminta muuttui yhä vain rajummaksi ja raaemmaksi.

-Oli pahoinpitelyitä ja tilanne meni siihen, että porukka kävi talomme rappukäytävässä huutamassa tappouhkauksia.

-Olin aika avoin ja tunneherkkä, Vettenterä sanoo.

Peruskoulun jälkeen hän aloitti lukion, mutta joutui pian lopettamaan sen kesken sairastuttuaan pahaan masennukseen ja paniikkihäiriöön.

-Kovapäinen kun olen, kävin kolmena päivänä yrittämässä uudelleen, mutta ei siitä tullut mitään.

Vettenterä uskoo, että koko peruskoulun kestänyt kiusaaminen on yksi suurista syistä sairastumisen taustalla. Viimeiset 10 vuotta hän on ollut kotona kolmen lapsensa kanssa ja kirjoittanut yhteensä kuusi kirjaa, joista yksi käsittelee masennusta.

Toivo elää

-Kirjan tekeminen on ollut hyvin erilainen ja erikoinen, raskas prosessi. Ei ole ollut kovin montaa kertaa, että olen kirjoittanut ilman, että itken.

Tekstiä on käyty moneen kertaan läpi Elisan vanhempien kanssa. Vettenterän mukaan kirjasta haluttiin tehdä sellainen, että se sopii nuorten lukemiseksi.

-Saimme jonkin aikaa sitten yhdeltä nuorelta tytöltä postia. Häntä oli kiusattu pitkään ja hän oli pohtinut itsemurhaa. Hän kuitenkin kertoi, että kun hän oli lukenut Elisasta ja Elisan vanhempien surusta, hän päätti kertoa äidilleen kiusaamisesta ja luopua itsetuhoisista ajatuksista.

-Jo se, että olemme pystyneet pelastamaan edes yhden nuoren hengen, on täyttänyt tavoitteemme.

Elisan tarinasta kertoo lisää keskiviikon 45 minuuttia -ohjelma MTV3-kanavalla tänään kello 20.

Täsmennys, 8.3.2012:

Elisan päiväkirjojen aitous tai fiktiivisyys on herättänyt keskustelua. Projektin tekijät määrittelevät projektin verkkosivulla asian näin:

Kun projekti lähti liikkeelle, ensimmäinen ajatus oli, että Elisan päiväkirjoja ei tulla julkaisemaan sellaisinaan. Koska päiväkirjamerkinnyt koettiin kuitenkin hyvänä tapana välittää nuoren tunteita, syntyi Elisan fiktiivinen päiväkirja, joka sinällään kertoo Elisan päiväkirjamerkintöjen kuvaamista tapahtumista ja muista tosielämän kiusaustilanteista, mutta jotka on kuitenkin kirjoitettu kaunokirjalliseen muotoon aikuisen ihmisen toimesta.

Päiväkirjamerkinnyt netissä ovat siis Minttu Vettenterän kirjoittamia, mutta tunteet ja tapahtumat todellisia.

LIITE 4: KOULALAISEN ITSEMURHAN SYY PALJASTUI PÄIVÄKIRJASTA

iltalehti.fi, 8.3.2012

15-vuotias Elisa tappoi itsensä vuosi sitten. Vasta myöhemmin vanhemmat löysivät päiväkirjasta koulukiusatun rankan elämäntarinan.

"Pojat seiso koulun pihalla porukassa. Ne tuijotti mua ja naureskeli, mut kyllä niistä näki, et nekin mielti sitä. Oonko mä kertonut jollekin? Kerronko? Mut ne kai ties, etten mä kerro ettei näin kävisi enää. En kerro, mut musta tuntuu, et ne tekee sen silti viel."

Vanhemmille tuli täytenä yllätyksenä, että Elisaa oli kiusattu pitkään eristämällä, haukkumalla ja pahoinpitelemällä fyysisesti. Hän oli saanut myös suoria tappouhkauksia. Tyttö ei jättänyt jälkeensä jäähyväiskirjettä, mutta päiväkirjoista löytyi kertomus jatkuvasta ja erittäin rajusta koulukiusaamisesta.

Elisa ei koskaan puhunut kiusaamisesta vanhemmilleen. Tyttären kuoleman jälkeen he päättivät, että koska eivät ehtineet auttaa omaa lastaan, he voisivat Elisän tarinan avulla yrittää auttaa toisia koulukiusattuja. Syntyi vanhempien surusta kertova blogi sekä Facebook-ryhmä, joka keräsi nopeasti tuhansia kannattajia. Myös päiväkirja päätettiin julkaista kirjana. Sen kirjoittajaksi löytyi Elisän isän vanha ystävä, kirjailija Minttu Vettenterä.

- Elisän isä puhui, että haluaisi tehdä jotain ja saada ihmiset tajumaan, että kun puhutaan koulukiusaamisesta niin se on vähän kuin vitsi. Juuri tällä viikolla oli otsikot siitä, että neljä nuorta pahoinpitelivät koulukaverinsa sairaalakuuntoon ja siitä puhuttiin koulukiusaamisena. Ei aikuistenkaan kohdalla puhuta kiusaamisesta jos sattuu vastaava pahoinpitely. Vaikka suuren osan peruskoulua lapset ovat sen ikäisiä, ettei varsinaista rikosoikeudellista vastuuta ole, ei tekoja saisi vähätellä. Ihan samalla tavalla Elisa koki koulussa rikoksiksi luokiteltavia asioita, Vettenterä kertoo.

Kiusaajat halutaan julkisuuteen

"Oispa olemas joku, joka tulis ja pelastas. Veis pois."

Tieto Elisän kohtalosta on tuonut paljon yhteydenottoja sekä tytön vanhemmille että Minttu Vettenterälle. Viestejä ovat lähettäneet sekä Elisän tarinasta liikuttuneet netinkäyttäjät, että koulukiusatun taustan omaavat ihmiset.

- Kaikkein palkitsevimmat palautteet ovat tulleet nuorilta, joilla on ollut itsetuhoisia ajatuksia. Elisan vanhempien blogin takia he ovat ajatelleet, että eivät halua tuottaa omille vanhemmilleen samanlaista tuskaa ja ovat kertoneet vanhemmille pahasta olostaan.

Projekti on tuonut voimakkaasti esiin myös kiusaamisen herättämät vahvat tunteet ja vihan. Jotkut yhteydenottajat ovat vaatineet Elisan asuinpaikkakunnan, koulun ja jopa kiusaajien nimien ja kuvien julkaisemista.

- Kiusaajia on vaadittu julkisuuteen, jotta voidaan porukalla käydä lynkkaamassa, mikä ei ole millään lailla tarkoituksenmukaista. Ei ole tarkoitus muodostaa mitään vihailmiötä vaan on ollut ihanaa nähdä miten Elisan isän on pystynyt nostamaan esiin haaveen surusta selviytymisestä, vaikka projekti lähti liikkeelle hirvittävästä tragediasta. Voidaan oikeasti iloita jokaisesta, joka selviää siitä helvetistä joka koulumaailma voi pahimmillaan olla, Vettenterä sanoo.

Aikuisella pitäisi olla kanttia puuttua

"Mä olin ihan intona retkestä. Sais olla ulkona. Oli nätti päiväkin. Mut mitä siitä taas tuli? Luokkaverit keksi kesken retken, et on kiva heitellä mua kävyillä. Mä kuljin ihan maikan vierellä ja koitin jutella sille, mut ne heitteli silti. Eikä maikka muka huomannut. Pari kertaa joku käpy lens ohi meidän yli ja silloin se vähän katto kulmat kurtussa, mut ei se mitään sanonut. Ei tietty. Kukapa sanois. Kuka välittäis."

Projekti koulukiusaamista vastaan jatkuu myöhemmin julkaistavan kirjan myötä ja sen jälkeen. Projektin tiimoilta perustetaan pian myös yhdistys, jonka tarkoitus on pitää kiusaamisen vastaista työtä esillä. Vettenterä kertoo, että koulut ja kunnat kaipaavat ihmistä, joka toimisi uskonvahvistuksena ja hengennostajana liputtamassa koulukiusaamiseen tarttumisen puolesta.

- Ennen kaikkea peräänkuulutan sitä, että jokaiseen kiusaamistilanteeseen pitäisi puuttua vaikka kadulla. Aikuisella ihmisellä pitäisi olla kanttia mennä kiusaamiseen väliin.

Vettenterä muistuttaa myös, ettei kiusatun kokemusta saisi vähätellä vaan ainoa mittari sille mikä on kiusaamista on se, miltä kiusatusta tuntuu. Herkällä lapsella pitäisi olla oikeus olla herkkä ja lasten pitäisi voida luottaa siihen, että aikuiset pystyvät tarjoamaan koulu- rauhan.

- Jos aikuinen kerran kohauttaa olkiaan ja toteaa että "älä välitä, kyllä se kohta lopettaa", niin nähdäkseni aikuinen pettää lapsen ja voidaan miettiä, tuleeko lapsi sanomaan enää toista kertaa.

"Itken tekstiä ulos"

Vettenterä oli itse koulukiusattu koko peruskoulun ajan, kunnes vaihtoi kahdeksannella luokalla koulua. Hän kirjoitti ensimmäisen pitkän tekstin kiusaamisesta yhdeksännellä luokalla, koulun vaihdon jälkeen. Myös haave kirjoittaa kirja kiusaamisesta juontaa niihin päiviin. Jo kertaalleen käsitellyt asiat ovat nousseet uudelleen pintaan kirjaprojektin myötä.

- Jouduin myöntämään itselleni, että ne asiat ovat edelleen hirveän kipeitä. En tiedä milloin olisin itkenyt niin paljon kuin nyt kirjaa tehdessä. Välillä olen sanonut, että kirjoittamisen sijaan itken tekstiä ulos. Se on raskasta, mutta äärimmäisen antoisaa. Ihmiset ovat ottaneet Elisän asian omakseen ja siitä on lähtenyt valtava halu saada muutos aikaan.

Kursivoidut siteeraukset ovat otteita Elisän päiväkirjamerkinnöistä, joita Minttu Vettenterä on julkaissut blogissaan.

Asiasta kertoi ensimmäisenä Ilta-Sanomat.

LIITE 5: 45-MINUUTTIA -OHJELMAN LITTEROINTI

Siina Repo, MTV 3 7.3.2012

Lyhenteet:

vo = voice over

pp = puhuva pää

-Studio/Tyttö istuu yksin keinussa-

Juontaja: Miksi koulukiusaaminen voi jatkua usein pitkään ja hyvinkin julmana. Kerromme järkyttävän esimerkin siitä, mihin koulukavereiden kiusaaminen ja tappouhkaukset voivat pahimmassa tapauksessa johtaa.

-mainoskatko-

Studio:

Juontaja: Työpaikkakiusaamisen lisäksi koulukiusaaminen on suomessa suuri ongelma. Ulkopuoliset eivät kiusaamista aina huomaa, ja usein sen vakavuutta vähätellään. Ääritapauksessa se voi kuitenkin jopa tappaa uhrinsa. Reilu vuosi sitten 15-vuotias Elisa ei enää jaksanut pitkään jatkunutta piinaa.

-tyttö pukee vaatteita eteisessä; taustalla jännitys-/kauhumusiikkia-

Toimittaja (vo): Pääkaupunkiseudulla asunutta 15-vuotiasta Elisaa kiusattiin julmasti koko yläkouluajan. Kiusaaminen oli sekä fyysistä, että henkistä.

Vettenterä (pp): On eristämistä on haukkumista, on sit ihan tämmöstä fyysistä, voi sanoa pahoinpitelyjä. Että on porukalla kaadettu maahan, lyöty, potkittu. On ollu tappouhkauksia.

-tyttö kävelee talvisella pihakadulla-

Toimittaja (vo): Vuosi sitten Elisa väsyi jatkuvaan piinaansa ja teki itsemurhan.

Vettenterä (pp): Elisa otti suuren määrän lääkkeitä ja kuoli kotonaan sängyssä.

-tyttö menee pimeässä huoneessa parisänkyyn makaamaan-

Toimittaja (vo): Vanhemmat eivät tienneet kiusaamisesta mitään. Kaikki selvisi vasta jälkikäteen päiväkirjoista, joihin Elisa oli purkanut pahaa oloaan.

Vettenterä (pp): Elisan kuoleman jälkeen niin niin Elisan vanhemmat tutki Elisan päiväkirjoja ja sen lisäksi kännykkästä ja nettimaailmasta löyty kaikennäkösiä juttuja. Et se

on kanssa se netti niin ollu tässä hyvin vahvasti mukana.(kuvia Elisan käsin-kirjoitetusta päiväkirjasta)

-sormet näpyttelevät tietokoneen näppäimistöä, tekstinkäsittelyohjelma ruudulla-

Toimittaja(vo): Elisan päiväkirjojen pohjalta on syntymässä Minttu Vettenterän käsissä kirja vielä tämän kevään aikana.

-Vettenterä kirjoittaa tietokoneella-

Vettenterä (pp): Mä halusin silleen kirjan, joka vois oikeesti vaikuttaa. Ja sit ku Elisan isä otti yhteyttä, ja ruvettiin puhumaan tästä, nii sit tuli niiku se olo, et hei, täs se nyt on, täs on se mahdollisuus, jossa me voidaan oikeesti saada ihmiset miettimään.

-koulun käytävä, melua, oppilaita-

Toimittaja (vo): Tamperelaiset ysiluokkalaiset tutustuivat Elisan päiväkirjateksteihin.

- luokassa oppilaille ojennetaan Elisan päiväkirjatekstejä -

Oppilas1 (vo): Toinen paino mua vasten niin, et mä en saanu kunnolla henkee. tiedätkö ne pesualtaat puutyöluokan aulassa, se kysy. Mä nyökkäsin hiljaa "Me hukutetaan sut. Hukutetaan sinne kuin kissanpennut".

Oppilas2 (pp): Tää vaikuttaa, mä en oo ikinä törmänny tämmöseen, harvinaista.

Oppilas3 (pp): Joo munki mielestä ehkä aika harvinaista et just mennään näin pitkälle.

Oppilas4 (pp): Joo, ja sit toi ku oikeesti lähetellään tekstareita ja vastaavaa ja käytetään tommost kieltä, että "me tapetaan sut", niin se on jo aika, niinku pitkälle mennyttä.

Oppilas5 (pp): Joo

-käsi kirjoittaa pimeässä; tyttö makaa sängyssä kirjoittamassa päiväkirjaan; tyttö bussipysäkillä; kuva kännykän näytöstä "kuolisit pois ja olis kaikil parempi", lähettäjä Saku-

Tuntematon ääni, ilmeisesti edelliset klipin oppilas(vo):

Kuolisit pois ja olis kaikil parempi Niin Saku tekstas tänään. Mä tuijotin puhelinta pitkään ja tavisin sitä uudelleen ja uudelleen. En meinannu tajuta mitä siinä lukee. Vaik kai se noin on. Kaikilla olis parempi, jos mä kuolisin.

Toimittaja (vo): Kouluissa vannotaan, että kiusaamiseen pyritään aina puuttumaan, mutta nuorten mielestä asian käsittely ei tuota aina tulosta.

-takaisin luokassa oppilaiden kanssa; puolikuvia kasvoista-

Oppilas5 (pp): Pidetään joku pienimuotoinen puhuttelu ja kysytään miksi sä oot tehnyt näin ja sit se jää siihen ja sit se saattaa jatkua.

Oppilas1 (pp): Vaikka kiusaamista pyöritellään tosi paljon ja sille sanotaan et sille tehdään jotain, ni yleensä asiat ei siltikään mee mihkään suuntaan, et siit siltikin pitäis puhua enemmän.

Toimittaja (vo): Koululaisten mukaan ongelmallisinta kiusaamisessa on, että kiinnijäämiseltä on helppo välttyä.

Oppilas 3 (pp): Esimerkiksi tytöillä niin, ne osaa oikeesti olla tosi julmia, ja sitä ei ulkopuoliset nää.

Oppilas 4 (pp): Joo, se on niin helppo naamioida leikiksi.

Oppilas 4 (pp): Et se oli vaa läppää, nii kaikki aina sanoo.

Oppilas 1 (pp): Nii kaikki on aina läppää. Mun mielestä läppä on läppää silloin ku molemmat henkilöt niinku on samaa mieltä siitä, että se todellakin on läppää.

Oppilas 2 (pp): Eikä opettajilla oikeen oo mitään millä puuttua siihen

Oppilas 4 (pp): Mut seki et kuka nyt kertois opettajalle. Siinhän tulee hakatuks koulun jälkeen entistä pahemmin.

Oppilas 2 (pp): Nii

-Tyttö pyöräilee talvisella kadulla; pyörä potkaistaan kumoon; tyttö nostaa pyörän-

Tuntematon(vo):Mä yritin pyöräillä vaan mahdollisimman pian pois siit, mut Valtteri tönäs mua ja mä lensin pyörän kans pitkin poikin.

Toimittaja (vo): Vanhemmille puhuminen on niin ikään vaikeaa, niin myös Elisan tapauksessa

Vettenterä (pp): Hän on ajatellut, että kertoo vanhemmille. Mut sit joko vanhemmilla on ollu joko kauhee kiire, vanhemmilla öö on ollu muuten niinku tosi hyvä päivä, ei oo sit halunnu pilata sitä päivää sillä.

-Takaisin luokassa-

Oppilas 2 (pp): Se on varmaan usein et, nuori vähättelee et ei tää oo nii tärkeetä, et ei niiden tarvi tietää, mä selviin tästä kyllä itekin. Kun jokainen nuori haluaa olla itsenäinen, ni niille vanhemmille on tosi vaikeeta siinä kohtaa kertoo.

-suihku/pesuhuone; koulukirjat heitetään nurkkaan ja suihkutetaan vedellä märäksi-

Tuntematon(vo):Liikkatunnin aikana mun reppu oli kadonnut pukkarista.(- -) Mä juoksin suihkuun ja siellähän se oli. Kirjat levitettyinä pitkin ja poikin lattiaa ja suihku päällä.

Toimittaja (vo): Aikuisten on vaikeeta nähdä nuorten maailman julmuutta.

Vettenterä (pp): Sehän se on se hirvein asia, ettäettä, monet näistä jutuista, mitä koulussa tapahtuu, niinku kiusaamisen nimissä, niinniin olis aikuisten maailmassa rikoksia.

-Päiväkirjan sivuja käännetään pimeässä huoneessa ;tyttö sängyssä; tyttö kävelemässä koululta pois, poikajoukko tarraa tämän selästä sekä hakkaa, tuuppii ja potkii tyttöä-

Tuntematon(vo): Teemu tokas: - Me tapetaan sut koulun jälkeen. (- -) Mä olin lähössä koulusta, kun Teemu ilmesty opejen parkkikselle. Sitä seurasi monta muutakin poikaa. Ne tuli, löi, kaatoi mut maahan ja potki. Kun ne lähti, mä makasin nurtsilla ja itkin. Kukaan ei kai nähny tai ketään ei kiinnostanu.

-takaisin luokassa-

Oppilas 3 (pp): Jos mulle sanottais, et mä tapan sut, niin mä oisin oikeesti aika peloissani siitä. Se on jo niin vakava, mut ehkei aikuiset aina nää sitä. (kuvan alussa draamaattinen zoomaus puolikuvasta/puolilähikuvasta lähikuvaan)

Oppilas 2 (pp): Yhä useille aikuisille nuoret on yhä niitä pikkulapsia, ja eihän pikkulapset nyt tarkota mitä ne sanoo, niin sillä tavalla se usein katsotaan läpi sormien.

-Vettenterä ja toimittaja tupahuoneessa; Vettenterä pp; tyttö yksin keinussa auringon laskiessa taustalla-

Toimittaja (vo): Elisa ei valitettavasti ole ainoa samanlaisen kohtalon uhri.

Vettenterä (pp): Koulukiusaaminen voi tappaa, niin siitä ei ilmeisesti Suomessa ei oikeen haluta puhua. Mut kyllä näitäkin juttuja on.

Toimittaja (vo): Elisan opettajat ovat myöntäneet jälkikäteen, että he eivät ymmärtäneet tilanteen vakavuutta.

Vettenterä (pp): Mä hyvin toivosin et tällasten tapausten jälkeen olis herätty miettimään sitä, et koska kyllä siel on opettajia jotka on myöntäneet ihan suoraan, että ovat nähneet tilanteita, mutta kun ne on olleet sellaisia yksittäisiä juttuja, niin ne on menneet silleen sormien läpi katsoen.

-koulun käytävä; Vettenterä koneella; kuvia Elisan-projektin nettisivuista-

Toimittaja (vo): Elisan vanhemmat eivät kuitenkaan halua syyllistää koulua, vaan ainoa toivomus on, ettei vastaavaa enää tapahdu. Elisan ympärille onkin muodostunut kokonainen projekti. Enkeli-Elisa nettisivuston ja Facebook-ryhmän lisäksi vanhempien blogi, ovat koonneet koulukiusaamista vastustavat yhteen. Tarkoituksena on perustaa kiusaamiseen puuttuva yhdistys, ja jakaa kouluille tie-

toa kiusaamisen ehkäisemisestä. Elisa-projektissa halutaan myös muistuttaa, että elämä on paras vaihtoehto

-tyttö sängyssä kirjoittamassa; Vettenterä lastensa kanssa sohvalla; lapset leikkivät-

Vettenterä (pp): Me ollaan saatu useita yhteydenottoja, sellasia joissa niinku nuoret pohtii just sitä että, jos on niinku aikasemmin miettiny itsemurhaa, niin nyt sitten tota, kun ne on lukenu Elisan vanhempien tekstejä, niin tota ne ei halua sitä oikeesti tuottaa omille vanhemmilleen sellasta surua ja tuskaa.

Toimittaja (vo): Minttu Vettenterääkin on kiusattu Elisan tavoin koko peruskouluiän , mutta hän pääsi itsetuhoisista ajatuksistaan.

Vettenterä (pp): Mul on kymmenvuotiaana ollu ensimmäiset, niiniin itsemurhaajatukset, ja nyt sit ku mä katson mun kymmenvuotiasta, joka räiskyy ja paukkuu joka suuntaan, niinku täynnä elämää, niin noin sen kuulus olla.

-studio-

Juontaja: Suomeen pesiytynyt kiusaamiskulttuuri olisi jo korkea aika saada loppumaan.